

БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ПРАВНИКІВ

*ІНСТИТУТ ЗАКОНОДАВЧИХ ПЕРЕДБАЧЕНЬ І ПРАВОВОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ (М. КИЇВ)*

CARNEGIA MELLON UNIVERSITY, CMU

*INTERNATIONAL ACADEMY OF SOCIAL AND LEGAL SCIENCES AND
PUBLIC ADMINISTRATION*

МАТЕРІАЛИ

**Міжнародної науково-практичної конференції
«ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: АКТУАЛЬНІ
ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА»**

12 грудня 2023 р.

**Запоріжжя,
2023**

Упорядники:

Каменський Дмитро Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Лисенко Тетяна Володимирівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

«Права і свободи людини і громадянина: актуальні проблеми міжнародного та українського права»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 12 грудня 2023 р. Запоріжжя: Бердянський державний педагогічний університет, 2023. 135 с.

Подані на конференцію матеріали публікуються виключно в авторській редакції.

УДК 340
ББК 67.0

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. НАУКОВІ ТЕЗИ УКРАЇНСЬКИХ ТЕОРЕТИКІВ ТА ПРАКТИКІВ ПРАВА

Андрушко А. В. КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЦИД.....	5
Білоус А. О., Маліборський П.В. УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....	8
Дудорова К.Б., Симоненко В.О. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ.....	13
Дьоміна О.П. ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ АБО СТЕРИЛІЗАЦІЇ (СТ. 134 КК УКРАЇНИ).....	17
Kaliuga K. V. ABOUT CRIMINALS FROM THE NUMBER OF SEXUAL MINORITIES..	22
Каменський Д.В. «ШАХРАЙСЬКА» РЕКЛАМА ТА ЇЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ.....	23
Каменський Д.В. ГРОМАДСЬКА БЕЗПЕКА, ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ТА ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ПРАВОВІ РЕЖИМИ ЗАХИСТУ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ: ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ.....	27
Кондратюк-Антонова Т.В. ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ВІЙНИ ТА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД).....	40
Лисенко Т.В. ГЕРШ ЛАУТЕРПАХТ, ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИК МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	46
Мирошниченко В.О. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА.....	49
Михайліченко Н.В. ПРАВО НА ЖИТТЯ: МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ.....	54
Петягіна І.Б. ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ПОМИЛУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ.....	58
Скріпкін С. В. РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ У ЗАПОБІГАННІ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	63

НАПРЯМ 2. НАУКОВІ ТЕЗИ АСПІРАНТІВ І СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ

Бондаренко А.Є. НЮРНБЕРЗЬКИЙ ПРОЦЕС: ОБВИНУВАЧЕНІ ТА ЇХНІ ЗЛОЧИНИ.....	66
Дрижакова Д. Ю. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НА ЗАХИСТ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	71
Гуренко Д. ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА.....	76
Желязкова В.С. ПРАВО НА СВОБОДУ.....	81
Кисильова Є.С. ДО ПИТАННЯ ПРО ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗГВАЛТУВАННЯ (СТ. 152 КК УКРАЇНИ).....	86
Коробков С.О. ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОВИЙ АСПЕКТ.....	91
Копілець В.В. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ТА СВОБОД В УКРАЇНІ.....	96
Мисливцев Є. Є. ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	102
Мурсалімова Л., Абальмасова Н. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ.....	106
Pyrozhkova A. TEMPORARY PROTECTION OF CITIZENS OF UKRAINE: FEATURES OF LEGAL REGULATION, CHALLENGES OF POST-WAR REINTEGRATION..	109
Приходько Д. ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА 1789 РОКУ: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ.....	113
Рудницький О.С. ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ.....	114
Юсіфова С. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ	126
Яковець О. Є. СТАНОВИЩЕ РАБІВ У ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В РАННЬОМОДЕРНИЙ ПЕРІОД (XVI-XVIII СТ.) В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА.....	131

НАПРЯМ 1
НАУКОВІ ТЕЗИ УКРАЇНСЬКИХ ТЕОРЕТИКІВ
ТА ПРАКТИКІВ ПРАВА

КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ АНАЛІЗ КРИМІНАЛЬНОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ
ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЦИД

Андрушко А. В., д.ю.н., проф.,
професор кафедри кримінального права та процесу
Ужгородського національного університету

Попри те, що на міжнародному рівні термін «екоцид» досі офіційно не закріплений, а відповідне діяння не визнане окремим міжнародним злочином, у кримінальному законодавстві деяких держав (зокрема, Білорусі (ст. 131), Вірменії (ст. 394), Грузії (ст. 409), Казахстану (ст. 169), Киргизстану (ст. 409), Молдови (ст. 136), РФ (ст. 358), Таджикистану (ст. 400) та України (ст. 441)) встановлено відповідальність за вказане діяння. Крім того, в державах, які імплементували положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, аналогічні екоциду діяння розглядаються як один із воєнних злочинів, причому сам термін «екоцид» у формулюваннях відповідних норм не використовується (йдеться, зокрема, про Азербайджан (ст. 116.0.2 КК), Естонію (ст. 104 Пенітенціарного кодексу), Німеччину (ч. 3 § 11 Кодексу міжнародного кримінального права), Румунію (ч. 2 ст. 443 КК)).

Український законодавець, так само, як і законодавці інших держав, котрі криміналізували екоцид, статтю про відповідальність за вказане діяння розмістив у розділі, в якому сконцентровані посягання на міжнародний правопорядок. Так, у кримінальних кодексах Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, РФ і Таджикистану ця стаття міститься в главі «Злочини проти миру і безпеки

людства», в КК України – у розділі «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», в КК Грузії – у главі «Злочини проти миру, безпеки людства і міжнародного гуманітарного права», в КК Молдови – у главі «Злочини проти миру і безпеки людства, воєнні злочини».

В законодавстві держав, які криміналізували екоцид, склад цього діяння сформульований подібним чином. У всіх диспозиціях відповідних статей йдеться про масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а в кримінальних кодексах Вірменії, Грузії і Казахстану – ще й про отруєння земельних ресурсів. Об'єктивна сторона екоциду за кримінальним законодавством Білорусі, Грузії, РФ, Таджикистану і України включає також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу. В КК Вірменії склад екоциду сформульований так, що *настання екологічної катастрофи є обов'язковою його ознакою*. За кримінальним ж законодавством Казахстану, Киргизстану і Молдови об'єктивна сторона екоциду включає також вчинення *інших дій, які можуть спричинити або ж спричинили екологічну катастрофу* (в КК Казахстану – «які викликали чи могли викликати екологічне лихо або надзвичайну екологічну ситуацію»).

Вище зазначалося, що в кримінальних кодексах Вірменії, Грузії і Казахстану йдеться не лише про отруєння атмосфери або водних ресурсів, а й про отруєння земельних ресурсів. Видається, що цей підхід заслуговує на увагу з боку вітчизняного законодавця, адже, зрозуміло, отруєння земельних ресурсів є не менш небезпечним, ніж отруєння атмосфери або водних ресурсів.

На відміну від законодавців Грузії, Казахстану, Киргизстану, РФ, Таджикистану та України, законодавці Білорусі, Вірменії та Молдови прямо вказали на умисний характер екоциду.

Кримінальну відповідальність за екоцид диференціював лише грузинський законодавець, який виокремив таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення розглядуваного діяння під час збройного конфлікту (ч. 2 ст. 409 КК Грузії).

Законодавці, які криміналізували екоцид, за вказане діяння передбачають суворе покарання. Так, у КК Білорусі за вчинення екоциду встановлено

покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років, у КК Вірменії – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років, у КК Грузії – позбавлення волі на строк від 12 до 20 років (за кваліфікований вид – позбавлення волі на строк від 14 до 20 років або безстрокове позбавлення волі), у КК Казахстану – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років з позбавленням громадянства Республіки Казахстан чи без такого, у КК Киргизстану – позбавлення волі на строк від 12 до 15 років, у КК Молдови – позбавлення волі на строк від 10 до 15 років, у КК РФ – позбавлення волі на строк від 12 до 20 років, у КК Таджикистану – позбавлення волі на строк від 15 до 20 років, у КК України – позбавлення волі на строк від 8 до 15 років. Таким чином, усі законодавці за вчинення розглядуваного діяння передбачають покарання у виді позбавлення волі, а законодавець Грузії за кваліфікований вид екоциду – ще й безстрокове позбавлення волі. Лише законодавець Казахстану встановив за екоцид додаткове покарання у виді позбавлення громадянства чи без такого. Найменший мінімальний строк позбавлення волі за вчинення розглядуваного злочину передбачив український законодавець (8 років), найбільший – таджицький (15 років). Щодо максимального строку позбавлення волі, то законодавці визначають його або у 15 (кримінальні кодекси Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, України), або у 20 років (кримінальні кодекси Грузії, РФ, Таджикистану).

В КК Таджикистану кримінальну відповідальність передбачено не лише за екоцид, а й за біоцид (ст. 399), склад якого сформульований як «застосування ядерної, нейтронної, хімічної, біологічної (бактеріологічної), кліматичної чи іншої зброї масового ураження з метою знищення людей і навколишнього природного середовища». За вказане діяння санкція ст. 399 КК Таджикистану передбачає позбавлення волі на строк від 15 до 25 років або смертну кару чи довічне позбавлення волі.

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Білоус А. О., к.і.н, доц.,
завідувач відділу організації підготовки та
атестації наукових кадрів вищої кваліфікації
Інститут держави і права ім. В.Корецького
НАН України

Маліборський П.В., Заболотівський селищний голова
Коломийського р-ну, Івано-Франківської обл.,
аспірант кафедри управління та бізнес-адміністрування
Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

XXI ст. характеризується стрімкими змінами у системі освіти, що відбуваються у відповідь на запити інформаційного суспільства. Сучасна вища освіта перетворюється на комплексне явище, яке включає в себе кардинальні зміни, відповідні глобалізації, що вимагає її децентралізації в аспекті регулювання і контролю. Застарілі підходи в освіті та науці відступають перед вимогами часу. Головна мета системи освіти полягає у виробництві ідей та розвитку суспільства, забезпечуючи потреби сучасних людей. Модернізація освітньої сфери передбачає зміни на всіх рівнях, особливо у вищій освіті, з метою досягнення стандартів, необхідних сучасності. Важливим є також оновлення як кількісних, так і якісних аспектів навчання.

Підвищення ефективності системи освіти в Україні потребує нового підходу до розвитку та створення правових умов для значних змін, які задовольняють потреби глобалізованого світу. Успішність цих змін залежить не лише від юридичних, культурних чи інтелектуальних факторів, а й від інвестиційного клімату, економічного благополуччя громадян та соціальних стандартів [3].

Правове забезпечення модернізації системи освіти в Україні базується на конституційних нормах, підзаконних актах, указах президента, міжнародних угодах та інших офіційних документах. Основою для визначення правових, політичних та фінансових аспектів управління вищою освітою є національні закони, включно з Декларацією прав людини, законами про освіту, наукову діяльність, міжнародні договори, ратифіковані парламентом, укази президента, постанови уряду та стратегічні документи у сфері освіти. У 2014 р. було прийнято Закон України «Про вищу освіту», що лягло в основу реформ у вищій освіті, відповідно до європейських стандартів та потреб суспільства. У центрі уваги – підвищення якості освітньої діяльності, забезпечення гідного рівня навчання, наукової та творчої роботи. Закон також акцентує на важливості патріотичного, правового та екологічного виховання, розвитку моральних цінностей, здорового способу життя, активної громадянської позиції. Таким чином, управління розвитком сучасної освіти в умовах децентралізації в Україні орієнтована не тільки на передачу знань, але й на їх адаптацію до вимог сучасного світу, відповідаючи на соціально-економічні та політичні виклики, з метою формування ефективної та адаптивної системи освіти [2].

Закон України «Про освіту» встановлює як ключову мету підготовку людського капіталу, здатного конкурувати на ринку, що сприяє технологічному та інноваційному розвитку країни, самореалізації індивіда, та відповідає потребам суспільства, робочого ринку та держави у висококваліфікованих спеціалістах на умовах децентралізації [6]. Основними принципами державної політики у цій сфері, зафіксованими у Законі, є: сприяння постійному розвитку суспільства через формування конкурентоспроможного людського капіталу, створення умов для освіти на протязі життя, доступність системи освіти, міжнародна інтеграція та включення української освіти в європейський освітній простір.

З метою реалізації цих принципів і завдань, новий закон вносить ряд змін, зокрема, розширення автономії закладів освіти (ЗО). Тепер ЗО зможуть самостійно вирішувати більшість питань, зокрема, фінансових, без потреби у

зверненні до Міністерства освіти і науки України. Також ЗО отримують право самостійно відкривати депозитні рахунки та управляти своїми спецфондами. Важливою зміною є передача повноважень з присудження наукових ступенів від державних органів безпосередньо до ЗО, хоча контроль за акредитацією спецрад та розглядом апеляцій залишиться за Національним агентством забезпечення якості системи освіти [1]. Ми можемо сформулювати такі перспективи щодо поліпшення законодавчого регулювання системи освіти в Україні:

1. українська держава має вирішальну роль у формуванні та підтримці розвитку сектору освіти. Враховуючи складність існуючого стану законодавства у сфері системи освіти, його ключові принципи розвитку та необхідність оновлення правової бази, а також завдання, які постають перед Україною на шляху євроінтеграції та розвитку освітньої сфери, можна визначити наступні напрями покращення законодавства: ухвалення нового Закону України "Про вищу освіту", проведення структурних реформ в системі системи освіти і закріплення їх на законодавчому рівні, кодифікація освітнього законодавства та впровадження кращих практик із зарубіжних країн.

2. Оновлена версія проекту Закону України «Про вищу освіту» має включати ряд значущих інновацій порівняно з діючим законодавством. Водночас, на сучасному етапі проект закону потребує додаткової роботи з боку експертної групи. Зокрема, важливо зберегти деякі положення попередньої версії Закону, як-от пункт 4 ст. 23 (що гарантує безкоштовне навчання студентів заочної та вечірньої форм навчання на першому курсі) та пункт 2 ст. 42 (про можливість комбінування форм навчання: денної, заочної, вечірньої) [4].

Необхідність адекватного врегулювання певних правових аспектів у сфері системи освіти, зокрема, чіткого визначення повноважень управлінських органів у галузі освіти, правового регулювання елементів громадського управління освітою на умовах децентралізації, забезпечення академічних свобод і встановлення меж автономії навчальних закладів, ускладнює процес кодифікації освітнього законодавства на даний момент. Однак розробка Освітнього кодексу у майбутньому має стати важливим кроком у розвитку національного освітнього

законодавства, його узгодженні з Конституцією України та міжнародними правовими нормами. Цей важливий етап у розвитку освітянської галузі вимагає широкої підтримки з боку освітньої спільноти та держави. Кодифікація законодавства має стати логічним завершенням процесу формування стратегії розвитку освіти в Україні.

3. У процесі реформування сфери системи освіти Україна могла б ефективно використовувати досвід європейських країн у створенні органів громадського управління освітою, наданні значної автономії освітнім установам, організації управління освітою, у тому числі вищою. Також доцільним було б переймати досвід щодо майбутньої кодифікації освітнього законодавства.

Згідно з цим принципом, держава має відповідальність за розробку концепції освітньої політики на умовах децентралізації, встановлення правових напрямів і завдань для розвитку освіти, а також за підтримку загальної соціально-економічної стабільності освітньої системи. Регіонам, в межах політики децентралізації, доручається визначати та узгоджувати стратегії розвитку освітніх закладів, розширювати їхні регіональні економічні зв'язки. Департаменти освіти мають забезпечувати більш тісну та ефективну взаємодію між навчальними закладами в межах одного регіону. Місцеві громади, в свою чергу, повинні підтримувати зв'язки з громадянами та громадськими об'єднаннями, забезпечуючи таким чином безпосередній контакт з користувачами освітніх послуг [5].

Важливим аспектом є визначення нових ролей та відповідальностей місцевих органів управління в освітньому процесі, а також розгляд можливостей і ризиків, що супроводжують ці зміни. Дослідження спрямоване на розробку рекомендацій щодо оптимізації правового поля управління освітою в Україні в нових умовах, що сприяє підвищенню ефективності освітньої системи та задоволенню потреб сучасного суспільства.

У сучасних правових і соціальних реаліях освіта стає все більш значущою, оскільки вона сприяє переходу до інформаційного суспільства і встановлює пріоритети для розвитку сучасної європейської правової держави, де ключовим

стратегічним активом є добре освічена молодь. Таким чином, освіта стає вирішальним фактором не тільки для розвитку особистості, але й для прогресу кожної нації, держави та суспільства загалом, стаючи одним з основних елементів національної безпеки країни та правового регулювання. Основні напрямки розвитку системи освіти, на умовах децентралізації, в Україні визначаються поточними змінами та реформами, яких очікує українське суспільство. Еволюція суспільної свідомості та зміна ставлення до освіти як такої ведуть до формування особистості, орієнтованої на гуманістичну парадигму освіти, саморозвиток і професійну активність. В контексті переходу від масово-репродуктивної моделі освіти до більш персоналізованої, важливу роль відіграють сучасні європейські підходи, засновані на гуманістичних принципах.

Використана література:

1. Автономія університетів України: аналіз і план дій URL: <http://surl.li/fbqv>
2. Атаманова Н. В., Дяченко О. В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної Української держави. Нове українське право. 2022. Вип. 1. С. 82-87.
3. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с.
4. Крушеніцький В. С. Державна освітня політика як об'єкт адміністративно-правового регулювання. наукові записки. серія: Право. 2023. Вип. 14. С. 134-138.
5. Литвененко Є.В. Адміністративно-правове регулювання у сфері надання освітніх послуг: поняття, сутність та значення. Держава та регіони. Серія: Право. 2020. №4 (70). С. 56-60.
6. Про освіту: закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Дудорова К.Б., к.ю.н., доц., доцентка кафедри
Правознавства Бердянського державного
педагогічного університету,

Симоненко В.О., здобувачка першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти 4 курсу спеціальності 081 Право
гуманітарно-економічного факультету Бердянського
державного педагогічного університету

У 2014 р. Україна вперше стикнулася з питанням захисту своїх громадян, які постраждали внаслідок подій в Криму та окремих районах Донецької і Луганської областей. З 24 лютого 2022 р. унаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну понад 11 млн. українців були змушені переселитися в безпечніші області країни чи виїхати за кордон.

Внутрішньо переміщеною особою (далі – ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. ВПО користується тими ж правами і свободами, які має кожний громадянин, який постійно проживає в Україні. Основним нормативним актом, який встановлює гарантії дотримання прав та законних інтересів ВПО, є Закон України № 1706-VII від 20 жовтня 2014 р. «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (далі – Закон № 1706-VII).

До спеціальних органів державної влади, які забезпечують права та свободи ВПО, належать Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство освіти та науки України, Державна міграційна служба України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, місцеві органи державної влади.

На отримання статусу ВПО мають право особи, які після введення Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. воєнного стану в Україні перемістилися з території адміністративно-територіальної одиниці, яка тимчасово окупована, на якій проводяться бойові дії та яка визначена в переліку, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України. Перелік громад, що знаходяться в зоні бойових дій, окупації чи оточенні, постійно оновлюється **наказами Мінреінтеграції**.

Для отримання довідки про взяття на облік ВПО людина звертається із заявою до уповноваженої особи виконавчого органу сільської, селищної, міської ради або Центру з надання адміністративних послуг. За наявності технічної можливості заява може подаватися через Єдиний державний вебпортал електронних послуг (портал «Дія»).

Переселенці мають право на отримання соціального забезпечення, встановленого законодавством для громадян України. Для взятої на облік ВПО реалізація прав на зайнятість, пенсійне забезпечення, державне соціальне страхування у разі безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що спричинило втрату працездатності, на отримання соціальних послуг і соціальної допомоги здійснюється за місцем фактичного проживання таких осіб і поставлення на облік, що підтверджується довідкою.

Переселенці можуть претендувати на щомісячну грошову допомогу на проживання: 3000 гривень – на кожну особу з інвалідністю чи дитину; 2000 гривень – на кожного іншого члена сім'ї. На початку 2022 р. допомогу призначали незалежно від того, чи працевлаштовані повнолітні члени сім'ї, чи є

у власності родини будь-які доходи, депозити, рухоме або нерухоме майно. Однак через брак бюджетних коштів у 2023 р. до законодавства були внесені зміни. Так, з 1 вересня 2023 р. виплату припинено тим ВПО, які від моменту ухвалення постанови КМУ від 11.07.2023 р. № 709 «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб»: 1) придбали транспортний засіб, якому менше 5 років; 2) купили нерухомість на суму понад 100 тис. гривень; 3) мають на депозитному банківському рахунку кошти на загальну суму більш ніж 100 тис. гривень; 4) купили іноземну валюту (крім валюти, отриманої від благодійних організацій або придбаної для оплати медичних, соціальних, освітніх послуг), а також банківські метали на загальну суму понад 100 тис. гривень; 5) мають у власності житло, що розташоване на територіях, на яких не ведуться бойові дії та які не є тимчасово окупованими, 6) перебувають на повному державному утриманні.

ВПО має право на продовження здобуття певного освітнього рівня на території інших регіонів України за рахунок коштів державного бюджету або інших джерел фінансування. Діти з числа ВПО, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, забезпечуються безкоштовним харчуванням. Студенти з числа ВПО, які навчаються на бюджеті, мають право на безоплатне проживання в гуртожитках і соціальну стипендію.

Ст 9 Закону № 1706-VII гарантує, що вимушені переселенці мають право на забезпечення органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) упродовж шести місяців з моменту поставлення на облік внутрішньо переміщеної особи, водночас для багатодітних сімей, інвалідів, людей похилого віку цей термін може бути продовжений.

Тим ВПО, житло яких зруйновано або пошкоджено, держава гарантує грошову компенсацію. Правові та організаційні засади надання коштів встановлені Законом України від 23.02.2023 р. «Про компенсацію за

пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації проти України». Компенсація за знищене нерухоме майно надається за цільовим призначенням. Перераховуються грошові кошти для фінансування будівництва будинку або придбання квартири, будинку (зокрема інвестування в їх будівництво) з використанням житлового сертифікату. Для забезпечення збирання, обліку, зберігання, захисту інформації в Україні створено Реєстр пошкодженого та знищеного майна.

Продовжується реалізація програми пільгових кредитів на житло для ВПО. За повідомленням Мінреінтеграції, у 2024 р. на цю програму буде спрямовано 877,5 млн. гривень. Програма «Житлові приміщення для внутрішньо переміщених осіб» реалізується Мінреінтеграції та Держмолодьжитлом за фінансової підтримки Уряду Німеччини, що надав грант через німецький державний банк розвитку KfW. Проведено 15 рандомних відборів на отримання пільгових іпотечних кредитів. Переможці отримують змогу придбати житло у кредит за найнижчою в Україні ставкою 3% на рік. Кредити надаються на строк до 30 років із початковим внеском від 6 % вартості житла [1].

Ст. ст. 13, 14 Закону України від 2 червня 2011 р. «Про безоплатну правничу допомогу» гарантують ВПО право на безоплатну вторинну правничу допомогу, а саме на захист; здійснення представництва інтересів ВПО в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

Суб'єкти (інституції), що здійснюють заходи у сфері забезпечення прав і свобод ВПО, поділяються фахівцями на три групи: органи державної влади та органи місцевого самоврядування; інституції громадянського суспільства; міжнародні організації та проєкти [2; с.177]. Можна, однак, констатувати, що в Україні розбудована система уповноважених органів і служб для забезпечення прав ВПО, але їх робота не завжди є ефективною. Актуальними залишаються питання створення умов для інтеграції ВПО за новим місцем проживання в

Україні, добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання після деокупації.

Використана література:

1. У 2024 році буде спрямовано 877,5 млн. гривень на програму пільгових житлових кредитів на житло для ВПО. URL: <https://minre.gov.ua/2023/11/16/u-2024-rocz-i-bude-spryamovano-8775-mln-gryven-na-programu-pilgovyih-zhytlovyh-kredytiv-na-zhytlo-dlya-vpo/>

2. Мінакова Є.В. Інституційна система забезпечення прав та свобод ВПО в умовах воєнного стану: теоретичні та практичні аспекти. *Наука і техніка*. 2023. № 12. С. 169–181. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12\(26\)-169-181](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-12(26)-169-181)

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТА НЕЗАКОННОГО ПРОВЕДЕННЯ АБОРТУ АБО СТЕРИЛІЗАЦІЇ (СТ. 134 КК УКРАЇНИ)

Дьоміна О. П., суддя
Вишгородського районного суду
Київської області

У ч. 1 ст. 134 КК законодавець закріпив ознаки спеціального суб'єкта – це виключно особа, яка не має спеціальної медичної освіти.

В одному вітчизняному дослідженні автори встановили, що в більшості випадків (67%) ненадання допомоги під час пологів мало місце з боку осіб з великим досвідом роботи, вищою чи першою кваліфікаційною категорією, які зокрема обіймали посади завідувачів відділень чи головних лікарів. Суди інколи не перевіряли наявність сертифікатів у лікарів на конкретні види діяльності або сертифікатів з певних лікарських спеціальностей, і навіть якщо така перевірка проводилася, то нерідко не виявлялися підстави для сумнівів у можливості лікаря

надавати певний вид медичної допомоги. Це призводило до ухвалення рішень без належних юридичних підстав [1, с. 21–22].

До слова спільною ознакою кримінально-правових актів деяких європейських країн виступає наявність спеціальних норм, які містять опис складу злочинного діяння, вчиненого представниками медичного персоналу – ідеться про освітні критерії, професійні функції або окремі посади [2, с. 150].

Варто наголосити на тому, що відповідно до Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення (затверджений Наказом МОЗ № 423 від 24 травня 2013 р.) операція (процедура) штучного переривання небажаної вагітності здійснюється після обов'язкового підписання вагітною жінкою інформованої добровільної згоди вагітної жінки на проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності за спеціальною нормативно визначеною формою, затвердженою наказом МОЗ від 24 травня 2013 року № 423 (п. 2.3). Про юридичне значення такої згоди я вже писала вище. У цьому ж Порядку передбачено, що операція (процедура) штучного переривання небажаної вагітності здійснюється лікарями акушерами-гінекологами акредитованих закладів охорони здоров'я II та III рівнів, які мають відповідні підготовку та досвід (п. 2.4).

Отже, суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 134 КК, виступає не просто особа, яка не має спеціальної медичної освіти, а особа, яке не має спеціальної медичної освіти за фахом, тобто акушерство й гінекологія (вона не має звання лікаря-спеціаліста акушера-гінеколога). Відповідно до п. 3.6. Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності 2013 р. операція (процедура) штучного переривання небажаної вагітності здійснюється лікарями акушерами-гінекологами із застосуванням безпечних методик в акредитованих закладах охорони здоров'я III рівня, які пройшли відповідну підготовку та мають стаж роботи за фахом відповідно до Клінічного протоколу. Отже, тут можна зробити висновок про те, що не буде суб'єктом злочину за ч. 1 ст. 134 КК особа, яка має чинний сертифікат лікаря-спеціаліста, а

також свідоцтво про присвоєння кваліфікаційної категорії за спеціальністю акушерство і гінекологія.

Так, в одній науковій роботі згадано про вирок Саратовського районного суду Одеської області. Ним було встановлено, що підсудна, не маючи спеціальної медичної освіти, шляхом введення чужорідного предмета провела потерпілій незаконний механічний аборт, унаслідок чого остання була госпіталізована в обласну клінічну лікарню м. Одеси. Згідно з висновком судово-медичної експертизи у потерпілої була вагітність; штучне переривання вагітності механічним способом у потерпілої перебуває у прямому причинному зв'язку з введенням чужорідного предмета (пластмасової трубки) в порожнину матки, що потягло за собою видалення матки і втрату продуктивної здатності (здатності до запліднення, зачаття і дітонародження). Суд кваліфікував дії підсудної за ч. 2 ст. 134 КК як незаконне проведення абортів, що потягло безплідність потерпілої. Напевне тут можна провести змістовий зв'язок між відсутністю у винної спеціальної медичної освіти (а отже й необхідних знань і навичок) та тяжкими наслідками для потерпілої [3, с. 145].

Я. Радченко, своєю чергою, порушує низку актуальних питань, пов'язаних із визначенням ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 134 КК. Зокрема він небезпідставно задається питанням: що саме потрібно розуміти під поняттям «спеціальна медична освіта»? Якщо проаналізувати норми КК та інші закони, то відповіді в контексті визначення поняття там немає. Разом із тим, підзаконні нормативно-правові акти МОЗ оперують терміном «лікар спеціаліст», який загалом кореспондує терміну «спеціальна медична освіта». Таким чином, додає дослідник, відповідно до Положення про порядок проведення атестації лікарів (Наказ МОЗ України від 22.02.2019 р.), лікарем-спеціалістом з однією з медичних спеціальностей, перелічених у лікарських посадах, може бути особа, яка пройшла інтернатуру за цією спеціальністю, отримала сертифікат лікаря-спеціаліста або була допущена до медичної практики відповідно до законодавства. Ця особа повинна мати відповідну теоретичну і практичну підготовку за програмою спеціальності, володіти сучасними методами

профілактики, діагностики, лікування та реабілітації хворих. Відповідно до Переліку лікарських посад у закладах охорони здоров'я вказано перелік таких медичних спеціальностей, які надають право на звання лікаря-спеціаліста. Отже, особа, яка порушує цей закон, не має відповідної спеціальної медичної освіти. Окрім того, специфіка порушення конкретизується у питанні акушерства та гінекології, вимагаючи наявності звання лікаря-спеціаліста з такої саме спеціальності.

Принагідно зауважу: чинний кримінальний закон не передбачає відповідальності жінки за штучне переривання своєї вагітності або за згоду жінки на незаконне переривання її вагітності іншою особою.

Своєю чергою, розмірковуючи над питаннями про ознаки суб'єкта незаконного проведення абортів, Х. Романюк висловлює позицію про те, що жінка, яка штучно перериває власну вагітність, посягає не лише на власне здоров'я, але й водночас заподіює шкоду іншому об'єкту кримінально-правової охорони, а саме – життю ненародженої дитини. У цьому випадку, вважає вона, відповідно до позиції «*pro life*», доцільно включити положення про кримінальну відповідальність за самоаборт [4, с. 8–9].

Схожим чином розмірковує вже загаданий Я. Радченко, який пише: кримінальним законодавством не передбачена відповідальність жінки за штучне переривання своєї вагітності. Жінка в будь-якому разі визнається потерпілою у цьому злочині і навіть якщо вона вчинила самоаборт, то кримінальній відповідальності не підлягає. Отже, якщо жінка була сурогатною матір'ю у контексті угоди про виношування чужої вагітності, це все одно підпадає під законодавство [5, с. 521].

Зі свого боку зазначу, що сьогодні дві прогнозовані вітчизняними науковцями позиції є суперечливими та навряд чи будуть офіційно прийняті, оскільки життя ембріону та плоду не охоплюється кримінально-правовою охороною. Цей усталений в Україні підхід може з часом змінитися, як, наприклад, в інших країнах, однак навряд чи в найближчому майбутньому.

Розмірковуючи над питанням про ознаки суб'єкта незаконного проведення абортів, доцільно звернути увагу на такий нюанс. Навіть у тому разі, якщо аборт проводиться кваліфікованим медичним фахівцем, але це відбувається не в спеціально акредитованих медичних закладах (а, наприклад, вдома), без належного медичного обладнання або з використанням нових препаратів, які не пройшли клінічних випробувань, це може призвести до шкоди життю та здоров'ю жінки. А тому немає підстав виключити лікарів акушерів-гінекологів з числа осіб, які можуть притягуватись до відповідальності за такі дії.

Показовим у цьому контексті є визначення, що наводилось у п. 1.5 наразі скасованої Інструкції МОЗ щодо порядку здійснення абортів 2006 р.: небезпечний аборт – це процедура переривання небажаної вагітності спеціалістом, який не має необхідних навичок, або в умовах, що не відповідають медичним стандартам. А тому важливо, щоб будь-яке *незаконне* (це головне) проведення абортів медичним персоналом (навіть компетентним) вважалось злочином, як свого часу правильно відзначав В. Глушков [6, с. 119].

Як бачимо, тут змістово «переплітаються» ознаки спеціального суб'єкта та власне протиправного діяння (через ознаку незаконності абортів) – у напрямі вдосконалення кримінального закону та практики його застосування в частині охорони репродуктивних прав жінки.

Принагідно додам, що в своїй дисертації Х. Романюк наголошує на потребі в криміналізації здійснення незаконного абортів такою особою, яка має спеціальну медичну освіту (через місце проведення такого медичного втручання, конкретний спосіб (процедуру) його проведення або будь-яке інше порушення порядку проведення штучного переривання вагітності), незалежно від того, чи призвели її дії до реального настання будь-яких шкідливих наслідків для вагітної жінки [3, с. 9]. Ця думка видається слушною, адже вона виявляє наявну прогалину в кримінально-правовому регулюванні порядку захисту репродуктивних прав жінки. Водночас це питання потребує належного наукового осмислення, адже недаремно законодавець сформулював як формальний склад лише проведення абортів особою без спеціальної медичної

освіти. Натомість склад незаконного проведення абортів, описаний у ч. 3 ст. 134 КК, який позначає три альтернативні суспільно небезпечні наслідки, є за своєю конструкцією матеріальним.

Отже, постає питання: чи є будь-яке інше порушення порядку здійснення абортів, вчинене особою зі спеціальною медичною освітою, настільки небезпечним, щоб бути криміналізованим? Або чи потрібно тут криміналізувати всі такі порушення чи лише деякі з них? Можливо тут варто залишити певний простір для юридичної оцінки лікарської помилки?

Таким чином, як бачимо, питання визначення юридичного суб'єкта злочину, описаного в ст. 134 КК, не позбавлені як актуальності, так і певних суперечностей і труднощів. А отже, його зарано знімати з «порядку денного» в контексті наукового вивчення згаданої заборони.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Hutorova N. O., Pashkov V. M. (2019). Liability for improper performance of professional duties, which has caused grave consequences, by a physician during childbirth (case law analysis). *Medicine Pravo*. 2019. № 2. P. 9–25.

2. Дьоміна О. П. Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів або стерилізації. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 147–151.

3. Романюк Х. І. Суб'єкт незаконного проведення абортів. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. 2017. Т. 2. №. 43. С. 143–146.

4. Романюк Х. Кримінальна відповідальність за незаконне проведення абортів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 19 с.

5. Радченко Я.М. Проблематика незаконного проведення абортів: кримінально-правовий аналіз деяких аспектів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 518–522. URL: http://lsey.org.ua/5_2022/124.pdf.

6. Глушков В. А. Ответственность за преступления в области здравоохранения. Киев: Вища школа, 1987. 198 с.

ABOUT CRIMINALS FROM THE NUMBER OF SEXUAL MINORITIES

Kaliuga K. V.,

Doctor of Law, Deputy Head of the Department
criminal law, process and criminalistics,
Institute of Economics and Law
Classic Private University, Professor,

Previously, issues of sexual orientation and gender identity did not enter the legal arena as uncalled for or too radical. Today, these questions require consideration in the context of forensic science. Namely, within the framework of consideration of the structure of the portrait of a criminal, who at the same time is a representative of sexual minorities. Thinking critically about how to place these grounds within the framework of forensic knowledge, here we will try to reveal the very possibility of considering them within the framework of forensic laws. We will consider key terms such as "characteristics", "characteristics", "personality", "sexual orientation of the individual" and "gender of the individual", which we believe are not only appropriate, but also necessary in order to consider the current state of development of forensic knowledge in in this area, respectively. In this way, we will establish the peculiarities of sexual minorities, as well as reveal the boundaries and vulnerabilities (signs of criminal activity). Let's outline the possible directions of development.

Regarding the situation of homosexuals, lesbians, gays, bisexuals and transgenders (hereinafter LGBT), they are still not fully protected around the world. More than 70 countries still criminalize private consensual same-sex relationships, and at least 5 countries provide for death as a punishment. However, violence is committed not only against them (cases of homophobia and/or transphobia) but also by them. In this particular period of our history, it makes sense to find out whether the representatives of minorities become only the objects of criminal offenses or the

subjects as well, and what are the prerequisites and specifics of the crimes committed by them.

Before considering the current situation and the relevant legal framework for sexual minorities, let's analyze the terms "sex", "sexual orientation" and "gender". We have already analyzed the terms "properties", "characteristics", "personality" in previous studies [1]. The term "gender" means a physical property of a person: the external sexual anatomy. The "common sense" of biological gender tells us that in each person all these components are uniquely male or female, congruent and aligned in a predictable and permanent relationship to each other. Gender refers to the social or cultural aspects derived from and defined by sex, including clothing, physical appearance, and other aspects of physical appearance, as well as behavior. Although definitions of sex and gender used at the UN level differ in focus and wording, they all tend to emphasize three similar points: first, gender is a socially constructed concept; second, the construction of gender is complex and is influenced by culture, the roles expected of women and men, the relationships between these roles and the value of these roles in society; and third, the meaning of gender can change within and across cultures, and over time. Finally, sexual orientation refers to an individual's interest in, preference for, or inclination toward intimate relationships with members of one or both sexes. As for statistics, for example, the results of a separate study of sexual harassment of offenders leads to the conclusion that heterosexual adults pose a greater threat to children than homosexual adults [2]. AIDS is not a "gay disease". AIDS is caused by the HIV virus, which spreads as a result of high-risk behavior and does not discriminate against a person's sexual orientation. Although a significant percentage of AIDS patients are gay, this does not mean that a significant percentage of gays have AIDS. AIDS should also not be interpreted as "God's punishment" for homosexuals, because the majority of AIDS patients in other countries are heterosexuals. Moreover, lesbians have the lowest rate of all sexually transmitted diseases among the general population [3]. To prevent the HIV/AIDS epidemic, sex minorities need to have a permanent sexual partner. However, as well as natural people. If we analyze the information that is found about cases of crimes committed by LGBT representatives,

we know, for example, about a case when a physical education teacher raped schoolgirls in a closet for five years[4]. This study was conducted to help determine whether homosexuals and bisexuals are more or less likely to be criminal and/or violent than heterosexuals. Our goal is to identify a number of significant but weak associations between sexual orientation and most self-reported forms of criminal and/or violent behavior. Among men, the data generally suggest that heterosexuals are more criminal and violent than homosexuals (except for drug-related crimes), but bisexuals are more criminal and violent than heterosexuals. Among women, lesbians (including only a few women with exclusively homosexual preferences) were generally more criminal and violent than heterosexuals, although they were still less likely than men (excluding homosexual men). And these results suggest that there may be some important differences between the two sexes regarding the relationship between sexual orientation and criminal/violent behavior. Sexual minorities (those who identify as lesbian, gay, or bisexual or report same-sex sexual experiences prior to entering prison) are disproportionately incarcerated, such as: 9.3% of men in prison, 6.2% of men in prison, 42.1% of women in prison, and 35.7% of women in prison were sexual minorities. The rate of incarcerated individuals who identify as lesbian, gay, or bisexual was 1,882 per 100,000, more than 3 times the rate for the US adult population. Compared to heterosexual prisoners, sexual minorities are more likely to have been sexually victimized as children, sexually assaulted while incarcerated, experienced solitary confinement and other sanctions, and reported current psychological distress [5]. In general, little is known about prisoners of sexual minorities. Early studies that discussed sexual minority incarceration, often in the context of the criminalization of sodomy, assumed that sexual minorities were aggressors or "abnormal deviants." Since the mid-1970s, with the beginning of the decriminalization of sodomy, scholars and advocates have shifted the discourse to understanding sexual minorities through the lens of anti-discrimination principles to perceive lesbian, gay, and bisexual (LGB) women as a group that is the target of hate crimes and other forms of prejudice. Public health researchers have focused on incarceration as a risk factor for adverse health outcomes, primarily HIV, among men who have sex with men (MSM). Although some

studies suggest that incarceration itself leads to an increased risk of HIV infection. To advance knowledge about the characteristics of incarcerated sexual minorities, using data from the Prison Rape Elimination Act, which describes a prospective sample of US LGB inmates in prisons. Prisoners were asked to answer two questions about sexual orientation: "Do you consider yourself straight or bisexual or homosexual or gay (or lesbian, for women)?" and "Have you had sex only with men, only with women, or both men and women?". Prisoners were classified as LGB if they self-identified as such in response to the first question. Men and women who reported any same-sex sexual behavior prior to entry but did not self-identify as LGB were classified as MSM or women who have sex with women (WMS). There is disproportionate incarceration, ill-treatment, severe punishment and sexual victimization of sexual minority prisoners, requiring specific public policy and health interventions[6].

In a world that is changing faster than ever before, the law can be used as a tool to stay on the cusp of change, to prevent mass atrocities and effectively counter them. Let us emphasize that as persecution based on sexual orientation and gender should comply with the modern international system of rights, the rights of any person should stand at the top of the justice system. This means that protecting fundamental freedoms is protecting the freedoms that are the essence of life (protecting people from critical (serious) and pervasive (widespread) threats and situations... by creating... systems that together give people the building blocks to survival, means of subsistence and dignity, etc.). Thus, the following are priorities: correctly defining the terms of sexual orientation and gender, establishing and fully using the potential of legislation, the same approach to human security regarding sexual orientation and gender identity for all people, etc. We will have to solve many of these questions now and in the future.

Used literature:

1. Калюга К. В. Мистецтво здобувати та використовувати інформацію щодо особи злочинця : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.
2. Grouth AN, MenWhoRape, PlenumPressNy, 1979.
3. Королишин В. Лесбійки і геї – факти та міфи. №27. 2003. *Незалежний культурологічний часопис "І". Фемінність та маскуліність.* URL :<http://www.ji.lviv.ua/n27texts/gay-lesbians.htm>

4. Відповідальність за злочини на ґрунті гомофобії і транс фобії: реалії судових рішень. 19 грудня. 2016. *Новини. НАШСВІТ. Правозахисний ЛГБТ Центр*. URL: <https://gay.org.ua/blog/2016/12/19/vidpovidalnist-za-zlochyny-na-grunti-homofobii-i-trans-fobii-realii-sudovykh-rishen/>

5. Lee Ellis, Harry Hoffman, Donald M. Burke Sex, sexual orientation and criminal and violent behavior. *Personality and Individual Differences*. Volume 11, Issue 12, 1990, Pages 1207-1212.

6. Ian H. Meyer, PhD, corresponding author Andrew R. Flores, PhD, Lara Stemple, JD, Adam P. Romero, JD, Bianca D. M. Wilson, PhD, and Jody L. Herman, PhD. Incarceration Rates and Traits of Sexual Minorities in the United States: National Inmate Survey, 2011–2012. *Am J Public Health*. 2017 February; 107(2): 267–273.

«ШАХРАЙСЬКА» РЕКЛАМА ТА ЇЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Каменський Д. В., доктор юридичних наук,
проф., професор кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного університету

Відповідно до п. 6 Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 р., затвердженої Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021 показники всіх основних складових економічної безпеки залишаються низькими, що зберігає високими ризики прояву масштабних дестабілізаційних явищ у розвитку економіки в довгостроковій перспективі. Далі, одним із завдань у сфері фінансової безпеки України в цьому програмному документі визнано розбудову ефективної моделі боротьби зі злочинами в економічній сфері шляхом забезпечення діяльності Бюро економічної безпеки України (п. 21.1. Стратегії).

Очевидно, що різні прояви протиправних зловживань в економічній сфері, передусім такі, що ґрунтуються на шахрайстві (на різних формах обману), становлять безпосередню загрозу економічній безпеці нашої держави. А тому в наступних рядках йтиметься про таку актуальну проблематику і водночас прояв

білокомірцевої злочинності, як обман в рекламі (у широкому сенсі цього юридичного поняття).

До слова § 223.3 Модельного кримінального кодексу США 1962 р. (далі – МКК США) – проєкту федерального кримінального законодавства (якому так і не судилося стати законом) було присвячено складу злочину «крадіжка шляхом обману», який можна вважати умовним аналогом шахрайства, описаного в ст. 190 вітчизняного КК. Спеціальна норма-виключення з цього параграфу передбачає, що крадіжка шляхом обману буде відсутня, зокрема, у тих випадках, коли заяви особи щодо певних характеристик є «надутими» (очевидно «фейковими»), тобто об'єктивно не можуть ввести в оману пересічних осіб у межах групи адресатів, до відома яких доводиться недостовірна інформація. Цю спеціальну обставину, яка виключає злочинність діяння, було «взято на озброєння» більшістю американських штатів.

Як бачимо тоді розробники МКК США, ідеться переважно про такі ситуації, коли продавець наділяє свій товар чи послугу очевидно не властивими, завищеними характеристиками, і обидві сторони угоди купівлі-продажу усвідомлюють те, що буквальної посилання на властивості товару не вимагається, адже спрацьовує класичне для будь-якого ринку правило – продавець хоче продати дорожче, а покупець прагне купити дешевше.

Водночас ситуація суттєво ускладнюється, якщо взяти до уваги обман (приховування істини) під час рекламування товарів чи послуг, що нерідко трапляється в наш час – причому як у США, так і в Україні. Саме у таких випадках наведене виключення з МКК США спрацьовує щодо умовного тесту на сприйняття рекламної інформації її адресатами, тобто потенційними «пересічними» споживачами рекламованих товарів чи послуг [1, с. 195–197]. Зрозуміло, що зовнішнє «прикрашення» пропонованої продукції «в очах» потенційних споживачів є такою собі усталеною маркетинговою практикою – урешті-решт усі вдалі прийоми реклами створені для того, щоб викликати бажання купити товар, певною мірою «прикрасити» його характеристики і врешті-решт виділити цей товар із-поміж конкурентної продукції. До того ж не

варто забувати про цивільно-правові санкції, які можуть бути застосовані судами у разі, якщо заявлені в рекламі характеристики товару не відповідають дійсності. Водночас якщо реклама приховує відверто шахрайські спонукання, наприклад, покупець отримує замість обіцяного в рекламі нікчемний товар, без будь-яких корисних властивостей, або, скажімо, після перерахування грошей за показаний у телевізійній рекламі товар він взагалі нічого не отримує, то тут напевне повинно йти уже про кримінальну відповідальність за умисні, заздалегідь сплановані дії, які в Україні утворюють склад шахрайства, а в США – склад крадіжки шляхом обману.

Наразі в юридичній літературі справедливо підкреслюється: сучасна кримінологічна обстановка характеризується стійким зростанням кількості шахрайських дій із боку представників комерційних та громадських організацій, які здійснюються при проведенні спеціально організованих презентацій, виставок, лекцій, та які за своєю зовнішньою формою мають рекламний характер і переслідують суто комерційні цілі. Найчастіше під виглядом продукції вищої якості реалізуються товари нижчого сорту або під виглядом надання однієї послуги особі фактично надаються інші, суттєво гірші за якістю і нижчі за вартістю, через що істотно порушуються права та законні інтереси споживачів. При цьому повсюдно мають місце випадки поширення завідомо неправдивої інформації про товари, роботи, послуги. Практика переконує, що особливо тяжкі наслідки мають місце в разі поширення завідомо неправдивої реклами на ринку банківських, страхових та інших послуг, пов'язаних із використанням грошових коштів [2, с. 310].

Справді, наприклад, рекламний лозунг компанії, яка займається мікрокредитуванням, на кшталт «Отримай 100 тисяч гривень за 5 хвилин! 0%! Без застави!», розміщений на фасаді цього закладу на великому рекламному банері з зображенням коштовностей та грошових купюр великого номіналу, пересічний громадянин може сприйняти по-різному. Цілком можливо, що хтось може повірити цій рекламі і, таким чином, потрапити в стан омани або «перекручування свідомості». Однак цього може і не статись. Інша справа, як

довести такий візуалізований інформаційний обман, адже цілком можливо, що всі докази ґрунтуватимуться всього лише на заяві потерпілого. Адже відомо, що будь-який обман передбачає повідомлення завідомо неправдивої інформації, проте у випадку з шахрайством він завжди поєднаний із заподіянням матеріальної шкоди власнику (чи принаймні спробі її заподіяти – для стадії замаху).

Видається, що головна мета потенційної кримінально-правової заборони лежить у площині вдосконалення правової охорони порядку поведінки підприємців, працівників торгівлі та сфери послуг на ринку, а також захисту законних прав та інтересів споживачів від негативних способів впливу на їхню поведінку за допомогою завідомо неправдивої інформації або реклами, здатних ввести їх в оману або заподіяти шкоду їхньому здоров'ю. Доводиться констатувати, що в разі поширення неправдивої інформації про товари і послуги відбувається безпосередній вплив на споживача, який може спонукати останнього обрати ті варіанти поведінки, які насправді не відповідають його реальним інтересам. Навіть більше: фіктивна реклама і поширення завідомо неправдивої інформації про продукцію стимулюють недобросовісну конкуренцію на ринку.

Американський юрист Л. Бейдер зазначив у статті в журналі «Forbes» про те, що протягом кількох останніх років Конгрес, засоби масової інформації та фахівці активно обговорюють питання про доцільність ухвалення нових федеральних кримінальних заборон, спрямованих на протидію фінансовим злочинам. Проте у цих дискусіях нівелюється та важлива обставина, що чинні федеральні кримінальні закони, покликані протидіяти економічним злочинам, уже і так забезпечують прокурорам надзвичайно широкі повноваження внаслідок нечіткого нормативного формулювання поняття «шахрайство» [3].

До слова авторитетне джерело з цього приводу, Посібник федеральних інструкцій присяжним, радить суддям у справах про шахрайство з цінними паперами роз'яснити присяжним те, що шахрайство – це загальний термін, який охоплює всі винахідливі зусилля та способи, спрямовані на отримання вигоди, та які винний використовує за рахунок інших. Далі в цьому виданні дається

роз'яснення про те, що загальний опис поняття «шахрайство» відображає традиційне небажання судів визначати термін із певним ступенем точності. Адже більшість судів сходяться в тому, що винахідливість людини та швидкість, із якою нові схеми можуть бути створені чи змінені, спонукають говорити про безліч різновидів шахрайства.

На мій погляд, із урахуванням поточної динаміки розвитку економічних правовідносин та нових форм шахрайських зловживань, що кореспондують ним, не варто виключати з порядку питання про те, що національним законодавцям, і зокрема українському, доведеться адресувати проблематику «обману в рекламі», тобто використання суб'єктами господарювання таких маніпулятивних практик і прийомів, що ставлять в оману споживачів певних видів товарів та послуг. Наразі суспільно небезпечні наслідки таких практик є очевидними.

Використана література:

1. Model Penal Code and Commentaries (Official Draft and Revised Comments). Part II. Definition of Specific Crimes. Philadelphia: The American Law Institute, 1980. 439 p.
2. Хилота В.В. Преступления против порядка осуществления экономической деятельности: проблемы правотворчества и правоприменения: моногр. Гродно: ГрГУ, 2014.
3. Bader L. Trying to Define “Fraud” Under Federal Criminal Law. URL: <https://www.forbes.com/sites/insider/2011/10/19/trying-to-define-fraud-under-federal-criminal-law/#3382b3161527>. (дата звернення: 12.11.2023).

ГРОМАДСЬКА БЕЗПЕКА, ГРОМАДСЬКИЙ ПОРЯДОК ТА ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЯК ПРАВОВІ РЕЖИМИ ЗАХИСТУ ОСНОВНИХ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ: ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Каменський Д. В., доктор юридичних наук,
проф., професор кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного
університету

Забезпечення конституційних прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в Україні.

Громада – це безперечно складна і різномірна інфраструктура, яка безперервно розвивається. Темп життя зростає, відбуваються події та заходи із залученням великої кількості громадян. Висока інтенсивність дорожнього руху вимагає оперативного спостереження та контролю в режимі реального часу. Мешканці громади ризикують зіткнутися з багатьма небезпеками, що супроводжують життєдіяльність в сучасних умовах. Це означає, що питання безпеки людини в сучасному середовищі сьогодні є як ніколи є актуальним.

Значний ріст злочинності, робить пріоритетними напрямками діяльності місцевої влади та правоохоронних органів: попередження надзвичайних ситуацій, проявів тероризму, забезпечення посиленних заходів безпеки громадян, збереження комунальної власності та важливих об'єктів громади, майна громадян.

За підрахунками фахівців на офіційному порталі Верховної Ради України можна побачити 13 визначень терміна «безпека», які зустрічаються в нормативно-правових актах різної юридичної сили та галузевої приналежності. Серед них зокрема:

– безпека – відсутність неприпустимого ризику, пов’язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди життю, здоров’ю та майну громадян, а також навколишньому природному середовищу;

– безпека – комплекс заходів, а також людські і матеріальні ресурси, які призначені для захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання та інших протиправних посягань;

– безпека – відсутність неприпустимого ризику, пов’язаного із травмуванням або загибеллю людей, заподіянням збитків навколишньому середовищу;

– безпека – властивість об’єкта забезпечувати відсутність ризику завдання шкоди здоров’ю людей, майну та навколишньому середовищу;

– безпека – відсутність неприпустимого ризику, пов’язаного з травмуванням або загибеллю людей, заподіянням збитків навколишньому середовищу;

– безпека (safety) – стан, при якому ризик шкоди чи ушкодження обмежений до прийняттого рівня;

– безпека – комплекс заходів, а також людські та матеріальні ресурси, які призначені для захисту від актів незаконного втручання й інших протиправних посягань стосовно цивільної авіації;

– безпека – відсутність загрози життю, здоров’ю людей, майну, тваринам, рослинам і довкіллю, що перевищує граничний ризик тощо [1, с. 98–99].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», громадська безпека і порядок визначаються як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз [2].

Ключовими елементами нормативного визначення виступають: 1) захист прав, свобод та інтересів суспільства та його членів як складова національних

інтересів (а отже і національної безпеки); 2) сили безпеки та інші державні та місцеві органи управління як суб'єкти такого захисту; 3) узгодженість дій (координована взаємодія) суб'єктів захисту (забезпечення) громадської безпеки.

У змісті цієї ж норми зафіксовані ще дві важливі дефініції, які безпосередньо стосуються громадської безпеки як універсального суспільно-правового феномена:

1) сили безпеки – правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України;

2) демократичний цивільний контроль – комплекс здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності, підзвітності, прозорості органів сектору безпеки і оборони та інших органів, діяльність яких пов'язана з обмеженням у визначених законом випадках прав і свобод людини, сприяння їх ефективній діяльності й виконанню покладених на них функцій, зміцненню національної безпеки України [2].

Очевидно також, що концепція (і поняття) громадської безпеки змістовно пов'язана з поняттям державної безпеки – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру.

Отже, системне тлумачення поняття громадської безпеки дозволяє сформулювати тезу про те, що йдеться про складний стан сучасного суспільства. Громадська безпека – це складне суспільне явище, яке передбачає не лише певний стан громадського порядку та його захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз, а й захищеність від джерел небезпеки природного або штучного характеру. Очевидно, що сьогодні важко досягти прийнятного рівня громадської безпеки, особливо в умовах військової агресії проти України, що триває.

Примітно (і водночас це викликає зауваження), що у згаданих програмних нормативних документах не використано універсальне поняття «громадської безпеки та цивільного захисту» та, відповідно, не розкрито співвідношення змісту двох складових цього комплексного поняття.

Водночас системне тлумачення поняття громадської безпеки та його аналіз «під кутом» положень Кодексу цивільного захисту України [3] вказує на те, що власне поняття «громадська безпека» та «цивільний захист» доцільно вживати в парі, адже вони є взаємодоповнюючими, вони регулюють суміжні або навіть однакові сфери суспільного життя, протидіють спільним загрозам, що виникають перед населенням України. Зокрема аварія, дорожньо-транспортна пригода, евакуація, епідемія, епізоотія, катастрофа, небезпечна подія, надзвичайна ситуація – ці та інші поняття та позначувані ними явища (події) не лише безпосередньо розкриваються в Кодексі цивільного захисту України, а й мають безпосереднє значення і потребують реагування з боку уповноважених суб'єктів в контексті забезпечення громадської безпеки в Україні.

Принагідно декілька аналітичних міркувань про зміст складової цивільного захисту в комплексному понятті «громадська безпека і цивільний захист».

Галузь цивільного захисту в Україні пройшла значну трансформацію протягом останнього десятиліття. Однак під час такої трансформації виникла певна неузгодженість між різними суб'єктами державного управління. За цей період були створені нові державні інституції та ресурси для забезпечення цивільного захисту, враховуючи особливості, передбачені Законом України «Про національну безпеку України». Зокрема, сили цивільного захисту були віднесені до сектору безпеки і оборони, а їх повноваження у сфері цивільного захисту були закріплені в Кодексі цивільного захисту України [4, с. 266].

Україна, прагнучи до європейської інтеграції, внесла певні зміни у державне регулювання цивільного захисту. Наприклад, для реалізації Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України, було визначено виконання зобов'язань, узятих Україною у рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

До слова у ст. 472 (с) Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, закріплено положення, що стосується заходів, пов'язаних з суттєвими інтересами безпеки. Там зокрема зазначено: ніщо в цій Угоді не перешкоджає Стороні вживати будь-яких заходів, які вона вважає необхідними для забезпечення власної безпеки, у випадку серйозних внутрішніх безпорядків, які порушують закон і громадський порядок, під час війни або серйозного міжнародного напруження, яке становить загрозу війни, або для виконання взятих на себе зобов'язань з підтримання миру та міжнародної безпеки¹.

Цивільний захист – комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки (ст. 4 Кодексу цивільного захисту України)².

У контексті забезпечення цивільного захисту в нашій державі громадяни України зобов'язані: дотримуватись правил поведінки, безпеки та дій у НС; дотримуватись заходів безпеки у побуті та повсякденній трудовій діяльності, не допускати порушень виробничої і технологічної дисципліни, вимог екологічної безпеки, охорони праці, що можуть призвести до НС; вивчати способи захисту від НС та дій у разі їх виникнення, надання домедичної допомоги постраждалим, правила користування засобами захисту; повідомляти служби екстреної допомоги населення про виникнення НС; у разі виникнення НС до прибуття аварійно-рятувальних підрозділів вживати заходів для рятування населення і

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

² Кодекс Цивільного захисту України. 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

майна; дотримуватися протиепідемічного, протиепізоотичного та протиепіфітотичного режимів, режимів радіаційного захисту; виконувати правила пожежної безпеки, забезпечувати будівлі, які їм належать на праві приватної власності, первинними засобами пожежогасіння, навчати дітей обережному поводженню з вогнем (ст. 21 Кодексу цивільного захисту України).

Своєю чергою, основними завданнями цивільного захисту об'єкту є:

запобігання виникненню надзвичайних ситуацій техногенного та природного походження, запровадження заходів щодо зменшення збитків та втрат у разі аварій, катастроф, вибухів, пожеж та стихійного лиха;

оперативне оповіщення працівників про виникнення або загрозу виникнення надзвичайної ситуації, своєчасне достовірне інформування про обстановку, яка складається, та заходи, що вживаються для запобігання надзвичайним ситуаціям та подолання їх наслідків;

організація захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій, надання невідкладної психологічної, медичної та іншої допомоги потерпілим;

проведення невідкладних робіт із ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та організація життєзабезпечення постраждалого населення;

забезпечення постійної готовності сил і засобів цивільного захисту до запобігання надзвичайним ситуаціям та ліквідації їх наслідків;

навчання населення способам захисту в разі виникнення надзвичайних, несприятливих побутових або нестандартних ситуацій та організація тренувань;

створення, збереження і раціональне використання матеріальних ресурсів, необхідних для запобігання надзвичайним ситуаціям;

організація та здійснення під час виникнення надзвичайних ситуацій евакуаційних заходів щодо працівників та майна суб'єкта господарювання;

створення об'єктових формувань цивільного захисту відповідно до Кодексу Цивільного Захисту, інших законодавчих актів, необхідної для їх функціонування матеріально-технічної бази і забезпечення готовності таких формувань до дій за призначенням;

проведення об'єктових тренувань і навчань з питань цивільного захисту, а також деякі інші завдання.

Таким чином, порівнявши зміст понять «громадська безпека» і «цивільний захист», а також основні завдання держави у цих двох регуляторних сферах з правоохоронною складовою, можна дійти висновку про те, що вони є суміжними, а в багатьох аспектах взаємодоповнюючими. Отже, використання комплексного поняття «громадський порядок і цивільний захист» є доцільним та практично затребуваним у суспільстві, у т.ч. у межах розробленої Стратегії громадської безпеки та цивільного захисту.

Варто наголосити на тому, що центральним елементом в системі громадської безпеки виступає «безпека особи» (англ. – human security), тобто наголос потрібно ставити на людиноцентристському підході в галузі забезпечення громадської безпеки і цивільного захисту населення. Своєю чергою, комплексний концепт безпеки особи включає сім компонентів особистої безпеки: економічна, продовольча, медична, безпека особи (або персональна безпека), безпека співтовариств і політична безпека. Цей перелік не є нормативно врегульованим, він розроблений наукою, а тому повинен сприйматись гнучко й з часткою умовності – його модно розширяти за рахунок інших складових особистої безпеки.

Серед фахівців пропонується визначати забезпечення безпеки фізичної особи як діяльність з організації та практичного здійснення заходів безпеки, спрямованих на забезпечення особистої безпеки, життя та здоров'я індивідуально визначеної фізичної особи, шляхом запобігання або недопущення негативного безпекового впливу на них факторів протиправного характеру [5, с. 1].

У контексті аналітичного опрацювання матеріалу необхідно визначити характер співвідношення понять громадського порядку і громадської безпеки. Поняття «громадський порядок» тлумачиться як врегульована правовими та іншими соціальними нормами система суспільних відносин, що забезпечує захист прав та свобод громадян, повагу до честі й людської гідності, дотримання норм суспільної моралі. Сферу громадського порядку становлять переважно відносини, що виникають і розвиваються у громадських місцях, до яких належать,

насамперед, місця спільного проживання, праці, відпочинку, а також спілкування людей, з метою задоволення різноманітних життєвих потреб [6, с. 34–35].

Також поняття громадського порядку слід розуміти як зумовлену закономірностями соціального розвитку систему правил та інститутів, що забезпечує упорядкованість суспільних відносин і надає їм певну організаційну форму. Таку дефініцію можна розглядати у широкому та вузькому значеннях. У широкому значенні це поняття ідентичне громадському устрою та означає сукупність усіх правил, що регламентують процеси у суспільстві і відносини між його окремими частинами; у вузькому – воно складає інститути і норми, що визначають статус людини і громадянина та соціальних груп у суспільстві, що зумовлено інтересами та закономірностями розвитку самого суспільства, а також науково обґрунтовані відносини між членами суспільства і його структурними елементами.

Натомість під час критичного аналізу в понятті «громадська безпека» наголос потрібно ставити на безпеці як певному стану захищеності, на відсутності загроз для громадськості, а не лише на впорядкованості відносин у суспільстві, механізмів взаємодії між членами суспільства – як це має місце в змісті громадського порядку.

Використана література:

1. Піх Н. С. Особливості нормативно-правового застосування терміна «громадська (публічна) безпека і порядок» в Україні на сучасному етапі. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30. № 5. С. 98–99.
2. Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII «Про національну безпеку України». URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/t182469?ed=2018_06_21&an=31.
3. Кодекс Цивільного захисту України. 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.
4. Демчук В. Стан дослідженості державного регулювання цивільного захисту в умовах реформування безпекової сфери. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 17.03.2023). С. 264–267.
5. Єщук О. М. Адміністративно-правове регулювання охоронної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 16 с.

6. Конституція України – основа реформування суспільства / В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевий, М. В. Цвік. Харків : Право, 1996. 96 с.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ВІЙНИ ТА ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ (МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ДОСВІД)

Кондратюк-Антонова Т.В.,

кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри соціально-гуманітарних
та правових дисциплін Київського інституту
Національної гвардії України

Актуальність теми даного дослідження сьогодні постає надто важливою, оскільки військові дії на теренах нашої країни та у світовому вимірі потребують втручання міжнародної правової спільноти щодо захисту жертв війни та цивільного населення.

Проблеми міжнародного гуманітарного та публічного права досліджуються відомими вченими, такими як: Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко, С.Л. Стрельцов, Сірант М.М., Репецький В.М., Пронюк Н.В., В.Ф. Антипенко, Грушко М.В., Т.Р. Короткий, Нільс Мельцер та ін.

Міжнародне право відносить до жертв війни всіх осіб, які не беруть участь у збройному конфлікті або перестали брати таку участь унаслідок поранення, хвороби чи інших причин. До таких осіб відносять поранених і хворих воїнів, жертв корабельних аварій та цивільне населення.

Однак, до 1949 року міжнародне гуманітарне право не передбачало ніякого захисту цивільних осіб. Гаазьке положення 1907 року містить декілька основних норм стосовно цивільного населення. У ньому зазначено, що окупаційні сили повинні поважати «право і честь сімей, життя людей, приватну власність» [3, с. 252].

З прийняттям Женевських конвенцій 1949 року про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, що зазнали аварії на кораблі, зі складу збройних сил на морі, та осіб, що потрапили у полон, ситуація суттєво змінилась. Також було прийнято конвенцію, присвячену захисту цивільного населення під час збройного конфлікту.

У цих документах передбачається, що по відношенню до всіх категорій жертв війни забороняються умисні вбивства чи поранення, жорстоке чи нелюдське поводження, катування, біологічні чи медичні експерименти, умисне заподіяння тілесних ушкоджень, примушення до праці на військових об'єктах на шкоду своїй державі, вербування дітей, заборона виконання будь-яких покарань без судового вироку, який виноситься неупередженим та належним судом, забороняються колективні покарання тощо [3, с. 253].

Женевська конвенція 1949 року про захист цивільного населення під час збройного конфлікту застосовує свої положення до всього цивільного населення держав, що беруть участь у конфлікті, а не лише до іноземних громадян, що перебувають на території однієї з воюючих держав, а й до громадян цих держав, а також до цивільного населення окупованих територій. Ці положення передбачають розв'язання конкретних питань, таких як: створення безпечних зон, захист поранених і хворих, спеціальні заходи по захисту дітей та налагодження зв'язків між членами розлучених сімей.

IV Женевська конвенція передбачає створення санітарних і безпечних зон (ст. 14) для того, щоб відгородити від нападів з землі чи з повітря поранених і хворих, перестарілих, дітей, вагітних жінок, матерів малолітніх дітей та створення нейтральних зон, де відбуваються бої (ст. 15), для захисту поранених і хворих комбатантів чи не комбатантів, цивільних осіб, що не беруть участі у воєнних діях.

Міжнародне гуманітарне право розрізняє поняття «цивільне населення» та «цивільна особа». У міжнародному гуманітарному праві цивільне населення визначається як таке, що включає всіх осіб, які не є учасниками збройних сил сторони конфлікту або учасниками *levee en masse*. Визначення також охоплює

цивільних осіб, які супроводжують збройні сили, але не входять до їх складу, таких як воєнні кореспонденти та, зазвичай, учасники приватних військових компаній, а також цивільні службовці органів розвідки чи працівники правоохоронних органів, навіть якщо деякі з них можуть мати право на статус військовополоненого після захоплення [2, с. 96].

З іншого боку, всі збройні сили, групи та підрозділи, що демонструють достатній рівень військової організації та *de facto* діють від імені та за згодою сторони в конфлікті, повинні розглядатися як частина її збройних сил і тому не кваліфікуються як цивільні особи, незалежно від їхнього права на статус військовополоненого або привілей комбатанта, а також незалежно від їхнього визначення в національному законодавстві. Якщо є сумніви щодо цивільного статусу особи, то ця особа повинна розглядатися як цивільна особа [2, с. 96-97].

У ситуаціях збройного конфлікту цивільні особи мають право на захист від прямих нападів, крім тих випадків і на такий період, коли вони беруть безпосередню участь у бойових діях. Іншими словами, протягом їхньої безпосередньої участі у бойових діях на цивільних осіб дозволено здійснювати прямі напади так, наче вони є комбатантами.

Незважаючи на серйозні юридичні наслідки, міжнародне гуманітарне право не дає визначення поведінки, що є безпосередньою участю у бойових діях, також чітке тлумачення цієї концепції не може бути виведено з державної практики, міжнародної судової практики або з правової чи військової доктрини.

Тому, за ініціативи Міжнародного комітету Червоного Хреста з 2003 по 2009 роки здійснювалося відповідне дослідження з залученням експертів, унаслідок якого було опубліковано «Керівництво з тлумачення поняття безпосередньої участі у бойових діях відповідно до міжнародного гуманітарного права» [2, с. 98].

IV Женевська конвенція 1949 року вперше зробила спробу дати визначення поняттям «цивільне населення» та «цивільна особа». У ст. 50 Додаткового протоколу 1977 року цивільну особу визначають як будь-яку особу, що не належить до збройних сил.

До категорії цивільного населення належать усі особи, які є цивільними. Сьогодні норми загального захисту стосуються всіх осіб, що зачеплені збройним конфліктом. Ці норми однаковою мірою поширюються як на громадян держав, що беруть участь у конфлікті, так і на громадян інших держав, громадян нейтральних держав на території конфліктуючої сторони, а також на громадян держав, що не підписали Женевську конвенцію і Додатковий протокол I, які опинилися на цій території [3, с. 254].

Згідно з п. 3 ст. 50 Додаткового протоколу I, «присутність серед цивільного населення осіб, які не підлягають визначенню цивільних осіб, не позбавляє населення його цивільного характеру». Положення статті має принципове значення з огляду на те, щоб не допускати суцільного змішування великих військових підрозділів з цивільним населенням, оскільки це в разі військової необхідності може призвести до трагічних наслідків. Також це є грубим порушенням норм міжнародного гуманітарного права і призводить до втрати захисту цивільного населення згідно з нормами IV Женевської конвенції [4, с. 190].

Стаття 51 Додаткового протоколу I констатує, що «цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з військовими операціями». Вони не повинні бути об'єктом нападів, стосовно них заборонені акти насильства чи загрози насильства, що мають за мету тероризувати цивільне населення.

Згідно п. 4 ст. 51 Додаткового протоколу I, заборонено стосовно цивільного населення напади не вибіркового характеру, а також напади у порядку репресалій (п. 6).

При проведенні військових операцій кожна з воюючих сторін повинна постійно виявляти турботу про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти від нападу. Щоб уникнути зайвих і невиправданих жертв, вони зобов'язані вживати такі запобіжні заходи, як: робити все практично можливе, щоб пересвідчитись у тому, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами і не підлягають особливому захисту; вживати

всі можливі запобіжні заходи, вибираючи засоби і методи нападу, щоб уникнути випадкових втрат життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, і, в деякому випадку, звести їх до мінімуму; відмінити напад або зупиняти, якщо стає очевидно, що він може спричинити випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдати випадкової шкоди цивільним об'єктам або те й інше разом, що було б надмірним щодо конкретної і прямої воєнної переваги, яку передбачається отримати; робити ефективно завчасне попередження про напади, які можуть зачепити цивільне населення, за винятком тих випадків, коли обставини цього не дозволяють [4, с. 191].

Норми міжнародного гуманітарного права передбачають надання спеціального режиму міжнародно-правового захисту для деяких категорій цивільних осіб, таких як: поранені, хворі, інваліди, вагітні жінки, діти до 15-літнього віку, цивільний медичний персонал, персонал організацій цивільної оборони.

Під час міжнародного збройного конфлікту вагітні жінки і матері малолітніх дітей наділені додатковим захистом. Стаття 89 IV Женевської конвенції передбачає, що «вагітні жінки і матері малолітніх дітей повинні одержувати додаткове харчування згідно з їх фізіологічними потребами». У статті 91 зазначається, що «матерів малолітніх дітей повинні приймати в будь-якій установі, здатній забезпечити їх належне лікування і медичну допомогу, рівноцінну тій, що отримує населення».

Спеціальний режим захисту передбачено нормами міжнародного гуманітарного права щодо дітей, оскільки у період міжнародних збройних конфліктів діти належать до категорій осіб, що перебувають під захистом IV Женевської конвенції.

Стаття 77 Додаткового протоколу I до конвенції наголошує, що «діти користуються особливою повагою і їм забезпечується захист від будь-яких непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини».

Стаття 14 IV Женевської конвенції відмічає, що передусім діти наділені захистом від наслідків воєнних дій, допуск у санітарні зони і зони безпеки дітей, молодших 15 років, вагітних жінок і матерів з дітьми до семирічного віку. У статті 23 зазначено, що їм гарантовано право на піклування та одержання допомоги.

Також у міжнародному гуманітарному праві широко використовують такий спосіб захисту, як надання особливого статусу медичному та духовному персоналу, особовому складу підрозділів цивільної оборони, делегатам держав-заступниць (непрямо) та Міжнародного комітету Червоного Хреста.

Сьогодні особливо важливо враховувати існуючий інструментарій, щоб гарантувати, що норми та принципи міжнародного гуманітарного права будуть і надалі забезпечувати максимально можливий захист осіб, постраждалих від збройних конфліктів, таких як жертви війни та цивільне населення.

Використана література:

1. Міжнародне гуманітарне право. М.М. Гнатовський та ін.; за ред. Т.Р. Короткого. Київ-Одеса: Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. 2017. 145с.
2. Міжнародне гуманітарне право: загальний курс /Нільс Мельцер / URL / <https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/>
3. Міжнародне публічне право: *підручник* / В. М. Репецький та ін.; за ред. проф. В. М. Репецького; 2-е вид., стер. К.: Знання, 2012. 437 с.
4. *Сучасне міжнародне право: навч. посібник*/ Н.В. Пронюк. К.: КНТ, 2008. 344 с.

ГЕРШ ЛАУТЕРПАХТ, ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИК МІЖНАРОДНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Лисенко Т. В., к.ю.н., доцентка кафедри
правознавства Бердянського державного
педагогічного університету

Держава існує для захисту людських прав. Ця високоморальна норма набула всесвітнього визнання.

10 грудня 1948 року була прийнята Загальна декларація прав людини. Цей основоположний документ дав поштовх розвитку прав людини у всіх країнах світу. Більшість держав, у тому числі Україна, ратифікували цей надважливий документ.

Дана тема є актуальною, тому що історію створення міжнародного законодавства необхідно знати, бо нація, яка не знає історії не має майбутнього. Метою є з'ясувати внесок Герша Лаутерпахта, як основоположника законодавства у сфері захисту прав людини.

Під час вивчення питання розглянута міжнародна та національна правова база. Цією темою у своїх дослідженнях цікавились П. Рабінович[1], В. Гутник[6], Shestack, J.[2], Mushkat R. [1] тощо. При дослідженні використані загальнонаукові та юридичні методи.

Слушно зазначає український вчений П. Рабінович, що "...у червні 1945 р. до бібліотек різних країн надходить видана у США монографія одного зі знаних у світі фахівців із міжнародного права – професора Кембріджського університету (Велика Британія) «Міжнародний білль прав людини»» [4; 1, с.3]. Герш Лаутерпахт є автором, цієї книги. Поява монографії є історичною подією. Адже саме ця книга стає фундаментальним документом для багатьох країн світу, адже лягла в основу Загальної декларації прав людини.

П. Рабінович підкреслює, що Герш Лаутерпахт тоді працював і жив у Лондоні. Варте уваги те, що він народився в Україні, у невеличкому містечку Жовква, на північ від Львова. А навчався у 1915—1919 роках на юридичному факультеті Львівського університету Яна Казимира [5, с. 752] (зараз це ЛНУ імені Івана Франка), там відкрита його меморіальна дошка. Провівши аналіз, з'ясовано, що Герш Лаутерпахт навчався, також у Віденському університеті. Професор втратив близьких під час Голокосту, слушно стверджувати, що переживши це він найкраще усвідомлював важливість та цінність людських прав.

П. Рабінович доречно звертає увагу на те, що вже у Передмові монографії «Міжнародний білль прав людини» автор розкриває надію на майбутнє що «...ідея Міжнародного білля прав людини є більше ніж життєво необхідною частиною структури світу» [1, с. 4]. Дійсно, праці, юриста міжнародника, увійшли в історію та стали фундаментом для розвитку міжнародного та національного права з прав людини по всьому світу.

П. Рабінович, у своїй науковій праці, провівши аналіз, підкреслює, що ...”не минуло й двох років, як Комісія – на виконання відповідної резолюції Генеральної Асамблеї – починає готувати проект «Міжнародного білля прав людини» (цей документ ООН згодом дістав остаточну назву «Загальна декларація прав людини»)." У Комісії Секретаріат включив до складу документу монографію Герша Лаутерпахта та у своїх особливих пропозиціях запропонував розробникам документу «Загальна декларація прав людини» взяти її в основу (детальніше це можна вивчити в архівних документах ООН" [1, с. 4].

Саме Герш Лаутерпахт розробив концепції міжнародного захисту прав людини та стверджував що усі країни зобов'язані гарантувати людські права, адже вони мають глобальний характер [2, с. 558], та заперечував, що універсальні загальноприйняті принципи, які лежать в основі міжнародного правопорядку є недосяжними [3, с. 1029].

Професор Герш Лаутерпахт зробив величезний вклад у науку міжнародного права, він залишив за собою величезну наукову спадщину. Його погляди щодо

прав людини значно випереджували час. Це легендарна людина, яку варто згадувати та пам'ятати. Слушно зазначає В. Гутник, що Міжнародне співтовариство після прийняття Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Загальної декларації прав людини 1948 р., а також Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. не розглядало перелік та процес гарантування прав людини [6, с. 252].

Проводивши дослідження, знайшли порівняння вченим Рабінович П. статей «Міжнародного білля прав людини» та Загальної декларації прав людини, і дійшли висновку, що дійсно монографія Герша Лаутерпахта лягла в основу основоположного документу з прав людини, але його ім'я на нашу думку, в створенні зазначеного документу повинно згадуватись, в усіх країнах світу. Це людина легенда, яка має право на особливу увагу.

В літературі, в пресі, в інтернеті говориться про комісію з створення Загальної Декларації з прав людини, про Елеонору Рузвельт, як голову редакційного комітету, але необхідно звернути увагу, що вклад Герша Лаутерпахта в цей документ є також величезним, він створив основу, його ім'я завжди повинно пов'язуватись з цим документом. Його наукова спадщина має досліджуватись в майбутньому. Ця людина заслуговує на особливу повагу та увагу його нащадків і дослідження його праць повинні бути фундаментом ще багатьох авторів та вчених.

Використана література :

1. Рабінович П. Професор Г. Лаутерпахт – автор ідеї та першого проекту Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини. *Особа. Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 4. С. 3-10. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2013_4_3
2. Shestack, J. (1998). Globalization of Human Rights Law. *University of New Brunswick Law Journal*, 47, 558-568.
3. Mushkat, R. (2002). Culture and International Law: Universalism v. Relativism. *Singapore Journal of International & Comparative Law*, 6, 1028-1042.
4. Lauterpacht H. (1945). *An International Bill of the Rights of Man* / H. Lauterpacht. Columbia University Press. N. Y., 230 p.

5. Sands P.A Memory of Justice: The Unexpected Place of Lviv in International Law – A Personal History / Philippe Sands // Case Western Reserve Journal of International Law. – 2011. – Vol. 43, №3. – P. 739 – 758.

6. Gutnyk Vitalii Contribution of Hersch Lauterpacht to the Development of International Protection of Human Rights. *Problems of Legality*, (162). Vilnius University. Lithuania 239–255. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.162.285449>

7. Загальна декларація прав людини (1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

Мирошніченко В.О., к.п.н., доц.,

доцент кафедри правознавства

Бердянського державного

педагогічного університету

Міжнародне гуманітарне право (МГП) встановлює норми, що регулюють поведінку держав, недержавних суб'єктів та окремих індивідів у збройних конфліктах з метою захисту людей, які перебувають під владою противника чи впливом воєнних подій. Важливо визначати та здійснювати відповідальність за порушення цих норм. Невід'ємною частиною боротьби щодо справедливості та відповідальності за порушення норм МГП є міжнародні трибунали. Їхній досвід вказує на те, що судова відповідальність може служити ефективним інструментом у здійсненні правосуддя та покаранні за найважливіші злочини, які торкаються прав людини під час війни. Продовження зусиль для розвитку міжнародної юстиції буде сприяти утвердженню та виконанню стандартів гуманітарної поведінки на міжнародному рівні.

МГП базується на принципах, таких як розрізнення військових та цивільних об'єктів, невикористання непропорційної сили та обов'язок захищати цивільних

осіб. Порушення цих принципів під час конфлікту на території колишньої Югославії призвело до створення міжнародного трибуналу.

Міжнародний трибунал з питань колишньої Югославії (МТКЮ) був створений Радою Безпеки ООН у 1993 році з метою розслідування і переслідування осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів та порушеннях МГП на території колишньої Югославії. Суд розглянув численні справи, включаючи ті, що стосуються етнічних чисток, масових вбивств та підтримки терористичних груп. Припинив діяльність 31 грудня 2017 року. За час роботи Міжнародного кримінального трибуналу у справах колишньої Югославії були висунуті звинувачення щодо 161 особи, 90 з них засуджені. Розгляди тривали понад двадцять років, за час судових процесів допитали близько п'яти тисяч людей [1].

Інший приклад - Міжнародний трибунал щодо Руанди, який розглядав вбивства, що сталися під час геноциду в Руанді 1994 року. Цей трибунал допоміг встановити відповідальність за злочини проти людяності та вбивства, що здійснювалися на етнічному підґрунті. Міжнародний Трибунал щодо Руанди є першим в історії міжнародних трибуналів справою для винесення вироків щодо геноциду, і першим інтерпретує визначення геноциду, викладених в Женевських конвенціях 1949 року. Він також є першим міжнародним трибуналом для інтерпретації поняття «зґвалтування» в міжнародному кримінальному праві і визначення зґвалтування як засобу вчинення геноциду. З моменту відкриття в 1995 році трибунал виніс обвинувальні висновки щодо 93 осіб, яких вважав відповідальними за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчиненого в Руанді в 1994 році. До обвинувачених зараховують високопоставлених військових та урядовців, політиків, бізнесменів, а також членів релігійних груп, поліцію і керівників ЗМІ. Цей трибунал відіграв провідну роль у створенні надійної системи міжнародної кримінальної юстиції. Вона виробляє значну судову практику щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, а також форм індивідуальної відповідальності і відповідальності керівника за злочин [2].

Трибунали внесли значний вклад у судову відповідальність за порушення МГП. Вони сприяли формуванню норм, визнаних міжнародним співтовариством, а також закріпили принципи справедливості. Однак існують виклики, такі як відсутність можливості притягти до відповідальності осіб, які втікають від трибуналів, або недостатня координація з державами для забезпечення виконання вироків.

Процес створення та функціонування міжнародних трибуналів слугує прикладом того, як міжнародне співтовариство може спільно працювати для забезпечення додержання норм МГП. Вони створюють прецеденти, що впливають на майбутні конфлікти та допомагають сформулювати стандарти відповідальності за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. Проте, важливо визнати, що існують виклики, які перешкоджають ефективності трибуналів. Наприклад, відсутність механізмів для притягнення до відповідальності осіб, які ухиляються від судового переслідування, або недостатнє співробітництво з державами може ускладнювати виконання вироків трибуналів.

Перший трибунал який діє на постійній основі – це Міжнародний кримінальний суд (МКС). Цей міжнародний трибунал був створений у 1998 році для розслідування та переслідування осіб, звинувачених у геноциді, військових злочинах та злочинах проти людяності [3].

Серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені зі злочинним умислом, тобто свідомо чи необережно, є військовими злочинами. Серед військових злочинів, перелічених в положеннях про «серйозні порушення» Женевських конвенцій та як звичаєве право в статуті Міжнародного кримінального суду (МКС) та інших джерелах, широкий спектр злочинів — навмисні, невибіркові та неспівмірні напади, які завдають шкоди цивільному населенню; захоплення заручників; використання живого щита; накладання колективного покарання тощо. Особи можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за спробу вчинити військовий злочин, а також за сприяння, пособництво чи підбурювання до військового злочину.

Відповідальність також може бути покладено на людей, які планують військовий злочин або підбурюють до нього. Командири та цивільні ватажки можуть бути притягнені до відповідальності за військові злочини в рамках відповідальності командування, якщо вони знали або повинні були знати про вчинення військових злочинів і вжили недостатніх заходів для запобігання або покарання винних.

За забезпечення правосуддя за серйозні порушення у першу чергу відповідає країна, громадяни якої причетні до таких порушень. Уряди зобов'язані розслідувати серйозні порушення, до яких причетні посадові або інші особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією. Уряд повинен забезпечити проведення неупередженого розслідування військовими чи державними судами або іншими установами щодо з'ясування фактів серйозних порушень, виявляючи та притягаючи до відповідальності осіб, відповідальних за ці порушення, відповідно до міжнародних стандартів справедливого суду, а також накладаючи на визнаних винними осіб покарання відповідно до їхніх дій. Хоча недержавні збройні угруповання не мають такого ж юридичного обов'язку переслідувати порушників законів війни у своїх лавах, проте, вони несуть відповідальність за забезпечення дотримання законів війни та за проведення відповідних до міжнародних стандартів справедливого суду судових процесів.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) має повноваження розслідувати, обвинувачувати та притягувати до суду людей, підозрюваних у геноциді, злочинах проти людства та військових злочинах, скоєних після 1 липня 2002 року.

Однак він може чинити правосуддя щодо цих злочинів лише у випадках, коли: 1. Злочини скоєні на території країни, яка є учасницею договору МКС; 2. Обвинувачений у злочинах є громадянином країни, яка є учасницею договору МКС; 3. Країна, яка не є учасником договору про МКС, визнає повноваження суду щодо відповідних злочинів, подавши до суду офіційну заяву; або Рада Безпеки ООН передає ситуацію на розгляд прокурору МКС.

Росія та Україна не є членами МКС, але Україна визнала юрисдикцію суду щодо скоєних на її території з листопада 2013 року інкримінованих злочинів і таким чином зобов'язана співпрацювати з судом. У грудні 2020 року канцелярія прокурора МКС завершила попередню експертизу та оголосила, що передбачених установчим договором МКС та Римським статутом критеріїв для відкриття офіційного розслідування було дотримано, але ще не направила до суддів вимогу дозволити офіційно розпочати розслідування. Оскільки МКС є судом останньої інстанції, розслідування та судове переслідування на державному рівні можуть стати доповненням до розслідування МКС.

Деякі категорії тяжких злочинів, що порушують міжнародне право, такі як військові злочини та катування, підпадають під «універсальну юрисдикцію», що означає здатність внутрішньої судової системи країни розслідувати певні злочини та переслідувати за них, навіть якщо вони не були вчинені на її території одним із її громадян або проти одного з її громадян. Деякі договори, такі як Женевські конвенції 1949 року та Конвенція проти катувань, зобов'язують держави видавати або переслідувати підозрюваних злочинців, які перебувають на території цієї країни чи знаходяться іншим чином під її юрисдикцією. Відповідно до міжнародного звичаєвого права також вважається, що країнам дозволено судити винних за інші злочини, такі як геноцид або злочини проти людства, де б ці злочини не було скоєно.

Забезпечення відповідальності за порушення МГП є ключовим завданням для підтримання правопорядку у міжнародному вимірі. Майбутнє вимагає подальшого розвитку та посилення системи міжнародної юстиції. Досягнення цієї мети може включати в себе створення нових трибуналів або удосконалення діяльності Міжнародного кримінального суду (МКС), а також сприяння глобальному співробітництву для притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні злочинів проти людяності та воєнних злочинів.

Використана література:

1. Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії завершив роботу. Радіо Свобода. Архів оригіналу за 22 грудня 2017 р. URL:

<https://web.archive.org/web/20171222113214/https://www.radiosvoboda.org/a/news/28931961.html> (дата звернення: 01.12.2023)

2. Міжнародний трибунал щодо Руанди. Матеріал з Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D> (дата звернення: 01.12.2023)

3. 20-річний ювілей Міжнародного кримінального суду. Центр громадянських свобод. URL: <https://ccl.org.ua/news/20-richnyj-yuvilej-mizhnarodnogo-kryminalnogo-sudu/#:~:text=%D0%9C%D1%96%D> (дата звернення: 01.12.2023)

ПРАВО НА ЖИТТЯ: МОМЕНТ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ

Михайліченко Н.В.,

старший лаборант кафедри правознавства

Бердянського державного

педагогічного університету

Розглядаючи право на життя, варто звернути увагу на те, що спірним є питання моменту виникнення даного права, а саме: право на життя виникає з моменту зачаття чи з моменту народження? Усі існуючі погляди з даного питання у своїй сукупності Р. Стефанчук поділяє на дві основні концепції, які умовно називає «ембріональна» та «натусіальна». Ембріональна концепція виходить з того, що право людини на життя виникає до моменту народження. Натусіальна концепція ґрунтується на тому, що пов'язує момент виникнення права на життя із моментом народження фізичної особи [4, с. 98].

Для вирішення даного питання необхідно проаналізувати положення нормативно-правових актів. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» [3] від 26.04.2001 № 2402–III кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я. Також у ст. 25 ЦК України зазначено, що цивільна правоздатність фізичної особи виникає в момент її народження.

Разом з тим, у цій же ст. 25 ЦК України зазначено, що у випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще ненародженої дитини. Слід зазначити, що дане положення стосується спадкових відносин. Проте, зі змісту даної статті не випливає, що право на життя виникає у фізичної особи з моменту зачаття. Про це свідчить і ст. 1222 ЦК України, відповідно до якої спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Тобто саме з моменту народження фізична особа може реалізувати весь комплекс прав, пов'язаних із прийняттям спадщини. Крім того у національному законодавстві відсутня кримінальна відповідальність за проведення абортів, адже у випадку наділення плоду правом на життя, такі дії повинні були б прирівнюватись до вбивства. Можливість штучного переривання вагітності передбачена і ч. 6 ст. 281 ЦК України [5]. А якби право на життя виникало з моменту зачаття, то дана норма суперечила б нормі ч. 2 ст. 281 ЦК України, відповідно до якої фізична не може бути позбавлена життя. Аналогічну думку щодо того, що плід не наділений жодними суб'єктивними правами висловив Європейський Суд з прав людини 8 липня 2004 р. у справі «Во проти Франції». На думку Суду, потенціал і здатність ембріона людини стати людиною вимагають його захисту в ім'я людської гідності, однак це не вимагає розглядати його як людину, котрій належить право на життя у сенсі ст. 2 Конвенції [1, с. 75].

Отже, законодавчим моментом виникнення права на життя вважається саме момент народження дитини. Це пов'язано з тим, що реалізувати свої права може лише жива людина. Тобто момент народження дитини повинен бути пов'язаний саме з моментом її живонародження.

Моментом припинення права на життя є момент смерті. У Сіднейській Декларації стосовно смерті 1968 р. зазначено, що складність полягає в тому, що смерть це поступовий процес на клітинному рівні і тканини мають різну здатність чинити опір кисневій недостатності. Проте клінічна зацікавленість полягає не в збереженні окремих клітин, а в збереженні життя людини. Тому

фіксування смерті різних клітин і органів не так важливе порівняно з переконанням, що ці процеси невідворотні, які б способи реанімації не застосовувались. Важливо визначити незворотне припинення всієї діяльності головного мозку.

Подібне положення міститься і у ст. 15 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів» від 16.07.1999 № 1007-XIV який втрачає чинність 01.01.2019 року, відповідно до якої людина вважається померлою з моменту, коли встановлена смерть її мозку. Смерть мозку означає повну і незворотну втрату всіх його функцій. Момент смерті мозку може бути встановлено, якщо виключені всі інші можливі за даних обставин причини втрати свідомості та реакцій організму. Однак Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів» [2] від 17.05.2018 р. № 2427-VIII який набрав чинності у 2019 року. Так відповідно до ст. 1 Закону про трансплантацію «померла особа (померлий) – особа, стан якої визначено як незворотна смерть відповідно до закону».

Відповідно до Інструкції щодо констатації смерті людини на підставі смерті мозку, затвердженим Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження нормативно-правових документів з питань трансплантації» від 29.09.2000 р. № 226 смерть мозку – повне та незворотне припинення всіх його функцій, які реєструються при серці, що працює, та примусовій вентиляції легенів. Смерть мозку прирівнюється до смерті людини. До комплексу клінічних критеріїв, присутність яких обов'язкова для встановлення діагнозу смерті мозку Інструкція відносить такі: повна та стійка відсутність свідомості (кома); атонія всіх м'язів; відсутність реакції на великі больові подразнення в зоні тригемінальних точок та будь-яких інших рефлексів, що замикаються вище шийного відділу спинного мозку; відсутність реакції зіниць на пряме яскраве світло, при цьому повинно бути відомо, що ніяких препаратів, які розширюють зіниці, не застосовувалось. Очні яблука нерухомі; відсутність корнеальних рефлексів; відсутність окулоцефалічних рефлексів; відсутність окуловестибулярних рефлексів; відсутність фарингіальних та трахеальних

рефлексів, які визначаються шляхом руху ендотрахеальної трубки в трахеї та верхніх дихальних шляхах, а також при просуванні катетера в бронхах для аспірації секрету; відсутність самостійного дихання.

Відповідно до перехідних положень Закону про транспланталогію з 01.01.2019 р. набули чинності зміни Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 10.06.2018 № 2801–ХІІ, так, відповідно до ст. 52 Закону, моментом незворотної смерті людини є момент смерті її головного мозку або її біологічна смерть. Смерть мозку визначається при повному і незворотному припиненні всіх його функцій, що реєструється при працюючому серці і штучній вентиляції легень. Констатація смерті мозку людини здійснюється консилиумом лікарів закладу охорони здоров'я, в якому знаходиться пацієнт, на підставі діагностичних критеріїв смерті мозку людини. За фактом констатації смерті мозку людини консилиум лікарів складає акт, який підписується всіма членами консилиуму та долучається до медичної документації пацієнта. До складу консилиуму лікарів не можуть бути включені лікарі, які беруть участь у вилученні анатомічних матеріалів та їх трансплантації, а також трансплант-координатор закладу охорони здоров'я.

Біологічна смерть людини встановлюється медичним працівником на підставі діагностичних критеріїв біологічної смерті людини (незворотне припинення кровообігу та дихальних функцій, поява ранніх та/або пізніх трупних змін) з внесенням відповідних відомостей до медичної документації пацієнта. У разі встановлення біологічної смерті людини констатація смерті мозку людини не проводиться.

Від смерті особи слід відмежовувати оголошення особи померлою, яке здійснюється в порядку та на умовах, що передбачені в ст. 46 ЦК, оскільки внаслідок останнього факт смерті не констатується, а тільки презюмується і тому у випадку появи фізичної особи, яка була оголошена померлою, її права відновлюються, що неможливо у випадку смерті. Характеризуючи зміст права на життя, варто зазначити, що ЦК України не визначає конкретних повноважень

суб'єкта, проте передбачає низку гарантій даного права, а саме у ч.ч. 2–7 ст. 281 ЦК України [5].

Використана література:

1. Європейський суд з прав людини: Матеріали практики (2004-2005 рр.): Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип. 6. Львів, 2006. 440 с.
2. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» № 2427-VIII від 17 травня 2018 року (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. 2018. № 28. Ст. 232. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
3. Закон України «Про охорону дитинства» № 2427-VIII від 26 квітня 2001 року (зі змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): Монографія. Відп. ред. Я. М. Шевченко. Київ : КНТ, 2008. 131 с.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ ПОМИЛУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Петягіна І.Б., старший викладач
кафедри правознавства
Бердянського державного
педагогічного університету

Майже релігійний термін «помилування» за всі часи завжди мав і має певне юридичне значення. Коли людина з вірою підіймала очі до неба, проголошуючи: «Господи, помилуй мене, грішного!», вона превентивно визнавала свою провину («гріх») і просила про уникнення або звільнення від покарання («кари небесної»). Мінялись часи, мінялись суспільно-економічні формації, а разом з ними – і форми держав, але інститут помилування залишався. Інколи він трансформувався в привілею монаршої особи, іноді рішення щодо помилування приймалося колегіальним органом або главою держави одноосібно. Аналізуючи його застосування, треба визначити, що в більшості випадків інститут помилування є певною гарантією прав людини на життя, на свободу, на вільний вибір місця проживання, вільне пересування, а також гарантією реалізації своїх громадянських прав. Слід визначити, що помилування застосовується не тільки в державах з демократичними режимом правління, а й у державах з авторитарним або тоталітарним режимом. Але підстави і умови застосування цього інституту дуже різняться. [2,3]

Згідно Конституції України наша держава є демократичною і правовою. [1] Тобто інститут помилування може бути застосований в повному обсязі. Але, якщо проаналізувати діюче законодавство України, можна дійти висновку, що це майже зовсім не врегульований пласт правовідносин. Вивчаючи кримінальне законодавство України, можна визначити, що помилування – це звільнення особи повністю або частково від основного і додаткового покарання. [4] Але жоден нормативно - правовий акт не визначає, чи всі злочини, а точніше – особи,

які скоїли будь-який з них, можуть претендувати на помилування? Тобто немає вичерпного переліку злочинів, які не можуть підпадати під процедуру помилування. Також не визначено, в яких випадках буде застосовуватись повне, а в яких часткове звільнення від покарання. Згідно п. 27 ст. 106 Конституції України помилування здійснює Президент України стосовно індивідуально визначеної особи [1, 4], підписуючи відповідний указ після вивчення пропозиції, яку готує і подає главі держави Комісія при Президентові України у питаннях помилування на підставі матеріалів, підготовлених Департаментом з питань громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України. [9]

Власне процедура подання клопотання про помилування, чітке визначення кола осіб, які мають право подавати таке клопотання про помилування, термін його розгляду, перелік додаткових матеріалів, які можуть позитивно вплинути на винесення відповідного рішення, а також компетенція і відповідальність органів з питань помилування в повній мірі не визначена жодним нормативно - правовим актом України. Не менш цікавим і актуальним є питання щодо звільнення від додаткових покарань. Щодо відновлення певних прав (повернення військового спеціально звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу) і можливості обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, тут майже більш – менш зрозуміло. Але існує додаткове покарання, передбачене кримінальним законодавством України, – конфіскації майна! [6] А як щодо цього виду покарання? Чи зможе особа, щодо якої підписано указ про помилування у вигляді повного звільнення від основного і додаткового покарання, претендувати на повернення конфіскованого майна в натурі або його вартості? А як і на який момент часу буде визначатися експертами ця вартість: на момент здійснення конфіскації майна чи на момент набрання указом про помилування юридичної сили? Тобто при застосування процедури помилування виникає безліч питань, на які законодавець, на жаль, не має чіткої відповіді! Навіть термін «помилування» в Кримінальному, Кримінальному процесуальному і Кримінально - виконавчому кодексах України згадується не

більше 7-8 разів, та і самі правовідносини не виписані законодавцем належним чином!

Аналізуючи матеріали фундаментальної науки юриспруденції – теорії держави і права, можна дійти висновку, що укази Президента про помилування, доповіді Комісії при Президентові України у питаннях помилування та матеріали Департаменту з питань громадянства, помилування, державних нагород Офісу Президента України є підзаконними нормативно – правовими актами. А як вже було раніше з'ясовано: єдиного нормативно – правового акта, який би чітко і в повному обсязі врегулював правовідносини з питань помилування, в нашому законодавстві поки не існує. Тобто підзаконні акти є, а єдиного закону немає. Але для правдивості слід підкреслити, що в Верховну Раду України декілька років тому було внесено проект закону України «Про порядок здійснення Президентом України помилування». Він так і не був прийнятий і до того ж не врегулює повною мірою проблемні правовідносини, тобто не дає відповіді на жодне поставлене питання, так як складається всього з 9 статей! До того ж немає чіткого визначення: а чи підлягають оскарженню нормативні акти (в тому числі і укази Президента), які видають відповідні органи з питань помилування? А порядок і терміни такого оскарження встановлені діючим законодавством? І знову виникає безліч питань без відповідей!

Також невизначеною залишається доля помилуваної особи в разі її повного звільнення від основного і додаткового покарання щодо встановлення над нею певного нагляду. Вивчаючи норми діючого законодавства України, слід дійти висновку, що до такої особи не застосовується адміністративний нагляд [8], але може (чи повинна обов'язково?) встановлюватись наглядова пробація [7]. А що треба робити помилувана особа при встановленні такого нагляду, якщо всі її права відновлюються без обмежень? І знову виникає купа питань, на які не існує чіткої відповіді.

Аналізуючи судову практику Європейського суду з прав людини, можна замітити, що цей орган неодноразово в своїх рішеннях прямо чи опосередковано

пропонував Україні належним чином врегулювати правовідносини, пов'язані з інститутом помилування. Поки це питання залишається відкритим.

Вивчаючи деякі аспекти застосування помилування в інших державах з розвинутою демократією, можна побачити дуже цікаві речі. Наприклад, іноді читаємо інформацію, що у Сполучених Штатах Америки особу за тяжкі злочини засудили за декількома вирокми до кількох довічних (пожиттєвих) ув'язнень. Життя у людини одне і вона не може відбути покарання більше, ніж її життя. Але виявляється, що це робиться для того, щоб злочинець, винний у скоєнні тяжких злочинів, ніколи не вийшов на волю, так як клопотання про помилування за законодавством США можна подавати тільки за одним вироком. Тобто за одним довічним ув'язненням можна отримати помилування Президента США, але залишаться діючими інші вирокми і злочинець буде далі відбувати покарання до кінця свого життя. Цікавий приклад не порушувати права людини в одній із самих демократичних держав.

Слід підкреслити, що право на помилування майже за всіма законодавствами світу особа має тільки один раз!

Аналізуючи виклики сьогодення, ми стали свідками надзвичайних порушення норм права і моралі, а саме великої кількості помилуваних злочинців – злодіїв в державі – агресорці, яких масово відправляють на війну з Україною. Яка держава, такий і підхід: помилування застосовується за умови погодження йти воювати, захищаючи чийсь незаконні примарні інтереси, знищуючи всіх і все на нашій землі! Тобто застосовується принцип: помилування треба не заслужити, а відпрацювати, іноді заплативши власним життям. Жахливий підхід!

Розбудовуючи демократію в Україні, дотримуючись прав людини і громадянина, в подальшому необхідним і доцільним буде прийняття єдиного нормативно-правового акту у вигляді закону або, навіть, кодексу, який би в повній мірі, не допускаючи прогалин в праві, врегулював правовідносини, пов'язані із застосуванням демократичного інституту помилування.

Актуальність поширення застосування помилування також певною мірою буде пов'язана і з відновленням нашої держави.

Використана література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р., № 254к/96-ВР
2. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. N 995_015
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. N 995_043
4. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р., N 2341-III
5. Кримінальний процесуальний кодекс від 13 квітня 2012 р., N 4651- VI
6. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р., N 1129- IV
7. Про пробацію. Закон від 05 лютого 2015 р., N 160-VIII
8. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі. Закон від 01 грудня 1994 р., N 264/94-ВР
9. Про Положення про порядок здійснення помилування. Указ Президента України від 21 квітня 2015 р., N 223/2015
10. Про комісію при Президентові України у питаннях помилування. Указ Президента України від 06 грудня 1999 р., N 1532/99

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ КОНФЕРЕНЦІЙ У ЗАПОБІГАННІ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ ЛЮДИНИ

Скріпкін С. В., президент Міжнародної
академії соціально-правових наук та
публічного управління, кандидат
юридичних наук, адвокат

Захист прав людини є фундаментальним завданням сучасного світу, і міжнародні науково-практичні конференції відіграють ключову роль у формуванні стратегій та практик для запобігання порушенню прав людини. Так, міжнародні науково-практичні конференції мають дієвий вплив на формування і

розвиток міжнародного діалогу та співпраці у сфері захисту прав людини.[3] Такі конференції є платформою для обміну досвідом, аналізу тенденцій та розробки нових стратегій для запобігання порушенням прав людини, у тому числі тих, що визначені Загальною декларацією прав людини.[7]

Міжнародні конференції надають можливість експертам, правозахисникам і державам обговорювати актуальні проблеми та визначати тенденції в сфері прав людини. [4] Конференції об'єднують представників різних секторів – державних органів, громадських організацій, науковців – для обговорення спільних стратегій та дій.

Науково-практичні конференції стимулюють обмін найкращими практиками та досвідом у сфері захисту прав людини між різними країнами та регіонами, а також надають можливість визначити пріоритети для дій міжнародних організацій у сфері захисту прав людини. [1]

Дискусії на конференціях сприяють розробці нових підходів та методик в сфері правозахисних досліджень та заходів.

Конференції можуть стимулювати прийняття нового законодавства або вдосконалення існуючого для забезпечення більш ефективного захисту прав людини.

Обговорення питань прав людини на конференціях сприяє формуванню громадянського суспільства, активізації громадян та змін у культурі правовідносин.

Конференції створюють унікальні можливості для участі представників громадськості, громадянських організацій та активістів у діалозі та прийнятті рішень.

Конференції мотивують формування широкого соціального руху на підтримку прав людини та їх захисту.

Однією зі переваг науково-практичних конференцій є можливість залучення різних секторів суспільства, що в свою чергу сприяє популяризації досягнень сучасної світової науки та створенню комплексних підходів до захисту прав людини.[5]

Як приклад, участь урядових делегацій та представників владних структур надає можливість обговорювати проблеми та розробляти стратегії в міжнародному контексті.

Міжнародні конференції є ареною для співпраці з неурядовими організаціями, які вносять важливий внесок у захист прав людини.[2]

Обговорення конкретних питань на конференціях може призвести до створення нового законодавства або політичних інструментів для захисту прав людини.[6]

Міжнародні науково-практичні конференції є невід'ємною складовою міжнародної арени у галузі захисту прав людини. Вони забезпечують не лише обговорення актуальних питань, а й створюють платформу для розробки конкретних стратегій та рекомендацій. Це важливий інструмент для об'єднання зусиль різних секторів у підтримці загальносвітових стандартів прав людини та запобіганні їх порушення, оскільки допомагають мобілізувати громадськість та залучати активістів до спільних зусиль у захисті прав людини.

Використана література:

- 1.Amnesty International.
<https://www.amnesty.org/en/documents/pol32/7160/2023/en/>
- 2.International Center for Transitional Justice. <https://www.ictj.org/our-story>
- 3.International Organization for Migration. <https://www.iom.int/international-cooperation-and-partnerships>
- 4.United Nations. <https://www.un.org/en/>
- 5.UN Global Compact. <https://unglobalcompact.org/>
- 6.United Nations Human Rights Council.
<https://www.ohchr.org/en/stories/2023/12/human-rights-day-2023>
- 7.United Nations. "Universal Declaration of Human Rights."
<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

НАПРЯМ 2
НАУКОВІ ТЕЗИ АСПІРАНТІВ І СТУДЕНТІВ-ПРАВНИКІВ

НЮРНБЕРЗЬКИЙ ПРОЦЕС: ОБВИНУВАЧЕНІ ТА ЇХНІ ЗЛОЧИНИ

Бондаренко А.Є.,

здобувачка першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти четвертого року навчання
Гуманітарно-економічного факультету,
кафедри історії та філософії, групи 4Сі,
Бердянського державного
педагогічного університету.

Науковий керівник: Каменський Д.В.,

д.ю.н, професор, завідувач кафедри правознавства
Бердянського державного
педагогічного університету

Це був перший міжнародний судовий процес, який розглядав злочини проти людства, військові злочини та злочини проти миру. Результати цього дослідження встановили основні принципи міжнародного права, які стали основою для подальших міжнародних судових процесів. Крім того, в контексті сучасних конфліктів та порушень прав людини, дослідження Нюрнберзького трибуналу надало важливі уроки про необхідність визнання та покарання військових злочинів і злочинів проти людства. Таким чином, актуальність цього дослідження полягає в його впливі на сучасне міжнародне право та судову практику.

Дана тематика доволі популярна серед дослідників пострадянських країн, країн Західної Європи та Америки, зокрема Німеччина і тих, що входили до антигітлерівської коаліції. Серед них можна виділити Німецьких дослідників,

зокрема Джорджа Андура, що у 2015 році написав «Нюрнберзький трибунал 70 років тому», журналіста Томаса Дарнштедта, який у своїй роботі «Нюрнберг: суд над злочинами проти людства в 1945 році» оновлює пам'ять про злочини нацистів проти людства, використовуючи приклад тих провідних німецьких діячів, які – за винятком трьох – були засуджені як «воєнні злочинці», та історик Кім Примель, що написав перше комплексне дослідження Нюрнберзького процесу «Зрада. Нюрнберзький процес і розходження Німеччини», в якій він досліджує цей процес і проливає світло на те, як історія лежить в основі процесів перехідного періоду, коли ми зустрічаємося з ними в сучасних залах суду від Аруші до Гааги; серед англійських дослідників варто звернути увагу на Густава Марка Гілберта, він є психологом, який написав відому книгу «Нюрнберзький щоденник. Процес очима психолога»; завдяки тому, що автор мав вільний доступ до обвинувачених. (Так як його долучили до трибуналу як психолога експерта, його робота полягала в невимушених розмовах зі злочинцями віч-на-віч) Після цих розмов Гілберт сідав за свої записи, що згодом перетворилися на щоденник, який і став основою його дослідження.

Вперше ідея суду над тими, хто розв'язує війни та вчиняє під час них військові злочини відбувся після закінчення Першої світової війни. Місце проведення трибуналу – Лейпциг, відбувся 23 травня 1921 року де розпочався суд над 45 громадянами Німеччини, що були звинувачені у скоєнні військових злочинів. Але в «Лейпцизькому трибуналі» розглядалися справи лише виконавців, оскільки імена німецьких генералів і адміралів, які віддавали накази, виконання яких і вирушили під суд їх підлеглі, зі списку було викреслено, на відміну від процесу у Нюрнберзі, проведений Міжнародним військовим трибуналом з 20 листопада 1945 року до 1 жовтня 1946 року. Вперше на лаві підсудних опинилися перші особи цілої держави, які звинувачувалися у скоєнні військових злочинів. Саме під час Нюрнберзького трибуналу вперше відкрито пролунало слово геноцид. Все це дає право називати Нюрнберзький трибунал головним судом ХХ століття, який поставив фактичну точку в історії Другої світової війни. У тому, що лідерам Німеччини доведеться відповідати за всі

злочини, вчинені за їх потуранням або прямим розпорядженням, жодна з трьох провідних союзних держав (СРСР, Великобританія та США) не сумнівалася. У Радянському Союзі про створення Міжнародного військового трибуналу заговорили ще у жовтні 1942 року, на рівні міністрів закордонних справ країн Антигітлерівської коаліції це питання узгодили у листопаді 1943 року, а на рівні лідерів трьох держав — у лютому 1945 року на конференції в Ялті. Але формально цей суд був створений лише під час Лондонської конференції, що проходила з 26 червня по 8 серпня 1945 року. А 29 серпня було оприлюднено перший список військових злочинців, до якого увійшли 24 особи, — ті самі, які через три місяці увійшли як обвинувачені в «Зал 600» Палацу юстиції в Нюрнберзі. Найбільш логічним місцем проведення процесу над нацистськими військовими злочинцями був Берлін, і саме на цьому наполягав Радянський Союз.

Однак союзники, стосунки з якими на той час вже почали потроху псуватися, наполягли на проведенні процесу в американській зоні окупації. Формальною причиною перенесення стала наявність у Нюрнберзі практично не постраждалого за роки війни Палацу юстиції, з'єданого підземним ходом із в'язницею, в якій можна було утримувати обвинувачених, а в Берліні таких можливостей не було. Ще одним аргументом стала та обставина, що саме Нюрнберг був «містом партійних з'їздів» націонал-соціалістів, і проведення тут процесу над ними набувало символічного характеру. Проте формальною штаб-квартирою Міжнародного військового трибуналу став Берлін. Саме тут 18 жовтня 1945 року в будівлі Контрольної ради союзників відбулося перше і єдине засідання трибуналу, на якому його членам було передано обвинувальний висновок у справі 24 підсудних, підписаний 6 жовтня 1945 року прокурорами чотирьох союзних держав. А решта слухань і винесення вироку пройшли в Нюрнберзі. Сам Міжнародний військовий трибунал складався з чотирьох членів та заступників, як передбачав Статут, — по одному від кожної провідної держави Антигітлерівської коаліції. Головою трибуналу на єдиному засіданні у Берліні був обраний англієць Джеффри Лоуренс. Окремим списком йшли головні

обвинувачі — також по одному від Великобританії, СРСР, США та Франції. Їхніх заступників, як правило, було двоє, хоча радянська сторона зуміла ввести до суду ще чотирьох помічників заступника головного обвинувача. Підсудних було 24 особи, з яких у залі були присутні лише 23: рейхсляйтер і начальник Партиїної канцелярії НСДАП Мартін Борман постав перед судом заочно, оскільки не було точних даних ні про його смерть, ні про місце, де він може знаходитися (його останки вдалося виявити і ідентифікувати лише 1972 році). Кожному з підсудних покладался захисник, і загалом їхні інтереси представляли 27 адвокатів, яким допомагали 54 помічники та 67 секретарів. Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі працював 11 місяців – з 20 листопада 1945 року до 29 жовтня 1946 року. 30 вересня того ж року трибунал почав оголошення вироків – це відбувалось до 1 жовтня. За неповний рік встигли пройти 403 відкриті засідання трибуналу та 216 судових слухань, на яких виступили 240 свідків, оголошено близько 300 000 письмових свідчень. Все, що прозвучало і відбулося в ході роботи трибуналу, було зафіксовано в протоколі і його загальний обсяг склав 16 000 сторінок.

Усі звинувачення щодо нацистських злочинців, які постали перед Нюрнберзьким трибуналом, належали до одного з чотирьох розділів. Перший був пов'язаний з планами нацистської партії та веденням агресивних війн, другий стосувався злочинів проти миру з формулюванням про участь підсудних у «плануванні, підготовці, розв'язанні та веденні агресивних війн, які також були війнами з порушенням міжнародних договорів, угод та зобов'язань». Третій розділ іменувався «Військові злочини» і включав усі злочини, скоєні порушення військових законів і звичаїв під час Другої світової війни. Четвертий — «Злочини проти людства» — стосувався діянь нацистів щодо власного народу та всіх тих, хто згідно з нацистською ідеологією «людьми не були».

Із 24 підсудних 1 жовтня 1946 року дванадцять осіб, у тому числі заочно Мартін Борман, були засуджені до страти через повішення. Багато засуджених клопотали про заміну її на розстріл, але їм у цьому було відмовлено. Троє людей отримали довічне ув'язнення, двоє людей було засуджено до 20 років в'язниці,

одну — до 15 років і одну — до 10 років. Ще трьох підсудних, зрештою, виправдали, хоч представники Радянського Союзу і намагалися опротестувати це рішення трибуналу. Глава Німецького трудового фронту Роберт Лей не дожив до вироку: він наклав на себе руки менше ніж за місяць до початку процесу. А промисловця Густава Круппа визнали невиліковно хворим, у зв'язку з чим його справу було припинено, а потім і припинено через смерть обвинуваченого. Крім того, СС, ЦД та гестапо, а також керівний склад НСДАП були визнані винними у злочинній діяльності, а ось кабінет міністрів та військове командування Німеччини — не були.

Між оголошенням вироку та виконанням його пройшло півмісяця: страту було призначено на 16 жовтня. За три години до страти Герман Герінг встиг накласти на себе руки, прийнявши ціаністий калій. Решту по одному приводили до спортивної зали в'язниці при Палаці правосуддя, де на помостах були встановлені шибениці.

Страчували засуджених двоє американських військовослужбовців: сержант Джон Вудз, який був професійним катом з 1920 року, і добровільно викликаний допомагати йому військовий поліцейський Джозеф Малта. Страта була закінчена протягом двох годин, після чого тіла страчених і тіло Герінга відвезли в мюнхенський крематорій, а попіл через дві доби висипали в річку Ізар.

Страта засуджених поставила крапку у роботі Нюрнберзького трибуналу, але не в судових справах проти інших нацистських злочинців. Протягом наступних трьох років Нюрнберзький військовий трибунал, створений військовим командуванням Сполучених Штатів Америки (в ньому брали участь лише американські судді та прокурори), провів ще 12 процесів проти нацистських лікарів, членів айнзатцгруп — підрозділів, які відповідали за знищення євреїв і всіх прибічників нацистського режиму – німецьких промисловців та членів військового командування тощо. У результаті цих слухань 24 особи було засуджено до страти, 118 — до тюремного ув'язнення, а 35 підсудних — виправдано, однак були і ті, хто зміг уникнути Нюрнберзького трибуналу.

Таким чином, Нюрнберзький процес відіграв важливу роль в історії світової юриспруденції, оскільки він став першим судовим процесом над військовими злочинцями і першим, де лідери держав були притягнуті до відповідальності за злочини, скоєні під їхнім керівництвом. Також важливим було визначення поняття геноциду під час цього процесу. Всі ці аспекти роблять Нюрнберзький процес визначальним для міжнародного права (передусім міжнародного кримінального права) та правосуддя у XX столітті.

Використана література:

1. George Andoor: Das Nürnberger Tribunal vor 70 Jahren. In: Zeitschrift für das Juristische Studium, 2015.
2. Thomas Darnstädt: Nürnberg. Menschheitsverbrechen vor Gericht 1945. Piper, München 2015.
3. Kim Christian Priemel: The Betrayal. The Nuremberg Trials and German Divergence. Oxford University Press, Oxford, England 2016,
4. Гілберт Г. М. Нюрнберзький щоденник. Процес очима психолога. Смоленськ: Русич, 2004. 608 стор.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ НА ЗАХИСТ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Дрижакова Д. Ю., директор Товариства з обмеженою
Відповідальністю “Юридична компанія Пріма лідер груп”,
аспірантка 1 курсу 081 Право Навчально-
науковий інститут права, кафедра кримінально-
правової політики та кримінального права
КНУ ім. Тараса Шевченка

Проблема захисту прав потерпілого у кримінальному провадженні є досить поширеним явищем, адже, як на мене, нажаль, законодавством не в повному

обсязі урегульовано процедуру захисту такого учасника кримінального провадження як потерпілий.

Зокрема, відповідно до ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Тобто, фактично, до моменту подачі заяви про злочин до відповідного органу особа не може бути потерпілим відповідно до чинного законодавства, навіть якщо не заявила про порушення своїх прав, однак потрапила в ситуацію, де стала «жертвою» кримінального правопорушення.

Здебільшого така ситуація виникає в тому випадку, коли посадові особи правоохоронних органів не пояснюють в повній мірі особі, яка все ж таки стала потерпілою внаслідок кримінального правопорушення, її права та статус в кримінальному провадженні. І навіть якщо працівники правоохоронних органів почали досудове розслідування за рапортом одного з їх співробітників, а не за заявою про злочин пересічної особи, зазвичай, вони не націлені на пошук саме потерпілих, хоча в більшості випадків вони все ж таки існують.

Окрім цього, такі чинники як низька заробітна плата у дізнавачів та слідчих, відсутність відповідної кваліфікації та часу, впливають на те, що зазвичай заяви про злочин, що були направлені до того чи іншого правоохоронного органу, просто залишаються нерозглянутими, лише зареєстрованими та відкладеними в «довгий ящик». Натомість, якби особа не прагнула до відновлення справедливості, поверненні їй її майна, наприклад при

кражі, це залишається нерозглянутим органами досудового розслідування, хоча саме в їхні повноваження входить відшукати правопорушника.

Саме тут починається проблема захисту прав потерпілого в кримінальному провадженні – ще до відкриття відповідного кримінального провадження та початку досудового розслідування, адже станом на зараз відкрити кримінальне провадження за фактом вчинення кримінального правопорушення – це вже ціла історія, яка потребує відповідного плану дій, як наприклад звернення до слідчого судді зі Скаргою на бездіяльність відповідних органів, що полягає у невнесенні відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, отримання Ухвали про задоволення зазначеної скарги та направлення її до компетентних органів для виконання.

Саме з моменту внесення відомостей до ЄРДР особа, яка стала «жертвою» правопорушника набуває офіційного статусу потерпілого. Практика доводить, що якщо відсутній інтерес керівництва до кримінального провадження і притягнення до відповідальності особи необхідно лише потерпілому, слідчий залишається сам на сам з бюрократичною системою і особою, яка підозрюється в скоєнні злочину.

Давайте звернемо увагу взагалі на повноваження органів досудового розслідування щодо захисту прав потерпілих, адже все ж таки їх діяльність спрямована на пошуку винних, а не на заохоченні потерпілих.

На сьогодні, незважаючи на наявні дослідження учених, у науці так і не склалося єдності думок щодо визначення правового змісту щодо поняття та обсягів кримінальних процесуальних повноважень органів досудового розслідування у сфері захисту прав і законних інтересів потерпілого. У зв'язку з цим, аналізуючи практичні проблеми органів досудового розслідування при розробці проекту чинного КПК України, В. І. Фаринник, Л. Д. Удалова та Д. П. Письменний зазначали, що аналіз діяльності органів досудового розслідування дозволяє дійти висновку, що серед слідчих підрозділів правоохоронних органів не існує чіткої взаємодії, допомоги та узгодженості в своїй спільній діяльності.

Все це породжує багато негативних явищ, що стають перешкодами на шляху виконання завдань кримінального судочинства[1].

Досліджуючи проблемні питання діяльності органів досудового розслідування щодо захисту прав і законних інтересів потерпілих, Є. Шевченко та В. Соколкін зазначили, що найважливіше місце в цій системі посідає стан злочинності, показники якості та строків розслідування, при цьому, до системи оцінювання якості досудового розслідування не відноситься додержання слідчими положень закону щодо захисту прав потерпілих[2], що, як прогалину в чинному КПК України слід усунути.

Як я вже зазначала – слідчі, дізнавачі, зосереджені саме на пошуку підозрюваного, вони не наділені повноваженнями щодо захисту та забезпеченні прав підозрюваного, адже відповідно до норм чинного законодавства – такими правами наділена саме судова влада, тобто саме на судах лежить зобов'язання забезпечити права потерпілих та віднайти істину в справі.

Окрім цього, відповідно до положень КПК України, О. В. Баулін відмітив, що слідчий несе відповідальність лише за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій (ч. 1 ст. 40 КПК України). При цьому, вони позбавляються будь-яких засобів для відстоювання власного внутрішнього переконання перед судом, не беруть участі в судових стадіях процесу, не наділені правом на оскарження судових рішень, прийнятих з розслідуваних ними проваджень, а також в апеляційному та касаційному порядку[3].

У чинному КПК України є положення, відповідно до якого після подання заяви про вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор зобов'язані повідомити потерпілого про його процесуальні права і обов'язки. Дане положення реалізується відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України, зокрема шляхом вручення потерпілому пам'ятки про процесуальні права та обов'язки. Така пам'ятка повинна містити перелік прав і обов'язків потерпілого, передбачених статтями 56 та 57 КПК. Таким чином, можна зазначити, що це процесуальний документ, який вручається особі після подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або про визнання її

потерпілим у конкретному кримінальному провадженні. При цьому, мета вручення пам'ятки полягає у документальному підтвердженні роз'яснення прав і обов'язків потерпілого, передбачених КПК України. З тактичної точки зору, враховуючи положення ст. 56 КПК України, доцільно спочатку роз'яснити потерпілому загальні права (тобто права, які він має право реалізувати на протязі усього кримінального провадження), а потім уже зацентувати увагу на особливостях їх реалізації під час досудового провадження та в судових інстанціях.

Тут варто звернути увагу на те, що у ч. 2 ст. 42 КПК України закріплено, що підозрюваний, обвинувачений має право бути чітко і своєчасно повідомлений про свої права, передбачені КПК України, а також отримати їх роз'яснення. Аналізуючи наведені норми Кримінального процесуального кодексу, виходячи з принципу рівності перед законом та змагальності учасників кримінального провадження, вбачається дисбаланс нерівності між потерпілим та підозрюваним, обвинуваченим щодо зазначеного права.

З урахуванням наведеного, хочу звернути Вашу увагу на те, що, на жаль, станом на зараз, законні права підозрюваного під час досудового розслідування є досить абстрактними та здебільшого саме за рахунок необхідної бюрократичної системи в матеріалах досудового розслідування містяться такі документи як Пам'ятка про процесуальні права та обов'язки потерпілого. Органи досудового розслідування не наділені повноваженнями задля забезпечення таких прав, більш того – їхньої зацікавленості в цьому немає, тому й необхідності у тому аби належним чином виконати свої існуючі зобов'язання перед потерпілими – немає.

Інститут захисту прав підозрюваного необхідно реформувати, надати детальне роз'яснення які саме права підозрюваного необхідно забезпечувати в першу чергу, в якому порядку та яким чином.

Використана література

1. Фаринник В. І Проблеми органів досудового слідства у проекті КПК України /В. І. Фаринник, Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний // Митна безпека. – 2010. – № 2. Серія «Право» – С. 120;

2. Шевченко Є. Питання удосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства / Є. Шевченко, В. Соколкін // Вісник прокуратури. – 2009. – № 2. – С. 73;

3. Баулін О. В. Концептуальні засади досудового розслідування в Україні /О. В. Баулін // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів : матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. – Луганськ : РВВ ЛДУВС м. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 137;

4. Кримінальний процесуальний кодекс України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗМІСТ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Гуренко Д., здобувач другого курсу
магістратури Бердянського
державного педагогічного
університету

Науковий керівник:

Каменський Д.В.

доктор юридичних наук, професор

Почну із декількох загальних тез-міркувань П.М. Рабінович розглядає права людини як певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретноісторичних умовах. За його точкою зору вони об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства (економічним, духовним, соціальним) і мають бути загальними та рівними для всіх людей [1, с. 7-8]. За точкою зору В.Ф. Погорілко, права та свободи людини і громадянина: це забезпечені Конституцією та іншими законами України можливості мати, володіти, користуватися та розпоряджатися економічними, політичними,

культурними та іншими соціальними цінностями, благами, користуватися свободою дій і поведінки у межах закону [2, с.6].

Міжнародно-правова регламентація соціально-економічних прав почалися в 1948 р., коли найважливіші з них були закріплені в Загальній декларації прав людини. До цього часу права на власність і на працю об'єднувалися з правами громадянськими. Але певні труднощі в їх визнанні існують і сьогодні. Так, Європейська соціальна хартія, прийнята Радою Європи в 1961 р., ратифікована не всіма державами.

Соціально-економічні права грають величезну роль у забезпеченні правового статусу особи. Як визначено в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., «Ідеал вільної людської особистості, вільної від страху і нужди, може бути здійснений, тільки якщо будуть створені такі умови, при котрих кожний може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами так само, як і своїми громадянськими і політичними правами». Цю точку зору підтвердила Генеральна Асамблея ООН (резолуція від 4 грудня 1986 р.), проголосивши «неподільність і взаємозалежність економічних, соціальних, культурних, громадянських і політичних прав».

Обов'язок держав у сфері регламентації соціально-економічних прав полягає в тому, щоб здійснювати прогресивні економічні і соціальні реформи, забезпечувати повну участь свого народу в процесі і вигодах економічного розвитку, використовувати свої ресурси для надання усім рівних можливостей користування даними правами. Як відзначається в ст. 7 Хартії економічних прав і обов'язків держав від 12 грудня 1974 р., кожна держава відповідає за сприяння економічному, соціальному і культурному розвитку свого народу.

Серед основних ціннісних орієнтирів для вирішення актуальних проблем сьогодення визначається належне забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Конституція України визначає систему економічних прав і свобод як самостійний вид прав та свобод особи, включаючи нову систему гарантування цих прав.

Незважаючи на широкий каталог прав і свобод, включаючи економічні, який визнається та проголошується в Україні, деякі аспекти економічних прав залишаються недостатньо дослідженими. Українська наука конституційного права не має комплексних досліджень економічних прав і свобод особи, відсутній загально визнаний перелік таких прав, і відсутня єдність точок зору щодо їх галузевої приналежності.

Протягом тривалого часу основні економічні права і свободи людини і громадянина розглядалися, головним чином, як складова соціально-економічних прав, як у радянській, так і в сучасній науковій літературі. Це пов'язано, серед іншого, з відсутністю фундаментальної теорії основних економічних прав і свобод особи.

Система економічних прав складається із сукупності передбачених державою певних економічних благ.

Відповідно до Конституції України систему Економічних прав становлять: право приватної власності, право на підприємницьку діяльність, право на користування об'єктами державної, та комунальної власності, а також права власності українського народу.

Змістом економічних прав є певні економічні блага, вільне розпорядження своїми здібностями для участі у виробництві матеріальних та інших благ, для здобуття засобів для існування; вільне розпорядження предметами вжитку та основними факторами господарської діяльності; користування об'єктами державної та комунальної власності в порядку, встановленому законами України.

Суб'єктами економічних прав є громадяни, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи.

Об'єктами економічних прав є встановлені економічні блага, речі матеріального світу, результати інтелектуальної, творчої діяльності, об'єкти публічної власності [3, с. 74].

Одним з найважливіших у теорії економічних прав та свобод людини і громадянина, як і всієї системи прав та свобод, є питання про їх класифікацію. У

теоретичному відношенні це, насамперед, питання вибору критеріїв класифікації та чіткого керівництва ними, а також дефінітивне визначення економічних прав і свобод; у практичному - питання повноти охоплення всієї «матерії» конституційно - правового статусу особи та врахування нормативно встановленої системи прав та свобод людини і громадянина в Україні і об'єктивно сформованого механізму реалізації та захисту останніх, передусім, економічних прав та свобод.

Дослідження економічних прав і свобод людини і громадянина в Україні в контексті конституційно-правового статусу особи визначається як одне з пріоритетних завдань конституційно-правової науки, маючи важливе практичне значення для подальшого розвитку та зміцнення зв'язку з юридичною наукою та конституційно-правовою практикою.

Варто визнати, що сьогодні не має однаковості серед вчених щодо природи соціально-економічних прав. Так, окремі західні вчені не визнають за соціально-економічними правами статусу конституційних, оскільки, за їх точкою зору, вони не можуть бути захищені в судовому порядку і залежать, у першу чергу, від економічного потенціалу держави. У західній доктрині конституційного права до останнього часу пануючою була теорія про другорядність соціально-економічних прав у порівнянні з особистими, про їхнє виключення з загального правила.

Особисто я вважаю ідею другорядності соціально-економічних прав людини і громадянина помилковою. Всі права, закріплені в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Конституції України, є рівними, неділимими та взаємопов'язаними. Варто погодитись із тими авторами, які пишуть: реалізація та захист соціально-економічних прав закріплених у вищезазначених актах повинні бути забезпечені державою незалежно від рівня економічного розвитку [4, с. 36].

Наостанок декілька доречних тез про фундаментальні (вихідні) економічні права людини та громадянина. Так, право приватної власності людини і

громадянина – це визнана та гарантована Конституцією та законами України можливість людини і громадянина самостійно володіти, користуватися, розпоряджатися належним йому майном та результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності з будь-якою метою, а також набувати та захищати їх у порядку, межах, формах і способ, передбачених Конституцією та законами України. Доводиться, що цілісне, системне розуміння права власності в єдності усіх п'яти елементів (набуття, володіння, користування, розпорядження та захисту) дозволяє не лише мати повну “картину” конституційного права приватної власності людини і громадянина, а й дасть можливість виокремити його за змістом від інших прав та свобод людини і громадянина.

Право людини і громадянина на підприємницьку діяльність – це визнана та гарантована Конституцією та законами України можливість людини і громадянина самостійно, ініціативно, систематично, на власний ризик діяти у сфері виробництва, розподілу, обміну, надання послуг, зайняття торгівлею та використання матеріальних благ з метою одержання прибутку. В ході наукового аналізу дисертантом робиться висновок, що категорія “право на підприємницьку діяльність” набагато ширше за категорію “підприємництво” за змістом, суттю та формою.

Загалом економічні права в Україні забезпечуються системою нормативно-правових, організаційно-правових та інших гарантій. У порівнянні з іншими конституційними правами та свободами, зокрема, соціальними та культурними, в Україні щодо економічних прав та свобод людини і громадянина існує найбільш ефективний механізм реалізації та захисту, передусім у вигляді юридичної (цивільно-правової, адміністративної, кримінальної) відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Київ, 1994. 236 с.
2. Погорілко В.Ф., Головченко В.В., Сірий М.І. Права та свободи людини і громадянина в Україні. Київ : Ін Юре, 1997. 52 с.

3. Конституційні, економічні права і свободи людини і громадянина у забезпеченні економічної безпеки України. Зміст та проблеми. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 263. С. 73–75.

4. Веприцький Р.С. Соціально-економічні права: до визначення правової природи. *Форум права*. 2008. № 2. С.32–37 URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08vrsvpp.pdf> (дата звернення: 8.12. 2023).

ПРАВО НА СВОБОДУ

Желязкова В.С.,

здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти першого року навчання
Гуманітарно-економічного факультету,
кафедри історії та філософії, групи мІС-з,
Бердянського державного педагогічного університету.

Науковий керівник: Петягіна І.Б.

старший викладач кафедри правознавства
Бердянського державного
педагогічного університету

Свобода людини – це можливість особи діяти на власний розсуд відповідно до своїх інтересів, бажань та мети. Право на свободу є одним із найбільш важливих особистих немайнових прав фізичної особи, яке закріплене в статті 288 Цивільного Кодексу України. Свобода включає у себе економічну, політичну та індивідуальну свободу. Під фізичною свободою розуміється можливість належати собі у конкретному фізичному світі, рухатися, переміщуватися у просторі. До сфери індивідуальної свободи входять такі блага, як особисте та сімейне життя, задоволення суто індивідуальних потреб, моральні відносини тощо. Якщо в результаті примусу обмежується фізична свобода особи, то

автоматично обмежується його політична, економічна та індивідуальна свобода [4].

Право на свободу включає заборону будь-якої форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення дій, що порушують публічний порядок, а також тримання фізичної особи в неволі (частини 2 ст. 288 ЦК України) [3].

Щодо виокремлення права на свободу в літературі ставиться питання про самостійну природу даного права. Так, деякі наковці взагалі не виділяють право на свободу, не визнаючи за ним природи окремого суб'єктивного права, деякі вважають, що дане право може йти лише у сукупності із правом на недоторканість, інші вважають, що право на свободу (в тій чи іншій інтерпретації) взагалі є складовою частиною інших суб'єктивних прав, зокрема, права на недоторканість, права на безпеку тощо.

Однак ми притримуємось думки, що право на свободу є окремим особистим немайновим правом фізичної особи. Попри його близькість із іншими поняттями та категоріями, воно має достатньо самостійний характер.

Право на свободу є окремим самодостатнім та фундаментальним особистим немайновим правом фізичної особи. За своєю природою право на свободу є суб'єктивним цивільним правом і покликано забезпечити можливість фізичній особі вільно та на власний розсуд визначати міру своєї поведінки.

Фізична особа, яка наділена відповідним правом на свободу, по-перше, повинна бути законодавчо визнаною носієм відповідного блага, яким є особиста свобода. Поняттям особиста свобода охоплює особисте немайнове благо фізичної особи, суть якого полягає у можливості вільно, на власний розсуд, з метою задоволення власного інтересу та переслідування особистої мети визначати свою поведінку та приймати рішення. По-друге, фізична особа повинна мати можливість визначити сферу своєї свободи в межах, що встановлені чинним законодавством та/або моральними засадами суспільства. Свобода повинна мати диференціацію на особисту свободу в сфері природного

існування та особисту свободу в сфері соціального буття. При цьому, перша свобода буде об'єктом права на свободу, яке в контексті визначеності сфери його застосування доцільніше було б перейменувати на право на свободу природного існування. Друга свобода в сфері соціального буття відповідно повинна бути визнана об'єктом права на свободу соціального буття. По-третє, право на свободу повинно створювати можливість фізичній особі використовувати надану їй свободу в межах, що визначені законом. Таке використання може відбуватись, насамперед, шляхом закріплення можливості вільно, на власний розсуд, з метою задоволення власного інтересу та переслідування особистої мети визначати свою поведінку та приймати рішення у відповідній сфері. І по-четверте, право на свободу, як вже відзначалось вище, не слід розглядати як закріплену законом всездозволеність. Воно має передбачені законом межі, оскільки неконтрольована свобода людини може перерости у свавілля. І тому право на свободу в окремих випадках може бути обмеженим на законних підставах.

Права на свободу (у розумінні право на свободу природного існування) як особистого немайнового права фізичної особи полягає у можливості визнати фізичну особу володільцем особистого немайнового блага, яким є особиста свобода, можливості вільно, на власний розсуд, відповідно до своїх потреб, інтересів та мети, в межах, що передбачені законом, визначати свою поведінку та приймати рішення у сфері природного існування, а також можливості вимагати від усіх та кожного не порушувати вказане право та не вчиняти будь-яких інших дій, що впливають на його зміст, обсяг чи можливість самостійного та вільного волевиявлення [5, с. 48].

Однією із перших, хто обґрунтував цю думку із цивілістичного боку, була Л. Красавчикова. Вона зазначає, що право на особисту свободу тісно пов'язане з правом на особисту недоторканність, але не зводиться до нього. Право на особисту свободу, на її думку означає відповідну міру можливої та юридично дозволеної поведінки громадянина розпорядитися собою, своїми вчинками та часом. А право особи на особисту недоторканність в об'єктивному розумінні –

це сукупність цивільно-правових норм, які передбачають неприпустимість будь-якого посягання на особистість з боку будь-кого, за винятком випадків, передбачених законом [4].

Однак, значення визначення, що запропоноване нею, полягає не лише в тому, що вони є фактичною першою спробою сформулювати цивільно-правове визначення права на свободу, як окремого суб'єктивного права, але й в тому, що це визначення вперше вмістило в собі не тільки негативний аспект права на свободу, але й відзначило наявність у змісті цього права і активних повноважень.

Як і будь яке право, право на свободу фізичної особи в сфері природного існування повинно мати належний захист та інші передбачені законом гарантії. До гарантій здійснення права на свободу природного існування, законодавець відносить заборону будь-якої форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу (ч. 2 ст. 288 ЦК України) [3]. Заборона будь-яких форм фізичного чи психічного тиску на особу означає, що поведінка особи повинна формуватись лише залежно від її волі в межах, що передбачені чинним законодавством. І ніхто не має права змінювати дану поведінку як внаслідок психічного тиску на людину (наприклад, шляхом погроз, шантажу, обману, гіпнозу тощо), так і внаслідок фізичного тиску (наприклад, шляхом утримування особи силоміць, в тому числі і взяття у заручники, «домашній арешт» тощо). Законодавець також забороняє втягування фізичної особи до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів чи інших форм прищеплення їй певної залежності від тих чи інших факторів зовнішнього світу, що можуть впливати на придушення волі особи. Однак законодавець не визначає виключного переліку тих дій, які можуть впливати на неправомірне обмеження права на свободу. Натомість, він вводить заборону і на вчинення будь-яких інших дій, що порушують право на свободу, до яких можна, зокрема, віднести: а) тримання фізичної особи в неволі; б) безпідставне затримання особи, тобто окрім випадків, коли затримання здійснене на підставах і в порядку, що встановлені законом, зокрема ст. 29 Конституції

України, та КПК України тощо; в) безпідставний арешт або тримання під вартою, окрім випадків, коли вони здійснені не інакше як за вмотивованим рішенням суду, а також на підставах та в порядку, що передбачені чинним законодавством. У випадку нагальної необхідності запобігти злочинові чи перешкодити йому. Тримання під вартою може застосовуватись і без попереднього вмотивованого рішення суду, але його обґрунтованість упродовж 72 годин повинна бути перевірена судом, що регулюється статтею 29 Конституцією України; г) інші випадки, які безпідставно порушують право особи на свободу [2].

Окремі гарантії вводяться також і на міжнародному рівні. Так, відповідно до ст. 5 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод зазначається [1], що жодна людина не може бути позбавлена волі інакше ніж відповідно до процедури, встановленої законом, у таких випадках, як: законне ув'язнення людини після її засудження компетентним судом; законний арешт або затримання людини за невиконання законного рішення суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, передбаченого законом; законний арешт або затримання людини, здійснені з метою забезпечення її присутності перед компетентним судовим органом на підставі обґрунтованої підозри у вчиненні злочину або якщо обґрунтовано визнається за необхідне запобігти вчиненню нею злочину або її втечі після його вчинення; затримання неповнолітньої людини на підставі законного розпорядження з метою виховного нагляду або законне затримання неповнолітньої людини з метою забезпечення її присутності перед компетентним правоохоронним органом; законне затримання людей для запобігання розповсюдженню інфекційних захворювань, людей психічно хворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг; законний арешт або затримання людини, здійснені з метою запобігання її незаконному в'їзду в країну, або людини, відносно якої вживаються заходи з метою депортації або екстрадиції.

Окремі положення права на свободу мають відповідне забезпечення і в нормах кримінального законодавства. Зокрема, кримінально караними є такі діяння, як незаконне позбавлення волі або викрадення людини (ст. 146 КК

України), захоплення заручників (ст. 147 КК України), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини (ст. 149 КК України), незаконне поміщення в психіатричний заклад (ст. 151 КК України) тощо.

Використана література:

1. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Цивільно-правова охорона особистих немайнових прав. URL: <http://um.co.ua/3/3—14/3/—142785.html>.
5. Ромовська З. В. Особисті немайнові права фізичних осіб. *Українське право*. 1997. № 1. С. 47-60.

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗГВАЛТУВАННЯ (СТ. 152 КК УКРАЇНИ)

Кисильова Є.С.,

студентка другого курсу магістратури
Національної академії служби безпеки України

Науковий керівник: Каменський Д.В.,

доктор юридичних наук, професор

Завдяки ратифікації Стамбульської конвенції 20 червня 2022 року, ми маємо можливість спостерігати за зміною та вдосконаленням українського законодавства. Великих змін зазнав Кримінальний кодекс України, в якому нове юридичне значення отримало поняття «згвалтування». Попередня редакція

визначала поняття зґвалтування як статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Натомість чинна редакція КК України визначає зґвалтування як вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи. Завдяки цим змінам ми маємо як певні позитивні погляди, так і певні суперечки та неузгодження серед правників та науковців. Це нова правова реальність, яку треба навчитися «розбирати по полицках» та давати належну, юридично коректну, кримінально-правову оцінку.

Основний об'єкт злочину ст. 152 КК України – це статеві свободи чи статеві недоторканість особи. Додатковим об'єктом виступає нормальний фізичний і психічний розвиток неповнолітнього (за наявності відповідного потерпілого) та здоров'я особи (у разі зґвалтування, поєданого з фізичним насильством).

Потерпілою від злочину може бути особа як жіночої, так і чоловічої статі. Також ст. 152 КК не містить обмеження у тому плані, що зґвалтуванням визнаються лише позашлюбні статеві зносини. Відповідно, потерпілою від цього злочину може бути також особа, яка перебуває з винним в офіційно зареєстрованому або фактичному шлюбі.

У період чинності КК 1960 р. насильницькі статеві посягання жінок на чоловіків у судовій практиці розцінювались як злочини проти особи. Вказівка на чоловіка як на потерпілого від зґвалтування є відносно новою новелою чинного КК, зумовленою прагненням забезпечити однакову кримінально-правову охорону сфери сексуального життя осіб будь-якої статі. Сказане стосується також ст. 152, викладеної в редакції Закону № 2227-VIII від 06.12.2017: останній закріплює гендерно нейтральні визначення зґвалтування (ст. 152 КК) і відмінного від нього сексуального насильства (ст. 153), в яких природні біологічні відмінності між чоловіком і жінкою до уваги не беруться, що загалом узгоджується з підходом, втіленим у Стамбульській конвенції, адже остання захищає жінок від насильства.

Оскільки шлюб не вважається автоматичним свідченням згоди особи на сексуальне спілкування за будь-яких обставин, а ст. 152 не містить застереження про визнання згвалтуванням лише позашлюбного сексуального проникнення, то потерпілою від розглядуваного злочину може бути також особа, яка перебуває з винуватим у шлюбі (офіційно зареєстрованому або фактичному) [1, с.106].

Нова редакція ст. 152 КК України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII, а саме Закон України Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, дозволила розширити межі об'єктивної сторони складу злочину «згвалтування».

Варто зазначити, що, по-перше, під статевими зносинами з погляду інкримінування попередньої редакції ст. 152 КК розумівся лише природний (гетеросексуальний) статевий акт (коїтус) – введення статевого члена чоловіка в жіночу піхву, яке може викликати вагітність. Наразі відтепер, після відповідних законодавчих змін, згвалтуванням визнається не лише згаданий акт (останній з урахуванням термінології, використаної в ст. 152 КК, вочевидь, має тлумачитись як вагінальне проникнення в тіло жінки з використанням геніталій чоловіка), а й інші різновиди проникнення у вагіну (жіночу піхву), а також проникнення в анус або рот іншої особи (тобто в отвори тіла людини, біологічно для цього не призначені) за допомогою як статевого члена чи іншої частини тіла людини, так і будь-якого предмета [2, с 13].

При цьому для кваліфікації кримінально протиправного діяння як закінченого не вимагається обов'язкової дефлорації (порушення цілісності дівочої пліви), еякуляції (закінчення статевого акту у фізіологічному розумінні) та досягнення оргазму. Для встановлення факту наявності природного статевого акту призначається судово-медична експертиза.

По-друге, раніше статеві зносини визнавалися згвалтуванням за умови, що вони поєднуються із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Один

із трьох вказаних альтернативно способів як складова цілеспрямованої злочинної поведінки і криміноутворювальна ознака слугував основному злочинному діянню (статевим зносинам), вчинявся заради останнього. При цьому перелік способів, за наявності хоча б одного з яких природні статеві зносини між особами жіночої і чоловічої статі визнавались зґвалтуванням, був вичерпним.

Ст. 152 КК, викладена в редакції Закону від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII, як на криміноутворювальну ознаку вказує (за винятком ч. 4 цієї статті) не на конкретний спосіб, а на недобровільність – відсутність вільного волевиявлення потерпілої особи на проникнення в один із трьох її природних отворів. Вагінальне, анальне або оральне проникнення в тіло іншої особи визнається зґвалтуванням як у тому разі, коли воно поєднується із застосуванням фізичного насильства, погрозою його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи, так і в інших випадках відсутності її добровільної згоди на таке проникнення [2, с 13].

Перелік методів є вичерпним, і є принаймні один спосіб кваліфікувати статевий акт між жінкою та чоловіком як зґвалтування. Тому нав'язлива пропозиція вступити з кимось у природні статеві стосунки, якщо вона не поєднується з жодним із зазначених вище способів, не підлягає кримінальному покаранню. Якщо статеві зносини мають місце не через фізичне чи психічне насильство або використання безпорадного стану, а шляхом обману чи зловживання довірою (освідчення в коханні, обіцянки одружитися, у т. ч. в урочистих випадках і при сповіщенні родичів, подання заяв до органів реєстрації, обіцянка оплати сексуальних послуги пізніше тощо), то склад цього злочину буде відсутній.

Зґвалтування визнається вчиненим з використанням безпорадного стану потерпілої особи у тих випадках коли вона внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану, або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір [3, с.145].

До фізичної безпорадності потерпілої особи може відноситись наприклад, тетраплегія, сліпота, важке сп'яніння, психічна імпотенція, при якій у жертви немає бажання займатися сексом, може бути викликана психічним захворюванням, підлітковим віком, гіпнозом, втратою свідомості, використанням сильнодіючих методів або інших речовин.

Визначення характеру впливу на організм потерпілої особи лікарських препаратів, наркотичних засобів, отруйних, токсичних чи інших сильнодіючих речовин, вживання яких могло привести її до безпорадного стану, потребує спеціальних знань. А тому в таких та інших подібних випадках потрібно призначати відповідну експертизу [4, с. 198].

Отже, замість висновку, ще раз зафіксую: зґвалтування – це кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, вказане в ст. 152 КК України. Відповідно до цієї норми основним безпосереднім об'єктом зґвалтування, залежно від того, хто став жертвою цього кримінального правопорушення, повинна визнаватися сексуальна свобода або сексуальна недоторканність людини, а додатковими правильний фізичний та психічний розвиток неповнолітніх осіб, честь і гідність людини .

Також юристу-теоретику та юристу-правозастосувачу потрібно пам'ятати про таке. Кримінальний кодекс лише встановлює заборону на вчинення дій, що виражено суперечать загальноприйнятим принципам статевої моралі в суспільстві та природним правилам взаємодії людей, не функціонуючи як позитивний регулятор статевої відносин. Водночас кримінальна відповідальність за порушення статевої недоторканості та свободи особи виступає важливим механізмом регулювання суспільних відносин. Якість норм Кримінального кодексу України, які визначають відповідальність за такі порушення, визначає обсяг прав особи у цій сфері суспільного життя. Тому є важливим вносити оптимальні зміни у тлумачення відповідних норм, які передбачені статтями 152-156 кримінального закону [5, с. 188].

Використана література

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.
2. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (основні положення кримінально-правової характеристики) : практ. порадник; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2018. – 92 с.
3. Практика застосування Верховним Судом України положень Особливої частини Кримінального кодексу України [уклад. О. П. Горох]; За заг. ред. А. А. Музики. Київ : «Центр учбової літератури», 2017. 915 с.
4. Збірник нормативно-правових актів Верховного Суду України (у кримінальних справах) : інформаційно-довідкове видання / автори упорядники Алфьоров С.М., Людвік В.Д., Примаченко В.Ф., Терещенко А.І., Шаблистий В. В.; за заг. ред. В.В. Шаблистого. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. 324 с.
5. Маринич А.І., Симоненко Н.О. Згвалтування: проблема кваліфікації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 186–188. URL: http://lsej.org.ua/6_2020/48.pdf (дата звернення: 08.12.2023).

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОВИЙ АСПЕКТ

Коробков С. О., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти 2 курсу гуманітарно-економічного факультету Бердянського державного педагогічного університету

Науковий керівник: Мирошніченко В. О.,
кандидат педагогічних наук, доцент (БДПУ)

В сучасному світі гарантування прав та захисту дітей є ключовим аспектом для будівництва стійкого та справедливого суспільства. Україна, як учасник міжнародних конвенцій, зобов'язана реалізовувати міжнародні стандарти щодо

прав дитини. Проте, низка проблем викликає сумнів у відповідності внутрішнього законодавства цим стандартам. У цій науковій статті проаналізуємо деякі актуальні проблеми захисту прав дітей та висвітлимо можливі шляхи їх вирішення у контексті міжнародного права.

Дослідженнями проблеми захисту прав дітей займалися такі науковці, як: О.М. Бандурка, Є.О. Безсмертний, Ю.П. Битяк, А.Б. Блага, О.В. Бойко, А.С. Васильєв, Т.І. Возна, І.П. Голосніченко, Г.В. Джагунов, Ф.К. Думко, Т.Г. Зайцева, Г.Є. Запорожцева, Я.М. Квітка, О.М. Ключєв, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Негодченко, І.О. Панов, Г.О. Пономаренко, Х.П. Ярмакі та інші науковці.

В Україні сьогодні реалізуються підходи визначені міжнародним та вітчизняним законодавством відносно захисту прав дітей, держава захищає інтереси дитини, удосконалює механізм контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвиває та вдосконалює інституцій соціально-правового захисту дітей. Загальна мета цього дослідження полягає в наданні обґрунтування та рекомендацій з подолання проблем захисту прав дітей в Україні відповідно до міжнародних стандартів. Висвітлення цих аспектів сприятиме розумінню суті проблеми та визначенню можливих напрямків для подальших досліджень та дій в цьому напрямку.

Діти, як найбільш вразлива категорія населення, знаходяться під особливим захистом правової системи. Задля забезпечення цього захисту, в Україні існують загальні та спеціальні нормативно-правові акти.

До загальних можна віднести Конституцію України, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Сімейний кодекс, Цивільний кодекс, Закон України «Про освіту», Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закон України «Про протидію торгівлі людьми», Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» та інші.

До спеціальних належать Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про

соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей», Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми», Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації Парламентських слухань на тему: "Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист"», Указ Президента України «Про Національну програму «Діти України».

Однією з основних проблем є недостатня ратифікація та виконання положень міжнародних конвенцій про права дитини. Конвенція про права дитини ООН визначає основні стандарти, які повинні бути забезпечені країнами-учасницями. В Україні необхідно прискорити процес ратифікації та внутрішню реалізацію цих стандартів.

Недостатня розвиненість системи соціального захисту дітей ставить під загрозу їхнє право на належні умови життя та розвиток. Законодавчі ініціативи повинні бути спрямовані на вдосконалення системи підтримки дітей, зокрема тих, що опинилися в складних соціальних умовах.

Важливим кроком у вирішенні проблеми є підвищення рівня освіти серед населення та фахівців, які працюють з дітьми. Включення питань щодо міжнародних стандартів прав дитини у навчальні програми сприятиме усвідомленню та дотриманню цих стандартів.

Законодавчі зміни мають спрямовуватися на подолання проблем дискримінації та соціальної виключеності дітей, зокрема тих, які належать до маргіналізованих груп. Необхідно створити програми та ініціативи, спрямовані на зменшення цих нерівностей.

Ефективне запобігання та боротьба з насильством та зловживанням дітьми вимагають суттєвих законодавчих змін. Це включає визначення чітких стандартів та визначення відповідальних структур та їхню реалізацію.

Сучасні технології ставлять перед дітьми нові виклики. Законодавчі ініціативи повинні охоплювати кібербезпеку та захист від онлайн-загроз. Створення ефективних механізмів реагування на ці виклики є ключовим завданням.

Покращення системи правопорядку та судової системи у справах, пов'язаних з правами дитини, вимагає реформ та конкретних законодавчих заходів. Важливо забезпечити ефективність механізмів реагування та судового захисту

Однак, у зв'язку із сучасними викликами та подіями, насамперед з повномасштабним вторгненням російської федерації у 2022 році, було виявлено потребу в удосконаленні та доповненні законодавства. Зокрема, у контексті захисту дітей від військових дій та надання їм належної допомоги. З цією метою, урядом та Верховною Радою було прийнято низку заходів [6, с. 42-43].

Основними кроками у реакції на виклики військового конфлікту стали прийняття Постанови КМУ «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану». Цей штаб координує дії різних рівнів влади та інших організацій для забезпечення належного захисту дітей в умовах конфлікту. Крім того, створено ресурс допомоги дітям під час війни – «Дитина не сама», призначений для надання допомоги неповнолітнім, які потрапили в складні життєві обставини. Також внесено зміни до чинного законодавства з урахуванням потреб часу.

Захист прав дітей є також проблемою глобального масштабу, і міжнародно-правові норми відіграють важливу роль у створенні ефективної системи захисту. Україна, як підписант і учасник численних міжнародних конвенцій та угод, активно взаємодіє з міжнародним співтовариством для забезпечення найвищих стандартів прав та благополуччя дітей [3, с. 8-9].

Однією з ключових міжнародних ініціатив є Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (КОПД). Прийнята в 1989 році та ратифікована Україною у 1991 році, КОПД стала основоположним документом, який визначає універсальні права дитини та обов'язки держав в цьому контексті [7, с. 94-95].

Згідно зі статтею 19 КОПД, держави-учасниці повинні приймати ефективні заходи для захисту дітей від будь-якої форми фізичного чи психічного насильства,

травми чи зловживань, зокрема від жорстокого або поганого поводження, зловживання чи експлуатації, в тому числі сексуальної експлуатації.

Україна також ратифікувала інші міжнародні документи, які стосуються захисту прав дітей. Наприклад, Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією інших осіб і Конвенцію про права людини. Ці конвенції містять положення, спрямовані на запобігання використанню дітей в торгівлі, сексуальному експлуатуванні та інших формах насильства.

У контексті воєнного конфлікту та його впливу на дітей, Україна співпрацює з міжнародними партнерами. Спільні ініціативи та програми, такі як допомога від ЮНІСЕФ, Червоного Хреста та інших організацій, надають матеріальну та психологічну підтримку для дітей, що потрапили в складні умови воєнного конфлікту.

Важливо відзначити, що захист прав дітей у міжнародно-правовому контексті є справою високого значення, вимагаючою термінових та комплексних заходів. На тлі сучасних викликів українського суспільства, кроки у напрямку ратифікації та реалізації міжнародних конвенцій визначаються як критичні для створення системи, яка забезпечить належні умови для росту та розвитку кожної дитини.

Система соціального захисту, освіта про права дитини та заходи щодо подолання дискримінації та соціальної виключеності визнаються необхідними кроками у забезпеченні повноцінного життя для всіх дітей. Насильство та кібербезпека, які стають дедалі більш актуальними, потребують невідкладних заходів та системних рішень для запобігання та ефективного реагування.

Зміцнення судової системи та правопорядку, спрямоване на швидке та справедливе розглядання справ, пов'язаних із захистом прав дітей, є ключовим елементом забезпечення справедливості та ефективності в цій області.

Усі ці заходи та рекомендації створюють комплексний підхід до проблем захисту прав дітей в Україні, що базується на засадах міжнародного права та спрямований на підвищення якості життя та благополуччя кожної дитини в країні.

Використана література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. 141 с. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>. (дата звернення: 23.04.2023).
2. Конвенція ООН про права дитини: ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 № 789-ХІІ. Київ: Столиця, 1997. 31 с.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВ ТА СВОБОД В УКРАЇНІ

Копілець В.В., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, першого року навчання спеціальності 081 Право гуманітарно-економічного факультету, Бердянського державного педагогічного університету.

Науковий керівник: Каменський Д. В., доктор юридичних наук, професор кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

У часи збройних конфліктів і політичної нестабільності захист соціально-економічних прав і свобод людини стає першочерговим. З огляду на обставини в Україні, де конфлікт призвів до масових порушень прав людини та соціально-економічних викликів, актуальним вбачається висвітлення сучасного стану та проблем захисту згаданих прав.

Стаття 22 Конституції проголошує, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані». Відповідно до статті 64 Конституції України, «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути

обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України» [2]. Одним із таких випадків обмеження конституційних прав і свобод є введення воєнного стану. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [7].

Основний Закон України в ч. 2 ст. 64 передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Так, не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України.

Відповідно до положень ст. 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, «під час надзвичайного становища в державі, допускається відступ від зобов'язань в мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження» [4]. Тим не менш, є певні права, від яких не можна відступати, тобто жодні винятки чи обмеження не допускаються. Ці права включають право на життя, свободу думки, совісті та релігії, заборону свавільного втручання в приватне життя, презумпцію невинуватості, захист від незаконного позбавлення волі, заборону тортур і заборону рабства.

З огляду на положення Конституції України можна зробити висновок, що

обмеження конституційних прав і свобод людини може встановлювати не лише Верховна Рада України, а й певною мірою Президент України. Отже, повноваження щодо оголошення воєнного стану наділені Президентом України відповідним указом, який згодом має бути затверджений Верховною Радою України у формі відповідного закону. Відповідно до ч. 5 ст. 6 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «в указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [7].

Відповідно до Указу Президента від 24 лютого 2022 року № 64/2022, «у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5]. Таким чином, Указ Президента деталізує які саме конкретні права можуть бути обмежені та відсилає до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7]. Вищезазначена норма Закону визначає заходи, що стосуються правової бази воєнного стану, які можуть бути реалізовані, але конкретні визначення щодо обмеження прав повинні прийматися військовими адміністраціями.

Термін «соціально-економічні права» є стислою формою, що охоплює соціальні, економічні та культурні права, які класифікуються як права другого покоління. Багато вчених виступають за прийняття цього терміну [1, с. 26-30; 3, с. 40-45]. В умовах воєнного стану можуть бути обмежені деякі соціально-економічні права. Зокрема, право власності, право на підприємницьку діяльність

та право на працю. З аналізу норм ст. 41 Конституції України, що закріплює право власності простежуємо, що забороняється протиправне позбавлення права власності та непорушність цього права [2]. Тим не менш, в умовах воєнного стану існує виняток, який дозволяє примусове позбавлення права власності, але це має супроводжуватися повним відшкодуванням вартості майна (реквізицією). Якщо реквізоване майно зберігається після закінчення воєнного стану, особа, у якої це майно було відчужено, зберігає право вимагати його повернення в законний спосіб відповідно до ст. 353 Цивільного кодексу України та ст. 23 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Проте, відчуження або вилучення можливе за рішенням військового командування без погодження з іншими суб'єктами.

Загальновідомо, що право на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, прямо не обмежено. Разом з тим, з положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» простежуємо випадки обмеження у реалізації права на підприємницьку діяльність у повному обсязі. Так, під час воєнного стану можуть використовуватися потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій для потреб оборони, примусово відчужуватися майно у суб'єктів господарювання. Крім цього можуть встановлюватися обмеження у сфері торгівлі та виробництва, зокрема заборона торгівлі алкогольними напоями, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, зброєю тощо.

Існують певні особливості нормативного регулювання реалізації права на працю в умовах воєнного стану. Відповідно до ст. 43 Конституції України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Важливою гарантією права на працю є заборона примусової праці. Аналізуючи ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», виокремимо обмеження, що стосуються реалізації права на працю. Так, в умовах воєнного стану може запроваджуватися трудова повинність для працездатних осіб з метою виконання робіт оборонного характеру. Крім цього, працездатні особи можуть залучатися до суспільно корисних робіт на користь Збройних Сил України, військових формування,

правоохоронних органів тощо у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [7].

Крім того, важливо проаналізувати законодавчу базу, яка регулює обмеження права на освіту під час воєнного стану, які не є абсолютними. Після початку збройної агресії російської федерації особи, які бажали отримати освіту, зіткнулися зі значними перешкодами у здобутті освіти. Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» внесені зміни до Закону України «Про освіту», а саме доповнено статтею 57-1 щодо державних гарантій під час воєнного стану. Зокрема, «здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, установ освіти, наукових установ, під час воєнного стану гарантується: організація освітнього процесу в дистанційній або іншій безпечній формі, збереження виплати стипендії, місце проживання та забезпечення харчуванням (у разі потреби)» [6]. Відповідальність за забезпечення зазначених гарантій несуть різні суб'єкти, зокрема органи виконавчої влади, органи військового управління, військові та цивільні адміністрації, органи місцевого самоврядування, навчальні та наукові заклади.

Також в наслідок повномасштабного вторгнення, були пригальмовані судові процеси, що частково обмежувало реалізацію захисту прав людей. Останнім часом ситуація щодо захисту прав і свобод громадян України в судовому порядку поліпшилась, суди з постраждалих регіонів України перемістились в більш безпечне місце для реалізації своїх функцій повноцінно, ефективно діє та розвивається «Електронний суд». З аналізу судової практики судів України вбачається часткове зменшення кількості судових справ щодо захисту соціально-економічних прав. Вважаємо, що це спричинено частковою міграцією громадян України, а також їх матеріальним становищем. Тому, припускаємо, що по завершенню війни, судова практика неодноразово стикнеться з проблемами перенавантаження судової системи через масові звернення щодо захисту порушених соціально-економічних прав.

Реалізація соціально-економічних прав є важливою для створення чесного, справедливого та процвітаючого суспільства, і Україна має потенціал стати прикладом для наслідування в цьому відношенні.

Отже, аналіз поточної ситуації, що склалась на теренах України, виявляємо ключові напрямки для покращення та вжиття ефективних заходів щодо захисту соціально-економічних прав. По-перше, існує потреба у створенні міцної правової бази, яка приводить національне законодавство у відповідність з міжнародними стандартами, зокрема тими, що викладені в Загальній декларації прав людини ООН, Європейській конвенції з прав людини та інших відповідних міжнародних документах. По-друге, Україна має зробити пріоритетом зміцнення судових механізмів для забезпечення ефективного захисту. Це включає сприяння незалежності, ефективності та досвіду судової системи у розгляді справ, пов'язаних із соціально-економічними правами. По-третє, програми доступної правової допомоги слід розширити, щоб допомогти вразливим групам населення захистити їх соціально-економічні права. По-четверте, не менш важливим є підвищення обізнаності населення щодо соціально-економічних прав і свобод. Освітні програми, громадські кампанії та засоби масової інформації можуть відігравати значну роль в інформуванні та розширенні можливостей людей щодо їхніх прав. По-п'яте, участь громадськості в процесах прийняття рішень щодо соціально-економічної політики може сприяти кращому захисту та реалізації цих прав. Враховуючи ці заходи, Україна може досягти суттєвого прогресу у захисті соціально-економічних прав і свобод, підвищуючи тим самим добробут і гідність своїх громадян.

Використана література:

1. Васильченко О. П. Реалізація соціально-економічних прав з огляду на принцип рівності. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 4. С. 26–35.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Лемак В. Соціально-економічні права людини в контексті верховенства права: вітчизняний досвід закріплення та застосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 1. С. 40–48.
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL:http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_042.

5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022.URL:<https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII.URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n2385>.

7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Мисливцев Є. Є., студент групи ДО-113,
I курсу, Інституту економіки та права КПУ

Науковий керівник: Лисенко Т.В.,
к.ю.н., доц. каф.

Після початку збройного нападу російської федерації на нашу Державу, життя України змінилось. Ми всі опинились в умовах до яких неможливо підготуватись, страх перед смертю став часткою нашого життя.

Нажаль в умовах війни, чи збройних конфліктів часто виникають ситуації які загрожують життю та безпеці цивільного населення, правам, гідності та свободам. Проводячи дослідження, проаналізовані роботи вчених, а саме: К.В. Мануїлова [1], О.Б. Бунчук [4], О.В. Сенаторов [5].

Слушно зазначає К.В. Мануїлова , що захист прав людини під час війни є нагальним питанням. Міжнародне гуманітарне право, відоме як закони війни, які реалізують основні засади захисту осіб, які не беруть участі у збройних конфліктах та регулюють ведення військових дій. До них відносяться: Женевська конвенція (складається із 4 договорів, які розкривають правила війни та гарантують правовий захист людям, які не беруть участі у військових діях, а саме: пораненим, військово-полоненим, хворим тощо; Міжнародний кримінальний суд (далі МКС) (постійно діючий міжнародний орган, який діє для

судового переслідування осіб за військові злочини, геноцид, злочини проти людяності тощо. Ціллю МКС є гарантування справедливості для постраждалих від військових злочинів і запобігання порушенням міжнародного гуманітарного права в майбутньому; Загальна декларація прав людини (визнає невід'ємні права людей (основне право на життя тощо) та гарантує, під час війни, основу для захисту цих прав [1, с. 359].

Серед багатьох порушень які зараз кояться в нашій державі , так і в загалі у світі пріоритетним є і завжди буде право на життя. П

ріоритетність та важливість права на життя і захист є найважливішим, адже без цього все інше не має ніякого сенсу.

Життя це – передумова всіх прав і свобод людини.

Право на Життя закріплене у всіх договорах з прав людини, та є частиною загального міжнародного права. Незважаючи на це, право на життя за певних умов може бути обмеженим. Головною перешкодою для дотримання реалізації права на життя стають збройні конфлікти та війни.

Методи війни постійно змінюються, тому міжнародне право та міжнародне гуманітарне право повинні постійно змінюватись, щоб не допускати прогалин у захисті. Право на життя закріплене і в ст. 3 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність».

У ст. 6 Міжнародного пакта про громадянські та політичні права зазначається, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини.

Право на життя охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. У ст. 27 Конституції України зазначено: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [2].

О.Б. Бунчук слушно зазначає, що головний обов'язок кожної держави – захищати життя і права людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Нажаль міжнародні організації та їх пакти, які захищають право людини на життя, зараз

неспроможні ефективно це робити під час збройних конфліктів , що також ми можемо паралельно спостерігати з подій на Близькому Сході [4].

Міжнародна практика визнає необхідність удосконалення механізму захисту прав людини під час бойових дій та збройних конфліктів.

Відносини щодо захисту права на життя поширюються: на поранених, хворих, військовополонених, цивільне населення та осіб, які припинили брати участь у бойових діях. Підґрунтям для цього є акти Женевські конвенції.

Рішення міжнародних судів з права на життя під час збройних конфліктів не завжди вносять ясність, що є підставою різних погроз для урядів припинити участь у міжнародних механізмах регулювання та захисту. Закон та механізм цих Судів потребують удосконалення.

У статті 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що право кожного на життя охороняється законом [3].

Нікого не може бути умисно позбавлено життя, окрім як виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який передбачено таке покарання. Стаття 2 також зобов'язує: захистити право на життя за допомогою закону і заборону умисного заподіяння смерті, обмежене переліком винятків. Також зобов'язання здійснити розслідування заяв про порушення її матеріального аспекту [3] .

Умови відступу від зобов'язань за цією Конвенцією під час війни або іншої небезпеки, яка ставить під загрозу націю, закріплено Ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3] .

Отже вона передбачає можливість будь-якої високої договірної сторони вживати заходів, що відступають від зобов'язань за цією Конвенцією, виключно за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародного права. Однак це положення не може бути підставою для відступу від цієї статті [4]. О.Б. Бунчук підкреслює, що держави зобов'язанні не порушувати права людини під час війни або збройного конфлікту [4].

Держава повинна надавати гарантії кожній людині щодо дотримання її прав і має можливість звертатися до Європейського суду з прав людини із заявою,

якщо на це є необхідність. Однак суд, який розглядає виключно індивідуальні випадки та справи, не спроможний розглянути дуже велику кількість справ. Після вторгнення в Україну в Європейському суді з прав людини дещо почало змінюватись. Європейський суд з прав людини вже не застосовує напряду норми міжнародного гуманітарного права, і бере до уваги чинники: обов'язкова оцінка застосування летальної сили в кожній окремій ситуації, а не загального контексту, та обов'язкове застосування суворого тесту на пропорційність та необхідність позбавлення життя людини під час збройного конфлікту [4].

Можна розглядати це як свідчення того, що деякі зміни та удосконалення в розробці механізму охорони права на життя, почались.

Використана література:

1. Мануїлова К.В. Особливості захисту прав людини в умовах збройних конфліктів та глобальних викликів сучасності. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. Т. 1, (19 травня 2023 р.) . Одеса : Видавництво «Юридика», 2023.

2. Конституція України від 26 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

3. Про захист прав та основоположних свобод. Європейська конвенція (1950). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

4. Бунчук О.Б. Право на життя в умовах війни. 04.05.2022. URL: <https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-pryiniaty-ne-mozhna-zaboronyty/>

5. Сенаторов О.В.(2018). Права людини і збройні конфлікти. Київ: «ФОРМ Голембовська О.О.».

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ ТА ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Мурсалімова Л., Абальмасова Н.,
здобувачки другого (магістерського)
рівня вищої освіти спеціальності 081 Право
Гуманітарно-економічного факультету
Бердянського державного педагогічного університету.

Науковий керівник: Мирошніченко В. О.,
к.п.н, доцент кафедри правознавства
Бердянського державного
педагогічного університету

Найактуальніше питання сьогодення, яке обговорюється міжнародними організаціями та представниками різних держав – це питання захисту цивільного населення під час війни.

Наразі, нажаль, дієвого механізму за для забезпечення реального захисту цивільного населення не розроблено. Про це свідчить статистика, в якій найбільша смертність серед саме цивільного населення і показники якої з кожним днем все збільшуються. Про це, ще зазначала в своїх роботах С. Синяківська, де під час Першої світової війни загинуло більш ніж 10 млн. людей, серед них 5% це цивільне населення. Вже у Другій світовій війні загинуло майже 50 млн. людей, серед яких 48% -цивільні. Якщо переглянути статистику з конфліктів та локальних війн лише 1945-2010р.р. де втрати досягли більше 59 млн. осіб, серед них приблизно 75% населення це цивільні, то такі жахливі втрати можна пояснити не лише підвищенням ефективності ураження, а головним чином, їх варварське застосування та порушення прав людини під час ведення збройних конфліктів. [1, с.31].

Положення IV Женевської конвенції про захист прав цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949. та Додатковий протокол до Женевських

конвенцій від 12 серпня 1949р., який стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) і Додатковий протокол Женевських конвенцій від 12 серпня 1949р., який стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), які були прийняті лише 8 червня 1977р. саме і складають правову основу захисту цивільного населення під час збройних конфліктів.

Відповідно до Женевської конвенції цивільне населення поділяється на те, яке перебуває на окупованій противником території та те, яке знаходиться у державі ворогуючої сторони. Не зважаючи на той факт, на якій території знаходиться цивільна особа, вона має право на захист честі та гідності, повагу до своєї особистості та інтересів, переконань, традицій та інше. В ст.32 Конвенції зазначено: «Високі Договірні Сторони спеціально дають згоду на те, що їм забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше brutальне поводження з боку як цивільних, так і військових властей» [4]. Суворо забороняється примушувати до праці осіб, які не досягли 18річного віку та таких, які працюють примушувати виконувати роботу, яка може стати наслідком для участі у збройних конфліктах.

Відповідно до ст.51 Протоколу I де зазначено, що «Цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями. З метою здійснення цього захисту, на доповнення до інших застосовуваних норм міжнародного права, за всіх обставин слід додержувати таких норм. Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення. Заборонено напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій.»[3].

В тексті Положення Протоколу II забороняється як метод воєнний дій використовувати голод серед цивільного населення та піддавати нападу, знищувати або вивозити необхідні для вжитку цивільного населення, такі як: худобу, запаси продуктів харчування, посіви, споруди, які забезпечують питною водою, питну воду та інше. Також в даному Протоколі II забороняється вчиняти ворожі акти, які насамперед спрямовані проти творів мистецтва, історичних пам'яток, які становлять духовну чи культурну спадщину народу. [5].

Основний принцип, який закріплений в Протоколі I та Протоколі II – це принцип ведення війни проти збройних сил протилежної сторони і заборону війни проти цивільного населення, поранених тощо.

Проаналізувавши вищезазначене можна зробити такий висновок, що міжнародні договори є важливими засобами для закріплення правових гарантій захисту цивільного населення під час збройних конфліктів. Але, насамперед, лише їх положень недостатньо для належного забезпечення рівня безпеки цивільного населення під час збройних конфліктів та дає зрозуміти, що наразі є негайною потребою для додаткового обговорення на міждержавному рівні, інших міжнародних міжурядових організацій та безпосередньо в діяльності Організації Об'єднаних Націй.

Використана література:

1. Синяківська С. Права людини під час війни, збройного конфлікту (human rights during the war, armed conflict). *Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект*: [кол.моногр.] /кол.авт., за заг.ред. Н.А.Сейко; відп.ред. Н.П. Павлик. Житомир: Видавництво, 2014. 220 с.

2. Галай В.О., Гречанюк С.К., Сенюта І.Я. та ін. Практичне право: права пацієнтів (Інтерактивний курс медичного права): навч. посібник; за ред. С.Г. Стеценка та А. О. Галай. Київ, 2009. 229 с.

3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 10.12.2023)

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року [Електронний ресурс] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text(дата звернення: 10.12.2023)

5. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8 червня 1977 року [Електронний ресурс]https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text(дата звернення: 10.12.2023)

TEMPORARY PROTECTION OF CITIZENS OF UKRAINE: FEATURES OF LEGAL REGULATION, CHALLENGES OF POST-WAR REINTEGRATION

Pyrozhkova A., 4th year student
Zaporizhzhia National University

Pyrozhkova I., Doctor of Law, Prof.,
Professor of the Department of Criminal Law and Law
Enforcement Zaporizhzhia National University

The armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, began with the occupation of Crimea in February-March 2014, followed by the hybrid war in Donbas since April 2014. The open full-scale armed invasion occurred on February 24, 2022, and is accompanied by an unprecedented destruction of the Ukrainian civilian population, including children, the destruction of Ukrainian cities, cultural and spiritual values, the occupation of our country and the destruction of its statehood, provoked the greatest humanitarian catastrophe since the Second World War and led to an unprecedented forced mass migration within and outside Ukraine.

As of September 2023, Eurostat data referenced by the Institute of National Studies indicates that 4.1 million forced migrants from Ukraine were registered in EU countries [1]. UNHCR throughout Europe recorded more than 8.2 million refugees who left Ukraine (according to some estimates, there are currently more than 10 million Ukrainian citizens in EU countries), and another 5 million people, according to

estimates by the International Organization for Migration, were forced to leave their homes in the country as of the end of August 2023 [2].

The wave of refugees from Ukraine is not similar to previous migration crises that hit the European continent in the 21st century. The European Union approached the problem in a different way - a legal instrument that had never been used before was instantly applied to Ukrainian migrants - the mechanism of temporary protection. Already on March 4, 2022, the EU for the first time in its history activated the Directive on temporary protection [3], which provides for the automatic granting of asylum on the territory of the European Union in the event of a massive and sudden influx of refugees from third countries.

The introduction of the Directive was introduced with the unanimous support of all member states and became one of the main components of the unprecedented joint response of the EU and the international community to Russian aggression for a period of one year. Later, its action was extended. The last decision on extension was made at the end of September 2023 [4]. According to it, temporary protection will be provided to Ukrainians until March 4, 2025, representing the maximum three-year period from the moment of the Directive's application, which defines the maximum validity period.

Currently, 4 million Ukrainian citizens who have been granted temporary protection status live in the EU, most Ukrainians have found refuge in Germany, Poland, the Czech Republic, Italy and Spain. Among Ukrainian refugees, 47% are women, 34% are children, almost 69% are children under the age of 13, and 0.5% were registered as unaccompanied minors (almost one fifth of all Ukrainian children live in the European Union today). Therefore, the study of key standards in European migration policy to ensure temporary protection for a large flow of people fleeing war is relevant. In addition, such studies make it possible to single out risks in the future post-war reintegration of Ukrainian citizens, since today our state needs to build a "maximum return strategy" in order to ensure the post-war recovery of Ukraine.

Considering the fact that the issue of crisis international migration in conditions of geopolitical instability has recently been the subject of active scientific research by both domestic and foreign scientists (in particular, the works of G. Vitkovskaya, L.

Makarov, V. Moiseyenko, J. Makadam, A. Topilina, O Kiselyova, Yu. Pakhomova, J. Holmes, etc.), the conclusion of O. Kiseleva is quite logical, which points out the diversity of national procedures for granting refugee status, the lack of a single substantive meaning of the definition of "refugee", the diversity of terminology (migrant, emigrant, displaced persons, resettlers) used in international legal and national everyday life, determines the need to reveal the process of formation and consolidation of the concept of refugee in international law and the degree of its correspondence to modern situations that provoke forced migration [5, p. 137]. Thus, taking into account that as of September 2023, Germany took first place in terms of the number of Ukrainian immigrants, overtaking Poland (there are about 1.1 million Ukrainians in Germany, 990,000 in Poland, 340,000 in the Czech Republic, Spain - 178,000, Italy - 158,000 and Bulgaria - 157,000 [3, c. 62], let's focus on the analysis of the legal procedures for granting temporary protection to citizens of Ukraine in Poland and the Federal Republic of Germany, primarily on the basis of the regime of temporary protection defined by the Directive 2001/55/EU.

The regime of temporary protection is applied only by the countries of the European Union and only in relation to displaced people from Ukraine: Ukrainian citizens; people who had refugee status or were under other protection in Ukraine, as well as people who were in Ukraine on legal grounds and cannot return to their country. Adopted in 2001 in response to the Yugoslav events, the Temporary Protection Directive (2001/55/EC)³⁷ provides for immediate assistance in the event of a mass influx of displaced persons who cannot return to their countries due to war, violence or human rights violations. The principle of temporary protection provides for the free choice of the country in which a citizen of Ukraine wishes to use the rights of temporary protection. Since the decision applies to almost all EU countries, currently Ukrainians can legally stay with the status of "temporary protection" in almost any EU country. Even in the absence of a biometric passport, entry into the EU at the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation was temporarily allowed for humanitarian reasons. It is important that in the context of the application of the said Directive, it is possible to realize the main fundamental difference between temporary protection and

refugee status, which is that refugee status is an individual right of a person to international protection, which is granted after passing a long administrative procedure, which has its own features. At the same time, the concept of temporary protection is not a category of international law, but is an exceptional temporary and immediate measure that is applied in the event of a mass influx of people fleeing from the zone of armed conflict, aimed at ensuring a quick and relatively simplified mechanism of collective protection of persons in need of such protection guaranteeing them a residence permit and other social rights.

In Germany, the reception of forced migrants from Ukraine and their subsequent integration are regulated by the Law on the Legal Status of Foreign Citizens. According to paragraph 24 of the Law, Ukrainians acquire the status of temporary protection in Germany. This status is confirmed by a special identity card - Aufenthaltstitel. The main thing that the Directive determines for the governments of the European Union countries is to provide the Ukrainians fleeing the war with the minimum necessary for survival. In Germany, this minimum includes: monthly benefit payments on the same terms as for indigent German citizens and refugees from other countries; social housing is provided, its rent and heating are paid; expenses for furniture and household appliances are covered, if they are not available in the apartment being moved into; funds are also allocated for medical insurance, repair or replacement of orthopedic devices, separate payments are provided in connection with pregnancy and childbirth; funds are allocated for Ukrainians to take German language courses and integration courses (since, according to the Social Security Code, German language proficiency at the B1 level is required for employment.), stay of Ukrainian children in kindergartens, studying in schools. In the Republic of Poland, assistance to forced migrants from Ukraine is regulated by the Law of March 12, 2022 "On assistance to citizens of Ukraine in connection with the armed conflict on the territory of that state" ("Legislative Gazette", item 583) (which also has the title: " Special Law"), according to which citizens of Ukraine have the right to access to the labor market, social assistance, education, medical insurance and services, a residence permit for the period

of temporary protection (for 1 year with the possibility of extension), provision of housing (settlement in center or provision of accommodation).

In October 2022, the European Commission launched a new online job search tool, the EU Talent Pool pilot initiative, to help refugees from Ukraine find work in the EU, with more than 3 million vacancies initially listed. Considering the above, it is currently very difficult to predict what will be the future of military forced migrants from Ukraine to the EU countries. Their number, as well as the number of people returning to Ukraine, depends mainly on military events and the future reconstruction of the country.

In addition, for example, the EU policy regarding enlargement due to the accession of Ukraine may change in different ways, which may also affect migration behavior, but it is already necessary to study the factors of return/non-return of citizens to Ukraine and work on the development of the most favorable factors for the migration reintegration of Ukrainian citizens.

References:

1. National Institute of Strategic Studies. Prospects of the legal status of Ukrainian refugees in Europe after the expiration of temporary protection. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/perspektyvy-pravovoho-statusu-ukrayinskykh-bizhentsiv-u-yevropi-pislya>
2. The impact of migration processes on the course of post-war reconstruction of Ukraine, the migration policy of the EU and the countries of the Eastern Partnership. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/10/25/2023-Pyshchulina-MIGRACIA.pdf>
3. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences. URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2001:212:001>
4. Ukrainian refugees: EU member states agree to extend temporary protection Council of the EU. Press release. 28 September 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/09/28/ukra>
5. Kiselyova O. I. The war in Ukraine and forced migration as factors influencing EU migration policy. Scientific notes of the Lviv University of Business and Law. The series is economical. Legal series. 2023. Issue 36/2023. P. 137-144.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА 1789 РОКУ: ЕВОЛЮЦІЯ ІДЕЙ

Приходько Д., здобувачка 1 курсу
спеціальності 081 Право Бердянського
державного педагогічного університету

Науковий керівник: Макаренко Т.П.,
к.і.н., доцентка кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного
університету

Одним із найважливіших документів у світовій історії є «Декларація прав людини і громадянина» 1789 року. Декларація була ухвалена Національними установчими зборами Франції як відповідь на соціальні, політичні та економічні проблеми того часу.

У створенні основних положень французької Декларації брали участь кращі представники французької правової думки Лафайєт, Муньє, Дюпор. Орієнтуючись на досвід США і просвітницьку ідеологію Вольтера, автори в основу цього важливого документа поклали ідеї свободи та законності. Тому, заснована на принципах раціоналізму та ідей Просвітництва, Декларація висунула важливі концепти, що стали основою для подальшого розвитку прав людини. Її вплив перейшов кордони Франції, ставши джерелом натхнення для великої кількості конституцій та законів у багатьох країнах.

До складу Декларації увійшли преамбула та 17 статей, в яких вона формально визнала, що всі люди народжуються і залишаються вільними та рівними у своїх правах, до яких відносилися свобода, безпека, власність та опір гноблення. Також визначила, що свобода — це можливість робити все, що не завдає шкоди іншим [1, с.311]. У ході обговорення багато статей проекту були істотно змінені на користь більшої лібералізації .

Закріплені у Декларації права і свободи варто поділити на дві групи: права людини і права громадянина. Права людини (природні права) включають свободу, рівність, власність, безпеку і опір гнобленню. «Люди народжуються і залишаються вільними і рівними в правах (стаття 1)». «Метою всякого політичного об'єднання є збереження природних і невід'ємних прав людини. Ці права суть свобода, власність, безпека і опір гнобленню (стаття 2)». Пізніше в статті 17 мова йшла, що право власності є «священним і недоторканим».

Права громадянина засновані на правах людини і на верховенстві народу (по відношенню до повноважень і дій влад законодавчої, виконавчої і судової). Вони включають перелік громадянських свобод разом із їх законними передумовами (статті 4-6, 10-11) і законними гарантіями (статті 7-9), а також перелік гарантій участі у політичному управлінні (статті 12-16).

З конкретних політичних свобод вказана свобода висловлювання думок – «вільний вираз думок є одне із дорогоцінних прав людини (стаття 11)» [2, с.185].

Однак, всі ці ідеї не були реалізовані повною мірою. На момент написання, права, що містилися в Декларації, надавалися лише чоловікам. І хоча були усунуті будь-які привілеї дворянства, духовенства, божественність права королів, а в основі державного устрою країни покладалася принцип народного суверенітету, згідно з яким вся повнота влади в країні належать громадянам, які беруть участь в її управлінні безпосередньо або через представницькі органи, не був скасований інститут рабства, яке було остаточно заборонене лише в 1815 році , а повного політичного рівноправ'я французькі жінки домоглися лише в 1946 році. Тому, всі ці пункти були скоріше заявою про бачення, ніж про реальність.

Попри це, Декларація увійшла до складу Конституції Франції 1791 року і відігравала ключову роль у формуванні нового порядку. Вона закликала до створення нового державного ладу, заснованого на поділі влади між законодавчою, виконавчою та судовою гілками, а також обмеженні монархії та створенні національного суверенітету, заснованого на волі народу. Безпосереднім результатом її впливу виявилось внесення у 1791 році десяти

поправок до Конституції США (1787 року) про права і свободи громадян [3, с. 98].

Більш демократичною виявилася Декларація 1793 року, яка стала додатком до Конституції, хоч і не була офіційно затверджена народом. Вона вже була більшою за розміром, до складу входило 35 статей. Доповнювалася новими свободами, такими як права на державну службу та освіту, подання петицій, утворення зібрань, щодо праці, повстання, податків, перегляду конституції та свободи релігії, думок і дій. Туди ж відносилися заборона рабства, захист від свавілля та тиранії, звинувачення, затримання, а також покарання за зворотню дію. Вимагала суворой покари порушників закону і смертної кари тим, хто привласнював суверенітет. Підіймалося питання обов'язкового забезпечення допомогою незаможних, непрацевдатних. Але, всупереч більш радикальному характеру, Декларація залишалася буржуазною по своїй суті.

Проголошені деклараціями 1789 та 1793 рр. права були радикально звужені Конституцією Франції 1795 та 1799 рр. Однак в інших країнах відчувався їх вплив, зокрема, на перелік прав громадян в Конституціях Швеції 1809 р., Норвегії 1814 р., Бельгії 1831 р., Люксембургу 1868 р. та інших. Конституція ж Швеції вперше у світовій практиці запровадила посаду двох омбудсменів: одного у громадянських, а другого у військових справах, які зобов'язувалися слідкувати за додержанням владними структурами прав і свобод громадян.

Отже, Декларація прав і свобод громадян виявилася взірцем законодавчого оформлення прав людини. У першій половині ХХ століття продовжується процес затвердження прав людини в конституції різних країн.

Конституція Франції 1946 року підтвердила проголошені Декларацією 1789 року права людини і громадянина й «основні принципи, визнані законами Республіки». Додалися десять принципів, які додатково закріплювали рівноправність чоловіків та жінок, заборону дискримінації за нацією, вірою та політичними переконаннями, організацію професійних спілок та страйкування, право у колективному визначенні умов праці, та на матеріальне забезпечення,

відпочинок, безоплатну світську освіту та створення необхідних умов розвитку особи [4, с.120].

Крім того, у преамбулі цієї Конституції формувалися п'ять правових принципів зовнішньої політики. Туди відносилися гарантування додержання норм міжнародного публічного права та не обмежувати свободу будь-якого народу своєю силою. Франція погодилася обмежити свій суверенітет заради миру, бо хотіла створити Співдружність зі своїми колоніями на рівних правах і без дискримінації. Планувала надати їм самоврядування та демократію, відмовившись від свавілля і колонізації. Еволюція змісту Декларації прав людини і громадянина завершилася після введення до Конституції 1958 року Декларації 1789 року, преамбули Конституції 1946 року та Хартії навколишнього середовища 2004 року, що складалася зі вступу та десяти статей. Вона закріплювала право у збалансованому і сприятливому для здоров'я навколишньому середовищі, також права на інформацію і участь у громадському обговоренні рішень про навколишнє середовище.

Декларація прав людини і громадянина 1789 року відіграла визначальну роль у формуванні основних принципів прав людини, які стали неоціненним джерелом натхнення для розвитку світового права. Її вплив поширився поза межі Франції, ставши основою для багатьох конституцій та міжнародних норм у сфері прав людини. Конституції різних країн розширювали і поглиблювали зміст та перелік прав людини. Конкретно гарантувалась і недоторканість гідності людини як конституційно-правова категорія і першооснова державної влади, зокрема Конституціями ФРН, Італії. Досвід Франції закріплювався в міжнародних документах. У 1948 році ООН ухвалила Загальну декларацію прав людини. З врахуванням статей Декларації було ухвалено міжнародні пакти про громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права, Конвенцію про захист прав людини і основних свобод, створено Європейський суд із прав людини, запроваджено посади омбудсмена та Уповноваженого з прав людини в Раді Європи [5, с.130].

Однак сучасні виклики та нові реалії вимагають постійного перегляду та адаптації цих ідей до сучасних умов. Технологічний розвиток, соціальні зміни та глобальні виклики потребують нових підходів до захисту прав та свобод людини. Еволюція ідей, закладених у Декларації 1789 року, продовжується, і важливо забезпечити їхню актуальність та застосування в сучасному світі.

Використана література:

1. Бостан Л.М., Бостан С.К. Історія держави і права зарубіжних країн. 2-ге вид. переробл. й доп.: Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури. 2008. 730 с.
2. Мироненко О. Декларація прав людини і громадянина 1789 року // Політична енциклопедія/ за ред. Ю.Левенець. Київ: Парламентське видання. 2011.807с.
3. Гутів Б.І. Пята поправка до Конституції США -як одне із основоположних норм захисту прав// Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2023. Вип.76, ч.1. С.97-102.
4. Зінченко О.В. Еволюція ідей Декларації прав людини і громадянина від 1789 року до початку ХХІ століття // Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого». 2014. №2(21). С.117-125.
5. Ковалів М.В., Тимчишин Т.М., Ніканорова О.В. Основи права Європейського Союзу. Навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ. 2020. 212с.

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ

Рудницький О.С., здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти третього року навчання спеціальності 081 Право гуманітарно-економічного факультету, Бердянського державного педагогічного університету.

Науковий керівник: Мирошніченко В.О.,
к.п.н., доцент кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного університету.

Протягом останніх років у постсоціалістичних країнах відбувалися докорінні перетворення, що викликали необхідність проведення реформ у сфері прав і свобод людини. Позитивним наслідком цих реформ стало ухвалення в низці країн нових Конституцій, проголошення в Основному Законі держави як демократичної, правової, а також закріпленні основних права і свобод людини. Адже визнання загальнолюдських прав і свобод, усвідомлення їх змісту та суті, можливість реалізації їх у суспільстві, наявність відповідного механізму захисту характеризують громадянське суспільство та правову державу як таку.

Українська держава набула незалежність на зламі століть, проголосила для себе, що людина, її життя і здоров'я, недоторканість та безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Український народ – громадяни всіх національностей – обрали для себе шлях до побудови демократичної держави в якій буде здійснено принцип панування права, що ґрунтується на визнанні прав і свобод людини, і який слугуватиме для розвитку всієї держави.

Термін «права людини» вперше був офіційно вжитий у 1942 році, коли 26 держав-союзниць по антифашистській коаліції у Другій світовій війні при підписанні Декларації Об'єднаних Націй висловили своє тверде переконання в

тому, що повна перемога над ворогом є дуже важливою для забезпечення прав людини і справедливості як на власній території, так і на інших територіях. А загальноприйнятим цей термін став з 1945 р., коли в преамбулі Статуту ООН були зафіксовані слова: «Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості... знову утвердити віру в основні права людини ...» [1]. Тобто термін «права людини» замінив словосполучення «природні права», яке застосовувалось до того часу, а згодом назавжди закріпився як такий.

При визначенні прав людини у вітчизняній юридичній літературі превалює підхід щодо вимоги певного рівня становища особи в суспільстві і державі, а також гарантовані їй можливості користуватися будь-яким благом. Так, на думку П. Рабіновича, права людини – це певні можливості людини, які необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей [2, с. 225]. Ю. Бисага зазначає, що основні права людини – це гарантована законом міра свободи особистості, яка у відповідності з досягнутим рівнем розвитку суспільства здатна забезпечити її існування і розвиток та закріплена в якості міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх людей [3, с. 22].

Варто відмітити, що зміст поняття «права людини» значно збагатилося й було детально розроблено з прийняттям Загальної декларації прав людини, де вони набули статусу юридичного явища в прямому розумінні цього слова, а також з прийняттям Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права та інших міжнародно-правових актів з прав людини (близько 70 конвенцій), до яких приєднались від 70 до 90% усіх держав світу (у тому числі й Україна), а заключний документ проведеної під егідою ООН 1993 р. у Відні Всесвітньої конференції з прав людини підписали представники всіх 170 держав, які брали в ній участь [4, с. 3]. Тобто зазначені міжнародно-правові акти є тільки одним із прикладів спроб проаналізувати значущість прав людини та їх роль у сучасному світі.

Аналіз змісту і форми закріплення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в розділі II Конституції України дозволяє стверджувати, що в ньому, по-перше, закріплена нова стосовно попередніх конституцій загальна концепція прав людини і громадянина, яка виступає як системоутворювальна база для всього другого розділу Конституції; по-друге, майже всі статті цього розділу тією чи іншою мірою відбивають зміст і порядок розташування прав і свобод, аналогічний до того, який є характерним для універсальних міжнародно-правових актів у сфері прав людини насамперед для Загальної декларації прав людини.

Варто наголосити, що Конституція України запровадила новий для вітчизняного конституційного законодавства термін «права людини», а поряд з ним також застосовує і термін «права громадянина». На думку Т. В. Шаповал, ці терміни хоча й знаходяться у співвідношенні, що можна характеризувати як складну єдність, але вони не тотожні [5, с. 99]. Отже, науковець виходить із неоднаковості понять «права людини» і «права громадянина», і для цього, є певні підстави. По-перше, ці поняття близькі, але не тотожні за своєю природою і за своїм змістом, оскільки вони відображають різні аспекти правового статусу особи, а їх відмінність пов'язана з дуалізмом сучасного суспільства, яке, з одного боку, є громадянським, а з іншого, – політично організованим. По-друге, права людини, порівняно з правами громадянина, мають визначальне значення, вони властиві всім людям від народження незалежно від того, є вони громадянами держави, в якій проживають, чи ні. По-третє, чимало людей у світі взагалі не мають правового статусу громадянина і у зв'язку з цим вони формально мають лише права людини, але не мають прав громадянина.

Конституція України, закріплюючи права і свободи людини і громадянина, не визначає їх поділу на конкретні групи, але передбачає певну послідовність викладення найважливіших і найістотніших сфер життєдіяльності людини, зокрема громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права і свободи людини і громадянина. Подібний підхід, на нашу думку, увійшов до наукового вжитку, встановився в юридичній науці і практиці та повністю

відповідає сучасній теорії конституційного права. Наведена класифікація, як би хто не оцінював її обґрунтованість, на сьогодні має офіційний характер, вона є традиційною для світової юриспруденції, з неї виходять конституції багатьох держав, у тому числі й Україна, а також численні міжнародні конвенції. Водночас указаний поділ прав і свобод не слід абсолютизувати або тим більше протиставляти один одному. Можливість виділити в межах усієї системи прав людини окремі її групи, не суперечить тезі щодо їх нерозривної єдності.

Отже, за сферою реалізації у суспільному житті права і свободи людини і громадянина поділяють на:

1. Особисті (громадянські) права – це природні, основоположні, невід’ємні права. Вони покликані гарантувати індивідуальну автономію і свободу, захищати особу від свавілля з боку держави та інших людей. Ці права дозволяють людині бути самим собою у відносинах з іншими людьми та державою. До цих прав відносять можливості людини, необхідні для забезпечення її фізичної та морально-психологічної (духовної) індивідуальності. Саме тому їх поділяють на: фізичні – право на життя, свободу пересування, вибір місця проживання, безпечне навколишнє природне середовище, житло і т.д.; духовні – право на ім’я, честь і гідність, на справедливий, публічний і незалежний суд. Ці аспекти висвітлені в Конституції України (статті 27-29) [7].

2. Політичні права – можливості (свободи) громадянина брати участь в управлінні державою та суспільному житті, впливати на діяльність різних державних органів, а також громадських організацій. До них належать: право обирати і бути обраним до органів державної влади і місцевого самоврядування, право на утворення політичних партій і громадських організацій і право брати участь у їх діяльності, свобода демонстрацій і зборів, право на інформацію, свобода слова, думки, переконань, свобода друку, радіо і телебачення (статті 36, 38-40 Конституції України) [7].

3. Економічні права – можливості (свободи) людини і громадянина розпоряджатися предметами споживання та основними результатами господарської діяльності: власністю і працею, проявляти ініціативу у реалізації

своїх здібностей, брати участь у виробництві матеріальних та інших благ. Найголовніші з них: право на приватну власність, підприємницьку діяльність (статті 41, 42 КУ) [7].

4. Соціальні права – можливості (свободи) людини і громадянина користуватися соціальними благами у сфері матеріального виробництва, трудової діяльності, освіти, здоров'я, відпочинку (тобто право на вибір виду діяльності, безпечні умови праці, гарантовані мінімальні розміри її оплати, право на соціальне забезпечення, відпочинок, достатній рівень життя). У Конституції України це статті 43, 45, 46, 48 та ін.

5. Культурні права – можливості (свободи) збереження і розвитку національної самобутності людини, доступ до духовних досягнень людства, їх засвоєння, використання та участь у подальшому їх розвитку. До них належать: право на освіту, на використання вітчизняних і світових досягнень культури і мистецтва, право на вільну літературну, наукову, технічну і художню творчість (статті 53, 54 КУ) [7].

6. Екологічні права – можливості (свободи) людини користуватися природним середовищем. Це право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище, охорону здоров'я від його негативного впливу, відшкодування шкоди, спричиненої здоров'ю та майну екологічними правопорушеннями, право на природокористування. Екологічному праву відповідає обов'язок державних органів, підприємств, установ, організацій здійснювати заходи, спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, попередження та зниження рівня шкідливих для людини і навколишнього природного середовища наслідків. Громадянин має право брати участь у проведенні екологічної експертизи, має право на отримання повної і достовірної інформації про стан довкілля та його вплив на здоров'я людини (ст. 50 КУ) [7].

Згодом, разом з розвитком суспільних відносин, зазначена класифікаційна модель може вдосконалюватися внаслідок уточнення правової природи та деталізації змісту окремих існуючих прав або зміщення акцентів з одних груп

прав на інші. З урахуванням виникнення нових невідомих конституційній практиці прав людини вона може змінюватися, якщо майбутні права «не будуть вписуватися» в уже існуючі класифікаційні групи [6, с. 32].

Отже, з огляду на викладене, вважаємо, що закріплений в Конституції України перелік прав і свобод людини і громадянина є достатньо широкий, але він, згідно з ч. 1 ст. 22 не є вичерпним, що, своєю чергою, забезпечує його розширення і унеможлиблює звуження змісту та обсягу вже існуючих прав і свобод людини.

У Конституції України права людини і громадянина змістовно кореспондуються й корелюються з відповідними положеннями ратифікованих Україною міжнародних та європейських правових актів. Але більшість українських державних і громадських діячів, політологів, відомих фахівців-юристів у сфері прав людини відзначають, що, незважаючи на широку номенклатуру закріплених в Основному Законі прав і свобод, значна частина з них так і залишається декларативними та не повною мірою відповідають сучасним європейським стандартам, що негативно позначається на практиці правозастосування. Також недоліком вчені-юристи вважають непродуманість, нечіткість викладу окремих положень та досить істотні внутрішні суперечності конституційних норм щодо прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, відсутність належної уваги до питань уніфікації понятійно-категоріального апарату та недотримання термінології, що використовується в міжнародно-правових актах.

Права і свободи людини і громадянина потребують повсякчасного захисту з боку держави, у тому числі її спеціалізованого органу, на який покладено здійснення нагляду за додержанням та правильним застосуванням законів – прокуратури.

У процесі захисту прокуратурою прав і свобод людини і громадянина необхідно з'ясувати ті права і свободи, які підпадають під обсяг повноважень прокуратури. Юридична наука поділяє ці права на три групи – до першої групи належать особисті права і свободи, такі як право на життя, право на свободу і

особисту недоторканість та інші, до другої належать політичні права і свободи, які забезпечують участь громадян у політичному житті суспільства – право на свободу думки і слова, свободу совісті, виборчі права та інші; соціально-економічні права і свободи громадян складають третю групу прав, а саме право приватної власності, право на вільне використання своїх здібностей і майна для підприємницької та іншої, незабороненої законом економічної діяльності та інші [8, с. 46].

Таким чином, у задекларованій подальшій моделі розвитку українського суспільства головним пріоритетом постає людина, із усім різноманіттям своїх потреб і інтересів, рівень задоволення яких фіксується рівнем якості життя.

Наразі держава гарантує захист прав, свобод, законних інтересів людини за допомогою державних органів, у т.ч. і органів прокуратури, оскільки функції прокуратури є похідними від функцій держави – функції охорони прав і свобод людини і громадянина, функції забезпечення режиму законності і правопорядку та ін. Конституційне закріплення функцій прокуратури визначає правові рамки її діяльності, що спрямовується на побудову відносин довіри між прокуратурою і населенням, зобов'язанням органів прокуратури у своїй діяльності забезпечувати права людини й основоположні свободи. Наявність у прокуратури владних повноважень сприяє забезпеченню ефективності правозахисної діяльності, швидкому реагуванню при усуненні правопорушень та їх наслідків, а у кінцевому результаті притягнення правопорушників до відповідальності.

Використана література:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
2. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина: навч. посіб. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
3. Бисага Ю.М., Палінчак М.М. та ін. Основні права людини. Ужгород, 2003. 66 с.
4. Рабінович П. Права людини: діалектика універсалізації найменувань та урізноманітнювання змісту й меж. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2002. №3. С. 3-9.

5. Шаповал Т. В. Права людини і громадянина: концептуальні підходи до визначення. Держава і право. Юридичні і політичні науки. Київ, 2008. Вип. 40. 288 с.

6. Кириченко Ю. В. Конституційно-правове регулювання прав людини в Україні в контексті гармонізації з законодавством європейських держав: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Ужгород, 2018. 40 с.

7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Рибалко Г. С. Форми і методи захисту прокуратурою прав і свобод людини і громадянина. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. № 872. Серія: Право. 2009. Вип. 6. С. 45-49.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Юсіфова С., аспірантка,

Інститут держави і права імені В.М. Корецького

НАН України, м. Київ

Охорона здоров'я населення є важливим завданням і частиною державної діяльності, яка полягає у забезпеченні правового регулювання у цій сфері відносин. Характеризуючи термін правове регулювання, Т.Тарахонич зазначила, що це вплив права на суспільні відносини, який здійснюється через можливість використання відповідної системи засобів, які мають юридичний характер та забезпечують упорядкування суспільних відносин» [1, с. 10]. Предметом правового регулювання є найважливіші для держави та об'єднань людей і конкретних осіб суспільні відносини, що об'єктивно потребують юридичного регулювання і піддаються йому і сторони яких виступають їх свідомими та вольовими учасниками [2, с. 55].

за останні декілька років правове регулювання системи охорони здоров'я значно модернізувалось, і здійснюється на підставі Конституції України та ряду

Законів у даній сфері, зокрема «Основами законодавства України про охорону здоров'я» від 1992 р., «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 2000 р., «Про екстрену медичну допомогу» від 2012 р., «Про лікарські засоби» від 2022 р., «Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення» від 2010 р., «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 2017 р., «Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості» від 2017 р., «Про систему громадського здоров'я» від 2022 р. та рядом інших законодавчих актів.

У сфері охорони здоров'я населення правове регулювання передбачає встановлення загальних правил і порядку здійснення медичної діяльності, зокрема надання медичної допомоги, відповідальності за дотримання цих правил, включає вплив держави та її органів на діяльність органів і закладів охорони здоров'я. Воно повинно базуватися на легітимно визначеній стратегії суспільного розвитку, державних медичних програмах, медичних стандартах та механізмі обов'язкового їх виконання, державному контролю та адміністративно-правовому примусі [3, с. 73].

Аналізуючи низку законодавчих актів, що діють у сфері охорони здоров'я населення можна виокремити ряд напрямів правового регулювання у зазначеній галузі. Одним з таких є забезпечення доступності медичної допомоги для населення. На якісно новий рівень сфера охорони здоров'я в Україні почала переходити в рамках медичної реформи, яка розпочалася 2017 р. трансформацією системи фінансування охорони здоров'я в наслідок якої українці вперше отримали шанс доступу до системи охорони здоров'я, що зосереджена навколо пацієнта. З'явилась «Програма медичних гарантій», яка визначає перелік та обсяг медичних послуг і лікарських засобів, що надаються на безоплатній основі населенню, за рахунок бюджетних коштів. Уряд запусив програму «Доступні ліки», та ухвалив Концепцію реформування закупівель лікарських засобів та медичних виробів, допоміжних засобів, інших товарів медичного призначення, що передбачала створення ефективного механізму

забезпечення ліками, в якому пацієнт отримуватиме якісне лікування у найзручніший спосіб. В рамках реформування вся медична документація перевелась в електронний формат (система e-Health), а також з'являється можливість обрати сімейного лікаря та підписати з ним декларацію про медичне обслуговування не прив'язуючись до місця реєстрації, що значно спростило доступ до медицини.

Наступним ключовим напрямом у сфері регулювання охорони здоров'я є забезпечення епідемічного благополуччя населення. Даний напрям являється чинником забезпечення національної безпеки України, а його значимість є важливою складовою ефективного державного управління в галузі охорони здоров'я. Справжнім викликом для забезпечення цього напрямку, не тільки для України, а й для всього світу загалом, стало виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19).

В контексті цього слід згадати ЗУ «Про систему громадського здоров'я» від 2022 р., метою прийняття якого є запобігання хвороб, зміцнення здоров'я та збільшення тривалості життя громадян. Цей Закон інтегрує Україну в європейський простір та сприяє гармонізації українського законодавства у сфері громадського здоров'я із законодавством ЄС. Документом визначено основні засади здійснення оперативної функції епідеміологічного нагляду, у тому числі формування інформаційного фонду громадського здоров'я як державного інформаційного ресурсу, що містить дані про стан здоров'я, благополуччя населення і показники середовища життєдіяльності.

Серед пріоритетних напрямків розвитку у досліджуваній сфері суспільних відносин слід наголосити на необхідності здійснення активної демографічної політики, спрямованої на стимулювання народжуваності, адже здоров'я та демографічні процеси тісно взаємопов'язані. І до війни в Україні існувала демографічна криза, а внаслідок військової агресії РФ та масової міграції вона досягла критичної межі.

За прогнозами Ради ЄС, унаслідок війни та залежно від її тривалості населення України може скоротитися на 24–33 % [4]. Слід зазначити, що

демографічна криза вимагає комплексного підходу, зокрема теоретико-наукових розробок, а також політичних рішень та ефективного правового регулювання. Тому завдання демографічної політики, яка в реаліях сьогодення, передбачає повернення біженців, зміцнення сім'ї як найважливішого осередку соціального суспільства, створення кращих умов для поєднання материнства з активною участю жінок у виробничій та суспільній діяльності, впровадження системи заходів щодо підвищення тривалості життя та трудової активності людей, неможливі без зміцнення здоров'я населення.

Ще до повномасштабної війни в Україні переважав критично низький рівень держаних витрат на забезпечення та захист здоров'я кожного окремо взятого громадянина. Згідно з рекомендаціями ВООЗ держави повинні скеровувати на охорону здоров'я своїх громадян не менше ніж 5% ВВП. Будь-яке зниження призводить до руйнування сфери охорони здоров'я, а рівень і доступність медичної допомоги різко падають. Витрати на охорону здоров'я у бюджеті України склали лише 3,8% ВВП, у той час, коли для Польщі витрати становлять 6,7 % ВВП [5]. У більшості країн основна частина витрат на охорону здоров'я припадає на державні витрати (у середньому в Європейському регіоні – 72,9%, в Україні – 51,7%). Найвищі рівні цього показника серед країн – членів ВООЗ зафіксовано в Монако (88,5%), Норвегії (85%), Великій Британії (84%), Люксембурзі (83,5%), Швеції (81,3%); серед країн – членів ЄС після травня 2004 р. – у Чехії (84%), Румунії (80,3%), Хорватії (80,1%), Естонії (78,7%) [6]. Враховуючи це можна визначити ще один напрям розвитку у сфері охорони здоров'я, а саме посилення правового регулювання стратегічних закупівель медичних послуг в тому числі медичного приладобудування, з метою зменшення корупційних схем та закупівель по завищеним цінами.

Не можна скидати з рахунку й те, що нині здоров'я сотень тисяч чоловіків серйозно підірвано подіями спочатку в зоні АТО, згодом повномасштабною війною. Сотні тисяч громадян, серед яких чоловіки, жінки, і навіть діти потребують психологічної допомоги, що також актуалізує розвиток правового регулювання у сфері охорони здоров'я.

Виходячи із дослідженого матеріалу, можемо стверджувати, що пріоритетними завданнями правового регулювання суспільних відносин у сфері охорони здоров'я мають бути надання висококваліфікованої медичної допомоги, зміцнення здоров'я людей, профілактика різноманітних захворювань, поліпшення якості життя і, звісно, збереження генофонду українського народу тощо. Необхідною умовою для досягнення цих завдань є створення правових, економічних та управлінських механізмів реалізації конституційних прав громадян України на охорону здоров'я.

Використана література:

1. Тарахонич Т.І. Правове регулювання та правотворчість: співвідношення понять. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 9-16.
2. Гольцова О.Є. Соціальне регулювання та правове регулювання – співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. • 2013/2 С. 53-57. https://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_2/53.pdf
3. Гладун З. С. Концептуальні засади державно-правового регулювання відносин у сфері охорони здоров'я населення. *Медичне право України: проблеми становлення та розвитку*. Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції 19—20.04.2007, м. Львів С. 73-79.
4. Соціально-демографічна ситуація в Україні: шляхи подолання наслідків війни. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/sotsialno-demohrafichna-sytuatsiya-v-ukrayini-shlyakhy-podolannya>
5. Офіційний вебсайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>
6. Лобас М.В. Рівень фінансування охорони здоров'я як чинник забезпечення якісної медичної допомоги сільському населенню. *Україна. Здоров'я нації*. 2016. № 4/1(41). С. 150–155.

СТАНОВИЩЕ РАБІВ У ОСМАНСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В РАННЬОМОДЕРНИЙ ПЕРІОД (XVI-XVIII СТ.) В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Яковець О. Є., здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти першого року навчання гуманітарно-економічного факультету, кафедри історії та філософії, групи мІСі, Бердянського державного педагогічного університету.

Науковий керівник: Мирошниченко В. О., к.п.н, доцент кафедри правознавства Бердянського державного педагогічного університету

Згідно з загальноприйнятим правовим визначенням рабство – це форма соціальної нерівності, за якою одна людина чи група людей знаходиться у повній залежності або власності іншої людини чи групи людей. Також, це – кричуще порушення одного з фундаментальних прав людини: права на свободу у всіх її проявах.

Історично так склалося, що рабство в різних державах мало свої особливості. Наприклад, у південних штатах США в XVIII-XIX ст. раби майже виключно були задіяні у важких роботах на плантаціях, тоді як у Афінах класичної доби рабів можна було побачити на дуже навіть відповідальних роботах, хоча до політичної діяльності та військової служби вони звісно ж не допускалися. Як би це не парадоксально звучало, найвигідніше становище рабів було в Османській імперії у XVI-XVIII ст. зокрема і протягом всього періоду її існування загалом: тут вони складали основу війська й управлінського апарату. Достеменно відомо, що переважна більшість великих візирів (прем'єр-міністрів)

за свої правовим статусом були рабами (власністю султана). Проте щастило так далеко не кожному османському невільнику.

Саме становище рабів у Османській імперії в XVI-XVIII ст. в контексті міжнародного права стало темою даного дослідження. На прикладі цієї держави ми можемо прослідкувати соціальне розшарування в середині стану рабів (одні виконували найтяжчу роботу на полях чи в копальнях, а інші управляли державою й безстрашно йшли в бій за свого господаря і навіть пишалися своїм становищем).

Тема рабства й експлуатації в різних її проявах є актуальною для сучасного міжнародного права, адже, як ми й наголошували раніше, порушуються фундаментальні права людини. Цей на перший погляд жахливий пережиток минулого, що на думку багатьох назавжди залишився в історії, насправді ж живий і сьогодні, особливо в країнах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку та пануючими тоталітарними або терористичними режимами (Північна Корея, Афганістан і не тільки).

Дана тема не є популярною серед українських вчених в галузі правознавства. Але вітчизняні історики в своїх працях, що стосуються історії тюркських народів, зазвичай звертають увагу на це питання, правда, здебільшого, в історичній площині. Серед них можемо виділити – А. Іванця, В. Сергійчука, П. Овчаренка, Н. Яковенко, С. Громенка, С. Плохія, А. Забловського, А. Баскакакової, В. Брехуненка, М. Якубовича, П. Кралука та інших. Наприклад, Сергій Плохій у своїй книзі «Брама Європи» досить глибоко розглядає тему долі українських невільників в Османській імперії. Радянський історик А. Новічев детально розглянув функціонування системи девширме (від набору християнських хлопчиків до того, ким вони ставали у майбутньому). Сучасний український вчений О. Галенко у своїй статті писав про українських полонених, що почали потрапляти до Османської імперії наприкінці XV ст. й використовувалися переважно на фізичних роботах. Турецький історик З. Гюнеш-Яйджи на основі портових реєстрів досліджує порядок здійснення работоргівлі в регіоні Чорного моря у XVI – на початку XVII ст. Важливою при

написанні нашого дослідження стала стаття М. Ковальчук «Становище рабів та характер рабства в Османській імперії».

На основі аналізу доступної літератури та джерел визначити статус раба та його місце в османському суспільстві відповідно до султанських канун-наме, описати шляхи походження рабства та області, в яких

На самому початку нашого дослідження ми дали узагальнене визначення поняття «рабство», тож не будемо повторюватися. Лише одразу зазначимо, що сприймати події і явища характерні для XVI-XVIII століть через призму сучасного світобачення – це не доцільно. Наприклад, рабство для тих часів – звичайна світова практика, яка зараз міжнародним правом визнається злочином. Ми не ставили собі подібних завдань. Натомість, схарактеризуємо положення зазначені в меті дослідження та порівнюємо їх з сучасними видами експлуатації людей, що, ясна річ, є незаконними. Таким чином з'ясуємо, що бере свій початок в далекому минулому, а що є продуктом сучасних суспільних відносин.

Перше питання, яке нас цікавить – це статус раба та його місце в османському суспільстві відповідно до султанських канун-наме.

Канун-наме – це збірка султанських законодавчих актів, що не стосувалися питань шаріату (ісламського релігійного права).

В Османській імперії не існувало рабства в класичному його розумінні. Дж. Ингрем зазначав, що: «Рабство на Сході є рабством не землеробським, а домашнім» [1, с. 11]. Заможні сім'ї, можновладці та навіть прості селяни мали домашніх рабів, які виконували різну роботу (особиста прислуга, робочі на полях, конюхи, гребці на галерах і т. п.). Правляча династія імперії мала своїх рабів – куллари (kulları – з тур. раби, слуги), що відбиралися за системою девширме (набраних християнських хлопчиків відповідно до їхніх вмінь та здібностей розподіляли на дві групи: перших – до військової служби (в яничари – елітну османську піхоту), других – до служби в палацових структурах (чиновників різних рівнів) [1, с. 12]. Для такої підготовки була створена палацова школа – ендерун. Серед її випускників можемо згадати двох великих візирів та зятів султана Сулеймана I: Лютфі та Рустема пашів. Цю систему ще можна

назвати елітним рабством. Як бачимо на прикладі вищезгаданих пашів – раб міг спокійно одружитися зі сестрою чи донькою свого господаря (султана). Та для потреб війська та чиновництва та кількість невільників, яку набирали, була занадто великою, тому, в основному, християнські хлопчики ставали рабами в різних сферах господарства та в якості слуг у начальників, а також слугами султанського гарему (євнухами) [1, с. 12].

Жінки забрані в рабство здебільшого ставали домашньою прислугою, найкращі юні дівчата потрапляли до гаремів османських вельмож та султанського гарему, де, якщо пощастить, ставали наложницями султана і матерями принців (шехзаде). І за умови сходження якогось принца на трон його мати ставала валіде-султан й управляла гаремом сина. Серед таких жінок можемо пригадати українок Анастасію Лісовську (Роксолану) та Турхан султан (Надію) – матір султана Мехмеда IV, яка до повноліття сина була його регентшою (фактично правила державою замість нього) [4, с. 115]. Але так мало кому щастило. Найгіршою долею було бути купленою на невільничому ринку (найвідоміший з них на українських землях знаходився в м. Кафа – Феодосія) [3, с. 100], викраденою чи навіть проданою власною сім'єю й потрапити в бордель, адже це тоді як і зараз було не законно у володіннях Османів. Покарання за заняття проституцією були суворими (фізичні покарання або заслання в якусь периферійну фортецю з метою перевиховання).

Аналогом подібної системи експлуатації сьогодні можна назвати роботу домашньою обслугою в маєтках заможних людей, офіціантами та прибиральницями в готелях чи барах, робітниками на сільськогосподарських підприємствах чи фермерських господарствах і т. п., звісно за умови, якщо такий працівник не оформлений на роботу офіційно згідно з чинним законодавством. Дуже часто власники бізнесу навмисне порушують трудовий кодекс, щоб не платити податки. З цього випливає, що такий працівник ніяк не захищений законом.

Друге питання – шляхи походження рабства та області, в яких використовувалася рабська праця.

Домашні раби потрапляли до своїх господарів шляхом купівлі на ринках рабів чи навіть продавалися власними сім'ями або работорговцям, або одразу власнику цього невільника. Що стосується девширме, то вони були або військовою здобиччю османів, або потрапляли в Османську імперію як «живий або кровний податок» з завойованих християнських земель та вассально залежних від Порти країн [2, с. 268].

Як вже згадувалося раніше, найбільше раби використовувалися власниками в якості домашньої прислуги. Раб був даниною моді: якщо султан мав особистих рабів, то й всі його вільні піддані, якщо вони звісно мали можливість, йому в цьому слідували. Жінки-рабині були, в основному, або наложницями своїх власників, або служницями їхніх дружин, бо вільні жінки не могли за законом виконувати такі функції [1, с. 12].

Подібну аналогію можемо провести із сучасною торгівлею людьми. Вона існувала в минулому й зараз ніде не зникла. Тільки тоді вона була законною, а зараз – це злочин.

Рабство в Османській імперії було різним. Більшість, звісно, була змушена виконувати всіляку роботу, доручену господарями, яку вони самі не могли й не бажали робити. Але декому щастило, і вони ставали держслужбовцями і військовими, робили кар'єру, дослужувалися навіть до чину прем'єр-міністра. Деякі навіть отримували від султана волю (переставали бути рабами).

Трудове та сексуальне рабство як і торгівля людьми своїми коренями сягають далекого минулого, а ось наприклад торгівля людськими органами – відносно нове явище в світі.

Використана література:

1. Ковальчук Марія. Становище рабів та характер рабства в Османській імперії. *Збірник наукових праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Етнічна історія народів Європи»*. 2016. № 48. с. 11-17.
2. Кралюк П. М. Історія України «без брому». Розвиток державності на українських землях / П. М. Кралюк. – Харків, 2020. – с. 268.
3. Кралюк П. М. Півтори тисячі років разом. Спільна історія українців і тюркських народів / П. М. Кралюк. – Харків, 2018. – с. 99-100.
4. Плохій С. М. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалеж